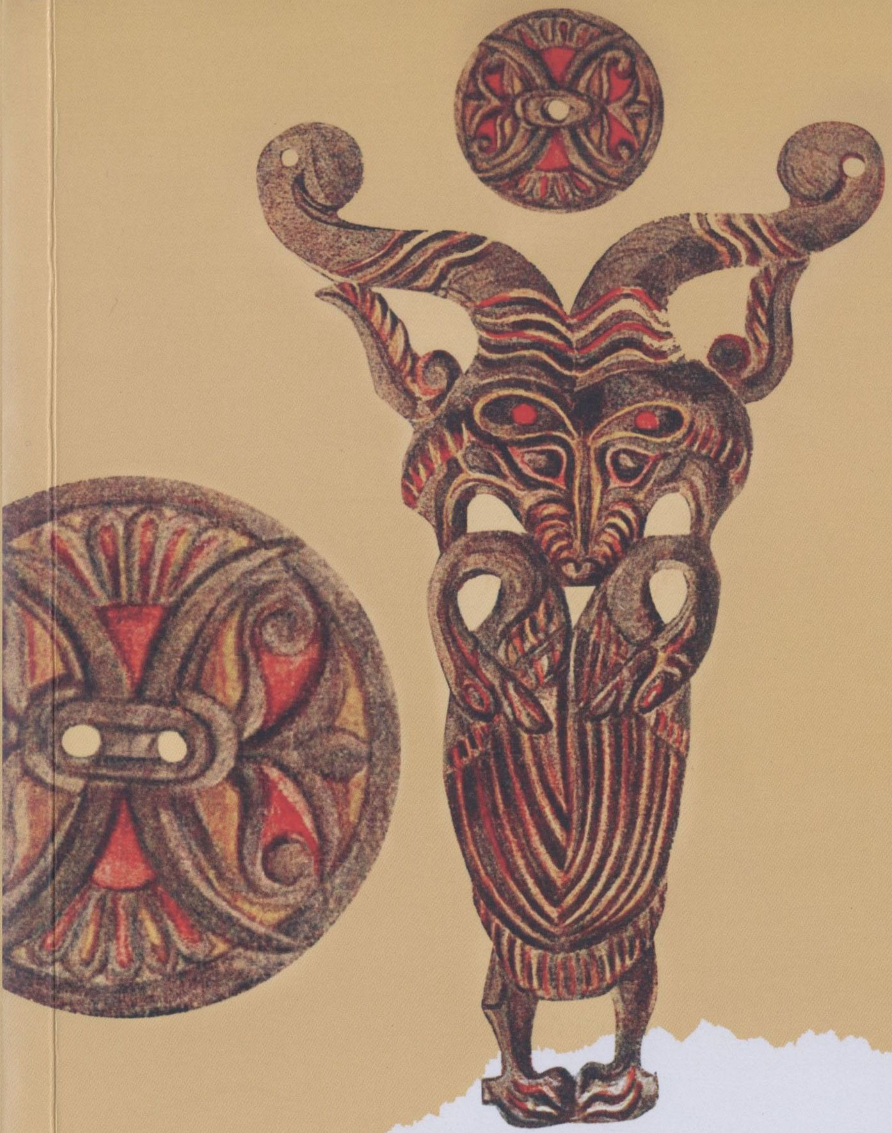

Hüseyin Ferhad

Cennet Diye Bir Yer

dafnekitap

Cennet Diye Bir Yer
Hüseyin Ferhad
dafne

Hüseyin Ferhad 1954'de Hassa'da doğdu. Mersin İlköğretmen Okulu'nu (1972), Gazi Eğitim Enstitüsü Matematik Bölümü'nü bitirdi (1979). İlk şiirleri 1978'de *Sanat Emeği*'nde yayımlandı. Bunu *Somut, Türk Dili, Varlık, Yarın, Yazko Edebiyat, Broy, Adam Sanat, Yeni Biçem, Edebiyat ve Eleştiri, Kitap-lık, Geceyazısı, Yasakmeyve, Kaşgar, Akatalpa, Sözcükler* gibi dergilerde yayımlanan şiirleri, şiir üzerine yazıları izledi. *Ve Yürüdük Gecenin Ateşleri İçinden*'le 1984 Yaşar Nabi Nayır Şiir Ödülü'nü, *Söyle Gölgen de Gitsin*'le 1994 Yunus Nadi Şiir Ödülü'nü, *Hazer İçin Birkaç Sarı Gül*'le de 2001 Altın Portakal Şiir Ödülü'nü kazandı. Antalya Kültür Sanat Vakfı'nca ödül alan kitabına ilişkin sempozyum metinleri *Hüseyin Ferhad Şiiri* (2003) adıyla kitaplaştırıldı.

Yapıtları

Şiir: Deniz Çobanları (1982), *Ve Yürüdük Gecenin Ateşleri İçinden* (1984), *Söyle Gölgen de Gitsin* (1993), *Hayal Ülkesinin Keşfi* (1995), *Hazer İçin Birkaç Sarı Gül* (2000), *Sîmurg* (2004), *Beni de Ezberine Al* (Kendi Seçtikleri, 2007), *Gizli Âyinler* (2007, *Kılıç İpekte Sınanır* [Toplu Şiirler 1982–2007] içinde).
Deneme: Aşka *ve Barbarlara Dair* (1995).
Anlatı: Cennet Diye Bir Yer (1997).

Dafne Kitap: 2
Anlatı: 1

Cennet Diye Bir Yer
Hüseyin Ferhad

Yayın Yönetmeni: Orhan Tüleylioğlu
Editör: Gülcan Yıldız
Kapak Tasarımı ve Grafik: Mehmet Coşkun
Kapak İllüstrasyonu: Hicabi Demirci

Birinci Basım: Mart 1997 Ekin Yayınları
İkinci Basım: Mayıs 2002 Ekin Yayınları
Üçüncü Basım: Nisan 2016
ISBN: 978-605-83636-1-8
Dafne Kitap Sertifika No: 33524

Baskı: Dumat Ofset Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.
Sertifika No: 14021

Dafne Medya Yayın ve Reklamcılık Ticaret A.Ş.
Çankaya Cad. 21/12 Çankaya / Ankara
Tel: 0312 447 39 63 Fax: 0312 436 82 37
www.dafnekitap.com bilgi@dafnekitap.com

Hüseyin Ferhad

Cennet Diye Bir Yer

Anlatı

İçindekiler

Bir Isfahan Gecesi

Geceydi. Isfahan bu gece Şirin'e aitti. Bu yahşi Isfahan gecesi Kader'in bir armağanıydı bize.

Şah Sanem'in iki kızından biriydi Şirin. Öksüzdü. Şah Sanem ölünce töre gereği yerine ablası Mehmene Banu hükümdar olmuş, sözüm ona Şirin'i de himayesine almıştı. Zaman bu minval üzre seyrediyordu

ki devreye ben girdim. Ben, yani sahte Ferhad

ki Şirin şu kadar asırdır yolumu gözlüyordu Mehmene Banu'nun kasrında, fildişi kulesinde. Yağmur olup mazgalına yağmamı, ayışığına karışarak hücresine ağmamı, tarihin akışını tersine çevirip fikir haznesine sızmamı bekliyordu. Alın yazısıydım ben. Vakt erişir erişmez ete kemiğe bürüneceğimden, bekâret kemerini itinayla çözeceğimden, kutsal meşalemi mengü nehrinde söndüreceğimden emindi. Ona yazgılı bir aşk ciniydim ben, bir genç kızlık düşü. Hiçbir tanrı ergenlik çağındaki bir prensesi incitmezdi, üç harften ibaret dileğini reddetmezdi, bir geceyi Şirin'e fazla görmezdi. Kader'e ve bana inanıyordu. En ufak kuşkusu yoktu olacaklardan, bu geceden.

Nitekim gelmiştim. Kuleden aşağı sarkıttığı sırma saçlarına tutunarak tebeşir dairesine girmiştim. Olmaz olmazdı; evet

evet, çile dolmuştu. Şirin imkânsızı istemiş, Tabiat Ana'nın elinden de çekip almıştı. Her şeye rağmen genç kalmayı başarmıştı, şişmanlamadan, vücut hatlarının kusursuzluğunu koruyarak. İnsan ömrünün ellilerde altmışlarda seyrettiği bir kıtada bin küsur yıl hayatta kalmak dahi bir mucizeydi. Övülesi, takdir

edilesi bir galebe. Dahası, sırf kendini saklamakla kalmamış, Isfahan'ı da Zaman'ın hışmından korumuştu. Bence Şirin mümin bir prensesten, düşlerini Sytx çayına batırmış bir ateşperestten çok, bir ilâheydi: Ferhad'ı ölümsüzler katına taşıyan bir öke, dişi bir akıl.

Hoş, ben kadınları akıllarından ziyade coğrafyalarından ötürü sevmişimdir hep. Aynı şey Şirin için de geçerliydi. Ne yalan söyleyeyim; Şirin'in fizikî haritasını rüyamda görmemiş olsaydım, mağara ve kanyonlarının el değmemişliğinden zerre kadar kuşku duysaydım, kusura bakmasın ama bin küsur mil öteden kalkıp da gelmezdim.

Ah sevgili çocuk
şair sözü elbette yalandır
der Fuzûlî

hâlden bilene. Niyetim kesinlikle Aras'ı geçmek değildi, Elburz dağını delmek değildi, Karadeniz'i Hazar'a, Hazar'ı Basra'ya akıtmak değildi; beni bir dişi geyik kandırdı, Moğolların ho'ai maral dedikleri satyr. Peşi sıra Isfahan'a, Zende-Rud nehrine sürükledi. Kayboldu. Ossaat esas Ferhad'ın Şirin'e verdiği söz, vaad ettiği ıtır bahçesi belleğimin arafında balkıdı, içimi kanattı...

Şirin serzenişle bana baktı. Asl'olan eylemdi; Söz'ün hükmü zincirin zayıf halkasına kadardı. Önümde diz çöktü; ırkımı, cinsiyet totemimi kutsadı. Gizli işaret göbeğimin altındaydı, biliyordu. Çizmelerimi, pantolonumu çıkardı. Havva'yı Âdem'in kaburga kemiğinden yaratan Musa'nın Elohim'ine, Meryem'in rahmine İsa'yı zerk eden Yahve'ye, Zerdüşt'ün Ahura Mazda'sına, Brahma'ya, Muhammed'in Allah'ına, hünsa Buda'ya, ejder başlı Gök Tanrı'ya minnetini vicahiye çevirdi. Sonra ayinin diğer faslına geçti. Kabanımı, yeleğimi, gömleğimi üstümden sıyırdı. Çıplaklığımı kokladı, dişi kurtlara, Asena'ya has tuhaf sesler çıkardı, uludu. Sesi fildişi kulesinden Isfahan'a, Erzurum'a, İstan-

bul'a, Sofya'ya, Budapeşte'ye taştı.

Ben bir ahmaktım. Sol memesinin altında baykuşlar öten bir maceraperest. Budala bir Samson, hödük bir Kürşad, ebleh bir Conan, gerzek bir Robin Hood, zıpçıktı bir Pekos Bill. Bir aşk delisiydim ben. Bir adalet havarisi. Laf-u güzaf cinsinden bir idol.

Sıra bendeydi.

Şirin'i duvara yasladım. Dudaklarına kırık parmağımla dokundum. Sırma saçlarını belime, mızrağıma sardım. Kızıl pelerinini Kaf dağının yamacına astım, karanlığın mecrasına. Sırtına, kalçalarına, eklem yerlerine tavşan figürleri çizdim. Gövdesinin korularında, koyaklarında nefes almadan koştum. Ekin tarlalarını ateşe verdim. Şeytanlarını taşladım. Sığırlarını çöllere, kör kuyulara sağdım. Eğilip mengü tasına, tütsü kâsesine mührümü batırdım, kemendimi kalbur saman içine fırlattım...

Şirin hırladı, ağdalı dizeler, şah beyitler mırıldandı, definesini önüme serdi, mut iksirini ağzıma damlattı.

Sıra hâlâ bendeydi.

Meçhulden kopup gelen ceylanların ayak tıpırtıları duyuluyordu. Mezopotamya, İran, Mehmene Banu'nun kasrı, Şirin'in fildişi kulesi sarsılıyordu, yıkılıyordu, yavaş yavaş tarihin rahmine gömülüyordu. Şirin'i tekrar kucakladım. Araratlardan, Cudilerden Basra Körfezi'ne tekrar tekrar yuvarladım. Kan durmak bilmiyordu, fasılasız akıyordu. Kana tapan halklar üçer beşer bencileyin hakire biat ediyorlardı. Tebaam hızla dişileşiyordu, evcilleşiyordu. Elveda sevgili çocuk

tılsım tamamlandı
mum söndü
hamayıl tere battı
fildişi kule göçtü

Şirin kasıldı, tir tir titremeye başladı. Kirpikleri döküldü. Yüzü, dudakları çoraklaştı, kurudu. Öpmelerim, dualarım beş para etmiyordu. Şirin'in geometrisi hızla bozuluyordu. İnsanın varolu-

şunu sağlayan denklem, tanrısal formül çözülüyordu. Nesneler yerini imgelere, rüyaya, hayale terk ediyordu. Işık yoğunlaştıkta Şirin ufalıyordu, azalıyordu. Isfahan'da sabah oluyordu, Dünya yeni çehresiyle kâinattaki yerini sil baştan alıyordu.

Eskidi Şirin.

Şirin'in saltanatı bir gecelikti. Bitmişti. İkrar şehvetle, çile zaferle taçlanmıştı. Tabiat, ona tanıdığı ayrıcalığı, metafizik hakkı geri istiyordu. Sitem, kargış nafileydi. Zira maceramızdaki sihirli kelime "kan"dı. Kutsal usare gecenin zifir çarşafına dökülmüş, aşk cinlerinin ebedî/edebî hıncı alınmıştı. Bu bahse dair açılan parantez de kapanmıştı. Acılar atlasında mini minnacık bir tuğraydı artık o, Levh-i Mahfuz'un altına iliştirilmiş bir logo, güneşle birlikte yok olmaya mahkûm bir klan işareti...

"Git kendi krallığını kur," dedi. "Işığını hemcinslerimin mağaralarına, kanyonlarına taşı. Şirin'i, ben'leri çoğalt. Ferhad'ı yeniden yarat..."

Şirin öldü. Vasiyeti gereği küllerini Isfahan'a, Zende-Rud nehrine saçtım.

Adı daim, veda sözleri yazgım olsun.

Âmin.

Cang Şian'ın Yedi Defteri

Cang Şian küçük rütbeli bir subaydı. Payitaht Şangan'a bağlı bir sınır garnizonunda görevliydi. Otuz yaşlarındaydı. İskelet yapısı sağlam, yüz hatları kusursuzdu. Katıldığı her savaştan alnının akıyla çıkmıştı. Çin'in yakın çevresini, barbar Yüe-ci'lerin yurdu Kuku-nor civarını, hatta barbar Hsiung-nu'ların yaşadığı kuzey steplerinin üçte birini avucunun içi gibi bilirdi. Yoksul bir aileden gelmesine rağmen coğrafya bilgisi akranlarından kat kat fazla, belagat yeteneği emsalsizdi. Hayalperestti. Gülünç, hatta basit bir subay için suç sayılabilecek, adını Çin sarayının şeref defterine yazdırma türünden düşler kurardı. Bu yüzden evlenmemişti bile. Lakin yıllar Şian'ın sicil dosyasında iz bırakmadan geçiyordu

ki bir sabah bir posta güvercini nöbet kulesine Wu Di'nin bir mesajını attı

ki Şian gözlerine inanamadı, zira imparator Wu Di, yani Göğün Oğlu, kendisini saraya davet ediyordu

Lâtife bir yana, imparator, kadim müttefikleri Yüe-ci'leri bulmak üzere Çin ordusundan ilânla gönüllü bir subay arıyordu. İlân buyruk gereği kariyer farkı gözetilmeksizin bütün subaylara okunuyordu. İlânı duyan nice generalin sarı benzi morarırken, Şian sevinçten ağlayacaktı neredeyse. Vakt erişmişti, evet.

Vakur adımlarla imparatora çıktı. Makul kelimelerle kendini tanıttı. Bildiği dil ve lehçeleri saydı. Bilge Laozi'nin, Zhuangzi'nin, Mozi'nin eserlerinden örnekler verdi. Qin hanedanı zamanından kalma *Shu Jing* adlı kitabın uzunca bir bölümünü kekelemeden

ve hiç atlamadan okudu. Verilecek görevin önemi, zorluğu, olası başarısızlığın bedelinin ne olacağı konusundaki düşüncelerini Konfüçyüs tarzı bir üslûpla aktardı. O kadar! Ne başını kaldırıp imparatorun hayretle yukarı kasılan kaşlarına baktı, ne değirmi yüzüne yayılan ince tebessümüne...

Tamamdı, talebi kabul edilmişti. Göğün Oğlu, saray erkânının şaşkın bakışları arasında Cang Şian'a fermanı verdi. Şian usul gereği fermanı yüksek sesle okudu. Yüe-ci'leri bulmaya, Yüe-ci hükümdarını tebaasıyla birlikte terk ettikleri kadim yurtlarına geri dönmeye ikna ve ortak düşmanları Hsiung-nu'lara karşı güç birliğine davet etmeye bizzat imparator tarafından tam yetkiyle görevlendirilmişti.

Tibet takvimi Ejder yılını işaret ediyordu. Miladî takvime göre İsa'nın doğmasına yüz küsur yıl vardı daha, Hicrî takvime göre yedi yüz küsur yıl...

Şian maiyetine verilen yüz süvari ve bir barbar kılavuzla yola koyuldu. Güzergâhı belliydi. Leh üzerinden İndus nehrinin kuzey taraflarına gidecekti. Eğer Yüe-ci'leri oralarda bulamazsa, Taklamakan çölüne, Asya içlerine sarkacaktı. Yol üstündeki halkları zaten tanıyordu. Sanskritler olsun, Hindular olsun barışsever insanlardı. Tek korkusu vardı; Hsiung-nu'lar. Tüm maharet onlara yakalanmamaktı.

Olağanüstü bir yaz gecesiydi. Mehtap lekesiz, yıldızlar cömertti. Ateşböcekleri âdeta dans ediyordu kamp çadırlarının etrafında. Himalaya dağları Şian'ı yeni düşler kurmaya kışkırtıyordu, kılavuz ve süvarileri pirinç rakısı içmeye. Hele şu flüt seslerine karışan çakal ulumaları...

Derken Şian'ın korktuğu başına geldi. Biraz önce ateşböceği sandıkları Hsiung-nu'ların kem gözleri kampa üşüştü. Askerler, kılavuz ve Cang Şian kıskıvrak yakalandılar. Şian her ne kadar barış elçisi rolünü oynadıysa da Hsiung-nu'ları kandıramadı. Hep birlikte, aşağı ırktan tutsaklara uygulanan yöntemlerle

Khotan'a, daha sonra da Urumçi'ye götürüldüler.

Fakat bu yolculuk Cang Şian'a paha biçilmez bir düşünme fırsatı verdi. Aptallığın gereği yoktu. Hsiung-nu'lar nihayet barbardılar, ne imparator Wu Di'yi iplerlerdi, ne elçisini. Onları iyi tanırdı. Aklını başına devşirmeliydi.

Devşirdi de.

Urumçi'ye vardıklarında eski Şian'dan eser yoktu. Sanki Çinli Cang gitmiş yerine başka bir Cang gelmişti. Cin fikirli, hoş avazlı, kalbi kırık bir kalem efendisi... Hoş, Hsiung-nu'lar yine yutmadılar ama biatini de reddetmediler. Şian da bilirdi ki barbar Hsiung-nu'lar tek bir şeyden korkarlardı, -harflerden. Daha doğrusu, şair takımını şamanlarla bir tutarlar, ağzı kalabalık okuryazarlara ilişmekten çekinirlerdi.

Nitekim Şian'a özgürlüğünü iade ettiler. Çince şarkılar söylemesine, kitaplar okumasına, "hatıra"larını kaleme almasına göz yumdular. Bununla da kalmadılar, ona çadır, kısrak, bir de kadın verdiler. Ejder yılı böylece geçti.

Lakin kadın sahici bir ejderdi. Aşk ve şefkate muhtaç bir barbar. Kösnük bir kurt, arsız bir örümcek. Cang Şian daha ilk gün nefret etti ondan, tiksindi. Her çiftleşme sahnesi hünsa belleğinde derin izler bıraktı, cinsel kimliğini buruşturdu, şehvet böceğini ürküttü.

Adı bile tuhaftı: Yesugan. Çadırına Han İlek'in bir armağanı olarak gelmişti. Uysaldı. Ayışığı kadar müphemdi. Nefesi amber kokuyordu; misk ü amber. Şian şu müstağni step gecelerine bir ortak bulduğu için sevinmişti önce, bakir hüviyetine bir sırdaş bulduğu için. Fakat yanılmıştı. Yanıldığını zifaf yatağına uzandığında dehşetle fark etti. Bir kadındı o. Eğninin örselenmesini, gençliğinin kırbaçlanmasını isteyen bir kadın. Çiftleşmek ve çoğalmak istiyordu. Ne imgeler umurundaydı ne kelimeler! Şian tarifi mümkünsüz bir acıyla teslim etti kendini. Asil atlar gibi Yesugan'ın kasıklarına boşalırken gözyaşlarını tutamadı; bağıra

bağıra ağladı.

Yılan yılında bir kızı oldu. Siyah saçlı, oval yüzlü, buğday tenli bir fare. Tıpkı annesine benziyordu. Şian'ın Yesugan'a duyduğu nefret ikiye katlandı.

At yılında bir kızı daha oldu.

Koyun yılı sakin geçti. Cang Şian bol bol geyik ve tavşan avladı. Geceleri, fırsat buldukça yazılarına devam etti. Esaret yıllarının bir izdüşümü olan Hsiung-nu töre ve törenlerini, kılık kıyafetlerini, ilkel inançlarını mübalağalı bir üslûpla resmetti.

Ufak tefek olayların dışında Maymun yılı da sakin geçti.

Tavuk yılında bir oğlu oldu. "Hatıra"larını yazmayı aralıksız sürdürdü. Hem mantık ve felsefe bilgilerini unutmamak, hem de hakir ruhuna nevale olsun için devlet yönetimi üzerine yürüttüğü fikirlerini fu tarzı yarı bağımsız yazılar halinde "hatıra"larının arasına sokuşturdu.

Köpek yılında kısrağı ikiz doğurdu. Haber hemen yedi düvele uçuruldu. Başta Yesugan olmak üzere, tüm kabile üyelerinin gözünde enikonu ilâhlaştı. Atını aile bireylerinden sayan Hsiung-nu'lar indinde bir mucizeydi bu, Gök Tanrı'nın bir lütfu. Adını sanını duymadığı bey ve noyanlardan armağanlar yağdı. Konu, aylarca gündemde kaldı. Fakat Şian'ın yalnızlığı biraz daha arttı. Yesugan'la birlikteliği dayanılmaz bir hâl aldı. Söylemesi ayıp, barbar kadın, Şian'ı âdeta kısrak sağar gibi sağıyordu kasıklarına. Küs durmalar, inzivaya çekilmeler beş para etmiyordu.

Domuz yılı oldukça tenhaydı. Kayda değer hemen hiçbir olay olmadı. Şian bu yılı yok saydı.

Sıçan yılında Çin'e asla dönemeyeceğine kanaat getirdi. "Hatıra" defterini, yanından hiç ayırmadığı fal ve kehanet kitabı Yi Jing'i, esin kaynağı Bay Lü'nün İlkbahar ve Sonbahar Kayıtları (Lüshi Chun Qiu) adlı çok değerli folklor eserini ateşe atmaktan son anda caydı.

Öküz yılında bir önceki düşüncesinden vazgeçti. Ailesinden

gizli kaçma planları yaptı. Hemen her akşam Wu Di'nin fermanı yerinde duruyor mu diye evrak sandığına bakıyordu.

Kaplan yılının ilk ayında da firar etti.

Ocak ayında İli nehri akmazdı, donardı. Çevre ovalarda da in cin top oynardı. Rüzgâr ve tipi barbarların burnunu bile çadırlarından çıkarmalarına izin vermezdi ki. Yolculuk zor, oldukça da pahalıydı. Şian umursamadı bile. Çinlilere özgü o tuhaf tevekkülle imkânsızı başardı. Başardı başarmasına ama İli civarında ne Yüe-ci'leri tanıyan birilerini bulabildi, ne adlarını duyan.

Yılmadı. Çu nehrini geçip Zerafşan'a vardı. Belleği kendisini yanıltmıyorduysa, barbarların ilk yurdu burasıydı.

Ohoo, Zerafşan'da hemen herkes Yüe-ci'leri tanıyordu. Akrabaları, hatta evlenip buraya yerleşmiş kızları dahi vardı.

Gel gör ki, Hsiung-nu'ların talan harekâtından bıkan Yüe-ci'ler Amu Derya'yı geçip Tacik oymaklarını yağmalayarak şimdiki Afganistan'a inmişlerdi. Şian tekrar yollara düştü. Ölmek var dönmek yoktu. Üç heceli adını şeref defterine yazdırmaya ahdetmişti bir kere. Hiç kimse engelleyemezdi bunu. İmparatorun, o muhteşem Göğün Oğlu'nun çehresini imgeleminde canlandırmaya çalıştı, başaramadı. Üzülmedi, hayır. Uzun yıllar geçmişti, anımsayamaması doğaldı. Güldü hatta. Hiçbir Çinli, hükümdarının yüzüne dikkatle bakamazdı ki. Yasaktı, günahtı. Eli kendiliğinden koynuna gitti. Fermanı koynunda taşıyordu çoktandır. Usuldendi, fermanlar hep koyundan çıkarılıp okunurdu. İyi, yerinde duruyordu. Gıyabında harfleri teker teker sevdi, kelimeleri okşadı. Ferman demek Göğün Oğlu demekti Şian'a göre. Elohim'in Musa'ya gönderdiği Evamir-i Aşere'nin bir benzeri. Ah, neler de öğrenmişti şu esaret yıllarında. İmparatora, Çin halkına, kendisini adam yerine koymayan o subay bozuntusu arkadaşlarına anlatacak neler vardı, neler! Lakin ilkin şu barbar Yüe-ci'leri bulması gerekiyordu.

Buldu da.

Yahşi bir bahar günüydü. Yüe-ci'ler neşe içindeydiler. At kişnemeleri, koyun melemeleri, köpek havlamaları, çocuk çığlıkları birbirine karışıyordu. Tar, tef ve lavta sesleri de cabası...

Elçi Cang Şian büyük bir ciddiyet ve Çin devlet adamlarına has bir çalımla Wu Di'nin fermanını Yüe-ci hanına sundu. İmparator adına, onlara pırıltılı bir gelecek vaad etti. Esaret yıllarını özetleyerek Hsiung-nu'ların mal varlıkları ve askerî zaafları hakkında bilgiler verdi. Ülkesinin yardımıyla bu ortak düşmanlarını tarih sahnesinden silmeleri işten bile değildi.

Yüe-ci'ler Şian'ı buruk bir tebessümle dinlediler. İmparatorun gurur verici sözlerine teşekkür ettiler. Elçi hazretleri obalarında istediği kadar kalabilir, dilediği zaman da gidebilirdi. Burada çok mutluydular. Bütün dünya nimetleri ellerinin altındaydı. Artık ne Hsiung-nu diye bir düşmanları vardı, ne Çin ülkesinin sadakasına ihtiyaçları!

Cang Şian yıkıldı. Tılsım tamamlanmamıştı. Kalemlerin belleğinde çağlar boyu yaşama sevdası sıfırlanmıştı. Neydi kendisi, ha? Yoksul bir aileye mensup düşük rütbeli bir subay. Adında bile bir meymenet yoktu ki! İmparatorluk sarayı, kâğıt fenerler, uzun, upuzun bir kütüphane, oymalı rahle ve kuştüyü minderlerle döşeli okuma odaları, altın yaldızlı kitaplar, ahkâm ve mühimme defterleri; gözlerinde canlandı. Kirpikleri ıslandı.

Yola düştü yine.

Umarsızdı. Göğün Oğlu'nun mesajını yerine ulaştırmıştı. Lakin Yüe-ci'leri ikna edememiş, tarihin yırtılan sayfasını tekrar yapıştıramamıştı. Çin'de kendisini nelerin beklediğini düşünmek dahi istemiyordu. Öldürülecekti büyük bir olasılıkla. Akıbetini çoktan kabullenmişti. Hoş, Şian askerî ve bilimsel sırları düşmana satan bir hain olarak anılmaktansa –dönmezse, dönemezse eğer, böyle anılacağından emindi–, gidip Şangan'da idam edilmeyi yeğlerdi. Evet, on yıl boyunca başından geçenler, gördüğü ülkeler, Çin malları satılan barbar şehirleri, sandığın-

daki şu defterlerde bir bir yazılıydı. Kaldı ki, bu zaman zarfında devletin tek kuruşunu çarçur etmemiş, sır sayılabilecek hiçbir kelimeyi ağzına almamıştı. Alnı açıktı. Eğer bir de naçiz vücudunu sağ salim Göğün Oğlu'na teslim edebilirse...

Yüzü gölgelendi.

Kaderde yeniden Hsiung-nu'ların eline düşmek vardı. Güney yolunu seçmesi, Nanşan hizasını izleyerek Tibet'e geçmesi hiçbir işe yaramadı. Çin sınırına bir mil kala, terk ettiği karısının akrabalarıyla burun buruna geldi. Fakat sahici bir mucize oldu, barbar Hsiung-nu'lar bu melankolik kâşifi affettiler. Zaten acılıydılar, kağanları yeni uçmağa varmıştı...

Nihayet Çin'e döndü, evet

evet, başaramamıştı. Haber imparator Wu Di'ye bu meyanda uçurulmuştu.

Şian dönüşünün ertesi günü saraya kabul edildi. Sakindi. İçinde zerre kadar pişmanlık yoktu. Korku da. Tam tersine, kendisini, hayata sonun sonsuzluğundan bakan o kadim Çin bilgelerinden biriymiş gibi hissediyordu. Tao cüretini, Göğün Oğlu aczini hoş görsündü. Esaret yılları, defterler dolusu düşlem ve gözlemleriyle aha ortadaydı!

Koltuğundaki yedi defteri imparator Wu Di'nin ayaklarının dibine bıraktı, bir mızrak boyu geri çekildi, yere kapandı.

Göğün Oğlu'nun asık yüzü daha bir asıldı. Donuk bakışlarla Şian'ı süzdü. Seğiren sol gözünü ovdu. Laf olsun kabilinden defterlerden birini aldı, karıştırdı, yanındaki zigon sehpaya bıraktı. Bir tane daha aldı. Mırıldanarak okumaya koyuldu. Gözlerindeki hiddet silinmeye, kağşamaya başladı. "Hsiung-nu'ların müzik aletleri üç telli sazdan, kudüm ve kaval denilen bir tür flütten ibarettir. Üçü de son derece kaba ve basittir. Kılık kıyafetleri de öyle: Sade ve estetikten yoksundurlar, birörnektirler. Yediden yetmişe hayvan derisinden yapılma kaban giyiyorlar. Tuhaftır, belki de Çin'de bana inanan olmayacaktır ama Hsiung-nu'ların

tümünün saçları uzundur; bu yüzden, kışları uzaktan kadınla erkeği birbirlerinden ayırmak ne mümkündür. Hoş, kimsenin tıraş olmak gibi bir derdi, kaygısı da yoktur. Tek farkla: Erkekler sakallarını kızgın demirlerle arada bir kısaltır, göğüs kıllarını seyreltirler." Wu Di birden kapatıp onu da sehpaya bıraktı. Eğilip defterleri saydı. Diliyle dudaklarını ıslattı. Biraz önce bıraktığı defteri tekrar aldı, son sayfasını dikkatle okudu: "Benim gördüğüm, temaşa ettiğim, aralarında yaşadığım Hsiung-nu'lar alelade insanlardır. Ne doğaüstü yeteneğe sahipler, ne esrarlı güce. Hemen hepsi aynı türde giyinip aynı ilkel savaş aletlerini kuşanıyorlar. Günlerce at sırtında kalmalarının sırrı da bacaklarına bağladıkları kuru et keseleridir. Ne yalan söyleyeyim, seferler sırasında defalarca (ki birçok talan harekâtına katılmak zorunda kaldım) ben de aynı şekilde beslendim. Lakin Hsiung-nu'ların temel gıdası kısrak sütü ve süt ürünleridir, şölenler dışında ağızlarına tek lokma et koymazlar, israftan sayarlar. Dediğim gibi, Hsiung-nu'lar sanılanın aksine alelade insanlardır. Aile ve hanlarına kör bir sadakatle bağlıdırlar. Ne âşıkane duyguları vardır, ne mistik hayalleri. Hemen hepsi kaplan postuna bürünmüş birer çocuk irisidir, birer budala, atalarının ruhuna, adalet fikrine tapan birer ahmak. Mecaz anlamda kıt karınlı, düz anlamda kıt akıllıdırlar. Fitne ve fesat onları kahretmeye yetecek bir silah, bozguna uğratmak içinse devlet çarklarının sadece bir dişlisini kırmak yeterlidir. Hatta fazla bile gelir. Yüe-ci'ler, daha olmazsa Vusunlar Çin hükümranlığını barbar steplerine, nehirlerine, şehirlerine (ki sahiden birçok bayındır şehirleri vardır) taşımanın vazgeçilmez unsurlarıdır." İmparator Wu Di'nin kaşları hayretle yukarı kasıldı; merak böceği parmak uçlarından kalbine doğru uçtu, gidip aklının arafına kondu. O, Hsiung-nu'ları üç beş bin at hırsızı sanmıştı bu zamana dek, üç beş bin çapulcu. Oysa enikonu bir halktılar Şian'a göre... Yerden bir defter daha aldı, sayfalarını muhabbetle çevirdi. İnanılacak gibi değildi, evet. Yeni ülke-

lerden söz ediyordu elçi. Bilinmedik nehirlerden, kanyonlardan, karlı steplerden...

Kara büyü bozulmuştu.

Wu Di, baş danışmanına hitaben, defterlerin Shiji (Tarihsel Kayıtlar) ve Yue Fu (Müzik Heyeti) üyelerince incelenmeye alınmasını, elçi Şian'ın yüz kızıl altınla ödüllendirilmesini ve bir üst rütbeyle orduya iadesini buyurdu. Ayağa kalktı; salonu muttarit adımlarla arşınladı. Aklı karışmıştı, evet. Reverans halindeki Şian'a yaklaştı. Yutkundu. Bir şey soracaktı galiba! Yoo sormadı. Döndü, hızla salonu terk etti.

Zavallı Cang Şian'sa neye uğradığını şaşırdı. Mahcup, ürkek adımlarla saraydan dışarı çıktı. Hayatına on küsur yıl önce bıraktığı yerden tekrar başladı.

Dul Matidia

(Antakya, 21 Ağustos 134)

Gece yarısıydı. Ay, Silpius dağına asılı bir orağa benziyordu; yünlü meleyişlerle döneniyor, Amik gölüne, Orontes nehrine gümüş yıldızlar üşürüyordu. Antakya kaplan mırıltılarına, puhu serzenişlerine, gece kelebeklerinin kanat hışıltılarına aldırmadan uyuyordu. Şehre giren Laskiye kervanına, şehirden hızla uzaklaşan Halep süvari taburuna, karanlıkta hızla eriyen nal seslerine aldırmadan uyuyordu.

Böğürtlenlerin, karaçalıların arasından Saint Pierre Kilisesi'ne ağdım. Bir sürüngen kadar dikkatliydim. Bacaklarımı yırtmadan, bir tarafımı incitmeden varmak istiyordum eve. Aşağıya, vadiye bir taş yuvarlanır, bir kurtla, köpekle karşılaşırım, komşular uyanır, daha kötüsü devriyeler peşime düşer diye ödüm kopuyordu. Bir şüphe, istenmedik bir karşılaşma, her şeyi alt üst ederdi. Sanırım Matidia duldu, giyimine, arkadaşlarının sosyal konumuna, esnafın takındığı tavra bakılırsa yüksek rütbeli bir subayın karısıydı. Asil miydi bilmiyorum fakat eğer sahiden burada, şehrin koruyucu tanrıçası Tykhe'nin anıtının bulunduğu bu semtte oturuyorduysa, ayrıcalıklı, karizmatik bir aileye mensup demekti. Çünkü gerektiğinden fazla büyük, tıka basa insan dolu Antakya'da bahçeli, müstakil bir evde oturmak bir hayaldi. Fiyatı değil kirası bile ateş pahasıydı. Zaten bu mahallede ikamet edenler ya saraya yakın insanlardı, ya ipek, baharat veya köle

tacirleri. Matidia'yla Orontes kenarında, Agora'da ilk karşılaştığımızda hemen anlamıştım onun sınıfını. Ezilmiş zeytin tanelerine benzeyen gözlerini, gümrah, iri memelerini, vücut hatlarını kaçamak bakışlarla süzerken adeta yüreğim erimişti. Nasıl heyecanlanmıştım, korkmuştum anlatamam. Arkadaşlarımın söylediklerine bakılırsa, bir Romalı, hatta Yunan kadını taciz eden hiç kimse bir tarafı kırılmadan karakoldan dışarı çıkamamıştı bu zamana dek... Gelgelelim bu benimkisi başkaydı, çok özeldi. Daha Matidia'yla ilk karşılaşmamızda gözlerimiz bitişmiş, bakışlarla sevişmiş, ikincisinde de işi bağıtlamıştık.

"Sizinle karşılaşmak ne kadar güzel," demişti kararlı bir ifadeyle. "Umarım Ovidius'tan aklınızda kalan, geceleyin kulağıma fısıldamak istediğiniz üç beş dize vardır."

Aklım gitmişti. "Aslen doğulu, eski bir korsan ırktan gelsem de, kır şarkıları, ateş böceğinin kanat hışıltıları kulunuz Yasef'i her daim etkilemiştir," demiştim bir Romeo edasıyla; "Ovidius bir yalvaçtır. Ehil, müphem, tepeden tırnağa bir aşk tellalı. Onun şiirlerini terennüm etmek, Venüs'e, Okeanos kızlarına, Tykhe'ye dua etmekle birdir bendenizin indinde."

"Korkarım Sevişme Sanatı'nı ezbere biliyorsunuzdur. Yarın bekleyeceğim sizi."

"Yarın olmaz. Halpa'dan konuklarım var. Lakin ertesi gece ziyaretinize geleceğim."

O kadar! Fazla söze hacet yoktu. Etrafına bakınmış, sinsi fakat aşk dolu bir tebessümle uzaklaşmıştı. Adını, evini daha sonra öğrendim. Ne yalan söyleyeyim, hâlâ samimiyetinden kuşkuluyum, parmaklarımın ucuna basarak menzile yaklaştığım şu anda bile randevusuna uyacağından, beni bahçe kapısından içeri alacağından emin değilim. Yoo, pişman da değilim. Ödül ve ceza, Eros'un takdirine bağlıdır. Bir Romalı kadının nefsine uzanmaya cüret etmişse bedelini ödemeye hazır olmalı insan!

Ay bulutların arkasına saklandı. Al aydınlık gece karaldı.

Köpek havlamaları tozlu, uzak bozlamalara karıştı. Bir horoz şikeste, müzikalitesi yüksek bir sesle gecenin sıfır vaktini işaretledi; kösnül, memnu vaktini.

Bahçe kapısı aralandı, alacakaranlıkta yüz hatlarını seçemedim ama savrulan saçlarından, ipek zıbınının hışıltısından Matidia'yı hissettim. Evet oydu. Yüreğim çırpınmaya, göğüs kafesimi çırmalamaya, damarlarım, kanımın iplikleri sökülmeye başladı. Kesif bir heyecan dalgası vücudumu dolaştı, fakat kendimi çabuk toparladım.

"Umarım çok bekletmedim sizi," dedim. Ellerinden tuttum. Tir tir titriyordu. Sanırım ağlıyordu da: Yüzü, gözleri yaş içindeydi. Saçlarından, kirpiklerinden öptüm.

"Gel," dedi. "İçeri gel. Bu gece bize ait, bu mutedil, uçuk gece. Oh, Yves; biraz önce yer sarsıldı, nasıl korktum..."

Matidia'yı izledim. Evin sofasından, ahırın sol tarafından kameriyeye geçtik. Antakya uyuyordu. Hayır, yer sarsılmış olamazdı, çünkü en hafif zelzelede dahi Antakyalılar yollara dökülürlerdi, bağlasan durmazdı kimse. Matidia kâbus görmüş olmalıydı.

İnanılacak gibi değildi. Kameriyeye bir Olympos sofrası hazırlamıştı. Şarap semaveri, balla doldurulmuş bıldırcın, binbir çeşit meyve. "Seni sevdim," dedi. "Sonra sevişiriz. Birazdan, yarın, her gece. Bırak şimdi hizmet edeyim sana. Doyurayım, sütle, gül suyuyla yıkayayım. Federico öldü, ülkesinden, İspanya'dan çok uzakta öldü. Biliyor musun Traianus'un, Hadrianus'un kuzeniydi kocam. Geleceğin sezarı, augustusuydu. Çok az yattı benimle. Sokakta kaplan yatakta kediydi. Hemen herkes Hadrianus'un sevgilisi biliyordu onu. Yoo, umurumda değildi. İsteseydi, onunla birlikte ben de girerdim Hadrianus'un yatağına. Zeus'la, Okeanus'la kim çiftleşmek istemez; Hadrianus onların bir resulüydü. Tercihinden ötürü şu kadar sitem etmedim Federico'ya, etmem de. O, hünsa tanrıların bir kılıcıydı, içimde

değil, Babil'de kırıldı. Toprağı bol olsun. Ama bir rahibe değilim ben, tanrıça veya melek. Federico'nun cesedini gördüğümde, yakıldığında, küllerini Dicle nehrine saçtığımda, başta Vali Hadrianus olmak üzere hemen herkesle, törene katılan askerlerle, sahte veya sahih bilicilerle, dilencilerle, ağlayıcı kadınlarla, Tykhe rahipleriyle, Ea, Şamaş havarileriyle yatmak, sevişmek istemişimdir. Yüreğim tersine dönmüştü. Fakat ben bir subay karısıydım, safkan bir Latin. Yas tutmalıydım. Yves, sevgili Yves, seni görünceye dek boğulmamak için çırpındığım sular, göller bunlar. Mutlu edeceğim seni; söz! Koynuna bir Parth, bir Urartu kadınının kösnül hıncıyla gireceğim. Acele etme. Lütfen şu bıldırcınları ye, şu ekmeği ısır, şu şarapları iç. Biraz önce yer sarsıldı; sarsılsın. Tufan, kıyamet kopsun. Umurumda bile değil. Yves, yüzüne, gençliğine yakışmayan ne tuhaf adın var öyle! Oysa sen Federico'nun şair suretisin, eril sureti..."

"Yves değil. Yasef; Yasef Tolon."

Yüzünü buruşturdu. "Yves daha iyi."

Sofra bizi bekliyordu. Konuşmadan, yemek ikramlarını kısa öpüşlerle süsleyerek doyurdu beni. Bir eşek anırdı, bir köpek havladı; sesleri Staurin'de, Silpius dağında yankılandı.

Latinlerin iki kusurundan biri oburluktur, diğeri tembellik. Mutfakları, içki dolapları zengindir. Sofrada sırf beş çeşit turşu vardı, bir o kadar da etli yemek. Masa örtüsü ve peçetelerin kenar süsleriyle Matidia'nın pelerinin desenleri aynıydı, yaldızlıydı. Vaktimiz azdı, yemek ve yatak âdetlerine uymadan sevişmeye başladık. Matidia çıplaktı zaten, üzerinde sadece bir pelerin vardı. Vücudu defne kokuyordu, diri ve nemliydi.

Eve geçtik sonra. Hava serinlemişti, bir de küçük harflerle konuşmaktan sıkılmıştı Matidia. Şiirler okumak, cinsiyet totemimi kışkırtacak sözler fısıldamak istiyordu kulağıma. Daha önemlisi, öpüşlerimizin, gelgitlerimizin dışarıya taşmasından korkuyordum ben. Tedirgindim. Ne de olsa misafirdim Antakya'da,

barbar bir ırktandım. Ailemin (ki şu sıra al-Minâ'dalardı), akrabalarımın başını belâya sokmanın gereği yoktu. Hoş, Romalılar, ülkesine dönmekte acele etmeyen, belki de tekrar evlenip imparatorluğun bu uç şehrine yerleşmeyi düşünen bir dul kadının sergüzeştine ne diyeceklerdi! Lakin Matidia'ı tanımıyordum, agresif, marazlı bir kadın olabilir, en ufak bir olumsuzlukta beni soydaşlarının insafına terk edebilirdi. Nihayet bir Latin'di.

Horozlar öttü, sustu. Gece bitmişti. Şehrin varoşlarından çıngırak mırıltıları yükselmeye, gecenin sağır damarları hareketlenmeye başladı. Gitmem gerekiyordu.

"Kal," dedi Matidia. "Uyu içerde. Arkadaşlarım gelecek ama gelsinler, ben oyalarım onları."

"Merak ederler," dedim. "Kimseye haber vermedim, bir, öğleden sonra mal müdürü Kictus'un çocuklarını aritmetik çalıştıracağım, iki. Kictus ikircimli, huysuz bir adamdır bilirsin."

Giyindim. Bahçe duvarından atlayarak dere yatağına ağdım. Yine parmaklarımın ucuna basarak dönüş yolunu tuttum. Bu kez Saint Pierre'den değil, Arap mahallesinin aşağısından şehir meydanına indim. Ortalık enikonu ışımıştı. Çöpçüler caddeleri süpürmeye, yıkamaya başlamışlardı bile. Antakya yeni bir güne hazırlanıyordu, mahir, romanesk bir güne...

Tanrı'nın Arka Bahçesi

Önce harfler çiftleşti:
CÇ,
Iİ,
MN,
OÖ,
SŞ,
UÜ.

Sonra kelimeler çiftleşti: Ay ile Güneş, Âdem ile Havva, Ok ile Yay, Meryem ile Yahve, Su ile Toprak, Akıl ile Yürek. Vakt irişti; Hayal'le Hakikat'in hududunda üçüncü cins doğdu.

Kösler vuruldu. Kar, tipi, rüzgâr, ama ne rüzgâr

Kösler tekrar vuruldu. Fırtına dindi

Sappho üçüncü cinsin temsilcisi olarak fikir haznemize girdi. Erkek veya kadın olmaktan münezzeh değildi, fakat her ikisinin de cinsiyet sırlarına malikti. Mistikti. Putperestti. Kafiye meraklısıydı. Örneğin 'nebat' ve 'hayvanat' kelimelerinin arkasından mutlaka 'hayat' kelimesini düşerdi. Oburdu, yine de hep kıt karınlıların safında durdu. Kıbrıs'ı Akdeniz'e, yerküreye taşırdı. Kadın yazarlara, özellikle hikâyeci ve romancılara aşka dair kopyalar verdi.

İskender de üçüncü cinstendi. Fikir haznemize hariçten girdi. Hayatı yollarda geçmişti; yorgundu. İran'a, eski adıyla Persia'ya gelişinin üçüncü gecesi bütün kurmaylarını barbar kadınlarla çiftleştirdi. Bu yolla cinsel güçsüzlüğünü yenmeye, mağlup yüreğini taçlandırmaya çalıştı. Başaramadı, hayır. Ansızın öldü.

Vasiyeti kılıcının kabzasında yazılıdır.

İsa da üçüncü cinstendi. Çiftleşmeyi ve çoğalmayı reddetti. Nestorius'un dediği gibi, benliğinde hem 'insanlık' hem 'tanrılık' vasıflarını taşıyordu, o tercihini ikincisinden yana kullandı. Akabinde de çarmıha gerildi. Öldü, dirildi. Ümmetine gül bahçesi vaad ederek postmodern zamanlara çekildi. Bence en doğru olanı yaptı, zira üçüncü cinse ancak totem olmak yakışır.

Aslında üçüncü cinsin miladı İsa'dır. Sırf Hıristiyan kalemşorlarla yan yana düşmemek için önüne Sappho ile İskender'i sığıştırdım. Mahsus uzattım yazımın girizgâhını...

Gerçi şimdi anlatacağım hikâyenin, daha doğrusu 'dili geçmiş zaman kipiyle anlatacağım Ergenekon efsanesinin (ki hiçbir efsane 'mişli geçmiş zaman kipiyle anlatılacak kadar eski değildir) İsa'yla doğrudan bir ilgisi yoktur. Kök Türkler de İsa'dan, Golgota'dan çok uzak bir coğrafyada tarih sahnesine çıkmışlardır. İsa'nın adını duymuşlar mıydı, *Yeni Ahit*'i okumuşlar mıydı bilmiyorum. Fakat İşbara ile Asena'nın çiftleşmeleri, onlardan doğan çocukların Kök Türklerin on kabilesini oluşturması; Teslis'i, Oğul İsa'nın dünyaya gelişini andırmaktadır. Tek fark çiftlerin cinsiyeti ve üçüncü cinsin hüviyetidir. *Yeni Ahit*'e göre, İsa 'dişi insan' ile Tanrı'nın (ki semavî dinler indinde Tanrı erkek ya da dişi olmaktan münezzehtir) bir ürünüdür. Ergenekon efsanesine göre ise, Kök Türkler, erkek insan ile dişi satyr'in...

Ne demek istediğimi sanırım anlamadınız. İyi! Zaten kolay anlaşılmak entipüften kalemşorlara mahsustur,

diye bir vecize düştükten sonra mim parmağımızı sorular kitabının Kök Türkler maddesine koyalım.

Kök Türkler, İsa'dan iki yüzyıl sonra, İskender'in aşamayıp geri döndüğü Altay dağlarının öbür tarafında; Pasifik'le Akdeniz'i birbirine bağlayan İpek Yolu'nun uç kısmında, Asya'nın tam Orta'sında tarih sahnesine çıktılar. Çoban ve silahşordular. Akrep burcundandılar. Anahtar kelimeleri 'kan'dı. Yenilme-

ye mecburdular. Sungular, dualar nafileydi. Gök Tanrı defterini dürmüştü onların. Şaman Kapağan ne zaman gözlerini yumsa aynı rüyayı görüyordu. Felaket kaçınılmazdı. İlteriş Han "Gök Tanrı'ya diyet teklif et," dedi. Kapağan hiçbir yanıt alamadı. İlbilge Hatun "Gök Tanrı'ya beni teklif et," dedi. I-ıh: Gök Tanrı cevap vermiyordu. Anlaşılan, semaların kutlu sahibi cümleten sonsuzluğa çağırıyordu onları, Uçmağ ile Tamu'nun arafına. Nitekim çok geçmeden haberciler Juan-Juan'ların itlaf harekâtını duyurdu.

Kösler vuruldu. Onan, Keluren, Orhon, Selenga nehirleri kana bulandı

Kösler tekrar vuruldu. İşbara hariç, tekmil Kök Türkler yuğ meleğinin hafızasına ufalanmış harfler halinde döküldüler

Yaralıydı İşbara. Çayırların arasında baygın yatıyordu. Bacağı, başı kan içindeydi. Uyandığında gece yarısıydı. Ay yoktu, ama yıldızlar par par yanıyorlardı. Altay dağları çakal pavlamalarıyla, kar leoparlarının hırıltılarıyla çalkanıyordu. Ortalıkta kimsecikler kalmamıştı. Ölmüşlerdi demek.

Zorlukla doğruldu, sırtını bir kayaya dayadı. Ossaat Asena'yı fark etti, o sarı, kısık gözleri...

Tekrar bayıldı. On yaşlarındaydı daha. Açtı, yorgundu, çok kan kaybetmişti.

Asena sessizce, merakla süzdü onu. Yavaşça yaklaştı, vücudunu baştan aşağı kokladı. Yüzünü, yaralarını yaladı. Ayaklarından sürükleyip Orhon nehrine attı.

İşbara çırpınarak ayıldı. Yaşadığına inanamadı bir vakit. Asena'yla tekrar göz göze gelince içi rahatladı. Demek kendisine anlatılanlar doğruydu. Demek kabilesini koruyan Asena sahihti, sahiden vardı. Vardı da ne demek, aha karşısında oturuyordu. "Asena," diye mırıldandı. Asena kalktı, ürkek adımlarla İşbara'ya yaklaştı.

Şafak söküyordu. Sabahın ilk ışıkları fikir haznemizden kaya-

rak Gobi Altaylarının karlı doruklarına vuruyordu,

diye vakti işaret ettikten sonra yüzümüzü Orhon nehrinden Şangan'a, eski adıyla Xian'a çevirelim. Çünkü Ergenekon destanının iki özetinden biri oradadır, Çin vakayinamelerinde. Sanırım 'asena' kelimesi de Çincedir, bu vesilesiyle Türkçeye girmiştir. Diğeri *Camiü't Tavarih*'dedir, Reşideddin Fazlallah'ın *Camiü't Tavarih*'inde. Bir farkla: Reşideddin Fazlallah görevi gereği (ki kendisi Moğol İmparatorluğunun bir vakanüvisidir) destandaki Kök Türkler adını Moğollar, Juan-Juan'lar adını da Tatarlar diye değiştirmiştir. Bu yüzden maceramızın bundan sonraki kısmında Çin vakayinamelerini esas alacağız.

Asena ürkek adımlarla yaklaştı, evet. Uysal bir köpek gibi İşbara'ya sokuldu. İşbara da ona sokuldu. Asena'nın ılık nefesini kokladı. Kabile flamalarında kurt amblemi taşıdıkları halde, canlı, yetişkin bir kurdu bu kadar yakından ilk kez görüyordu.

Tüyleri ne kadar da parlaktı, gözleri ne kadar da berrak. Vücuduna göre başı fazlaca iriydi, bacakları kalın, ayakları kocaman. Ama kulakları küçücüktü, göğsü basık, memeleri mini minnacık. Sahi, ne çok memesi vardı öyle! İşbara yol arkadaşını seçtiğinden habersiz Asena'nın fizikî hatlarını bilinçaltına resmediyordu.

Yaraları önemsizdi İşbara'nın. Başının ağrısı geçmişti bile. Fakat okun saplandığı yer mosmordu. Sarmalı; ıslak giyitlerini değiştirmeli ve hemen oradan uzaklaşmalıydı. Birazdan yine Juan-Juan'lar üşüşürdü buralara. Teker teker ölüleri soyar, kıyıda bucakta bir çocuk, yaralı bir bahadır kalmış mı diye her yeri didik didik ararlardı. İşbara'nın ilk öğrendiği, sayısız kere tanık olduğu şeylerdi bunlar.

Asena'ya tutunarak kalktı, kendisi gibi çayırlara yuvarlanmış bir ceset buldu. Bacaklarına bağlı et keseleri dâhil, neyi varsa aldı. Asena'yla birlikte Altay dağlarının kuzeyine, Nayramdal'a, Buluha'ya doğru yola koyuldular. Uzaktı Nayramdal, Buluha;

erişilmez. Ak papakları hiçbir zaman kararmazdı. Rüzgâra tapan pars avcıları yaşardı eteklerinde, Kırgızlar. Onlar bile bu dağlara çıkmaktan çekinir, korkarlardı. Değil İşbara'yı, bir kavmi saklasan kimse bulamazdı. Şaman Kapağan defalarca tembih etmişti: "Felaketten kurtulan olursa Nayramdal'a, Buluha'ya sığınsın," diye. "Kavmimizin koruyucu ruhları oralarda eğleşirler, özellikle Buluha'da..."

Zaman mihnetle aktı,
güneş doğdu
battı.

Kapağan'ın sözleri tastamam aklındaydı İşbara'nın. Kullandığı bütün kelimeler, saçını kesip ateşe atarken söylediği harflerin sayısı. "Eğer felaketten kurtulan olursa Nayramdal'a, Buluha'ya..."

Zaman minnetle aktı
yağmurlar yağdı
dindi.

Nihayet Nayramdal'a vardılar. İşbara bir kayanın üzerine çıkıp üç kere havladı, sesi yankılandı, Buluha'dan geri geldi. Asena üç kere uludu, sesi halka halka kanyonlara dağıldı. İşbara alâmetleri çocuk aklına vurdu. Buluha ruhları onları istemiyorlardı anlaşılan. Mecburen Nayramdal'la Buluha'nın hududunda yurt arayacaklardı kendilerine. Kavmi lanetlenmiş olsa da mavi semaların çocuğuydu o, seçilmiş soydandı. Koruyucu ruhlar yüzüstü bırakamazlardı İşbara'yı, onun yoldaş bellediği kurdu.

Gün akşamlıydı. Nayramdal'la Buluha'ya aynı uzaklıkta bir mağaraya sığındılar. Sabah gideriz, diye düşünüyordu İşbara.

Ossaat mağaranın ucunda bir top ışık parlayıp söndü. Asena kulaklarını dikti, gözlerini ışığın parladığı o tarafa işaretledi, mağaranın zifirî sessizliğine doğru koştu. İşbara ürperdi, yüreğinin daraldığını hissetti, Asena'nın ardı sıra seğirtti.

Uzun, basık, nemli bir dehlizden geçtiler. Yoo, mağara değildi

burası, bir geçitti. Ergenekon'a açılan bir kapı.

İşbara kurtlaştı, Asena insanlaştı. Hayal'la Hakikat'in turkuaz çizgisinde öpüşüp Ergenekon'a indiler. Hemen ardından dehliz büyük bir gürültüyle çöktü, geçit kapandı.

Ay bir Japon feneri gibiydi kayın ağaçlarının üzerinde, yıldızlar ateş böcekleri gibi. Manzara kusursuzdu. Sanki kâinat şimdiki hâlini alırken, organik ve inorganik âlemlerin efendisi; kozmik bir dünyadan getirip Nayramdal ve Buluha dağlarının arasına saklamıştı Ergenekon'u. Nayramdal'la Buluha ruhları mutluydular. Kök Türkleri Juan-Juan'ların hışmından koruyamamışlardı ama İşbara Kader'e meydan okuyarak Gök Tanrı'nın arka bahçesine girmeyi başarmıştı. Hem de yanında bir dişi kurtla, Asena'yla. Gülüşerek semalarda uçuşmaya başladılar,

diye mekânı esrarlı çehresiyle belleğimize nakşettikten sonra yüzümüzü Asya'nın Orta'sından Önü'ne çevirelim. Zira fikir haznemize ilk giren Sappho'ydu. Nebat ve hayvanat kelimelerine hayat kelimesini kafiye düşüren de o. Ne yalan söyleyeyim, bu yazıya ona güvenerek başlamıştım. Yoksa ben değil bir kurtla insanı çiftleştirmeyi, aynı cinsten iki hayvanı, iki insanı bile eşlemeyi beceremem.

Mamafih işin kolayına da kaçmam, kaçamam. Örneğin Kafka'nın *Değişim*'ini ("Die Verwandlung") taklit ederek, "İşbara sabahleyin hamağında kurt suretinde uyandı. Asena'nın kızışma dönemine özgü o sihirli kokusunu ruhunun derinliklerinde hissetti. Toprağı eşeledi, uzun uzun uludu. Asena'ya abandı," şeklinde hayvanların üreme içgüdüsüne koşut tasvirler de çizemem. Hatta tersini de deneyemem. "İşbara uyandığında gözlerine inanamadı. Asena bir Kök Türk prensesine dönüşmüştü. Hâlâ rüya görüyorum sandı. Yüzüne, memelerine ihtiyatla dokundu. Akabinde de yüreği hızla çarpmaya, göğüs kafesinde çırpınmaya başladı. Ellerinden tuttu. Hasretle, arzuyla kendine çekti," gibi...

Asl'olan efsanedir. Marifet efsanede içkin ruhu hikâye düzle-

mine aktarmaktır. Gerekirse Charles Darwin'in "evrim teorisi"-ni tersyüz edip İşbara'yla Asena'yı resmen çiftleştirmektir. Zira Çin vakayinamelerinde (ki üç vakayinamede kayıtlıdır) Kök Türklerin İşbara'yla Asena'dan türedikleri açık biçimde ifade edilmektedir.

Keşke İskender kadar cesur olsaydım! İşbara'nın yaşına dokuz yıl daha eklerdim –ki benim için dokuz sayısı tabusaldır– mehtaplı bir Ergenekon gecesinde de Asena'yla çiftleştirirdim onu. Basbayağı, dişi bir kurtla bir insan nasıl çiftleşirlerse, öyle! Hatta bu heretik, bu gerçek dışı olaya tanık olsunlar için Buluha ruhlarını da çağırırdım. Sonra *Tekvin*'in dördüncü ve beşinci bablarına öykünerek İşbara'nın "zürriyet"inin kitabını yazardım.

"Ve İşbara karısı Asena'yı bildi. Ve Asena gebe kalıp bir defada beşi erkek kurt, beşi dişi insan suretinde on yavru doğurdu. Ve Buluha ruhlarının önerisiyle buralara ad verilmedi. Ve sonra bu beş erkek kurt, beş dişi insanı bildi. Ve bu beş dişi insan gebe kalıp on erkek, on da dişi olmak üzere yirmi insan doğurdu. Ve bu insanlar ikişer ikişer eşleşerek Kök Türklerin on kabilesini oluşturdu. Onuncu kabileye üçüncü kuşaktan annelerine atfen Asena denildi."

İskender kadar cesur değilim ama! Olamam da. Keza cesaret hünsa silahşorlara ve nihilist kalemşorlara ayrılmıştır,

diye tematik bir şerh düştükten sonra kaldığımız yere geri dönelim.

Kök Türkler üçüncü cinstendiler, evet. Harflerin, kelimelerin çocuklarıydılar. Hayal'le Hakikat'in hududunda, Ergenekon'da; İşbara'yla Asena'dan türediler. Hayata Sappho'vari bir şehvetle sarıldılar, çoğaldılar.

Zaman muhabbetle aktı
asırlar ikiye üçe dörde katlandı

Kaplan yılıydı. Nisan ayı. Nisan'ın yirmisi. Art arda çakan şimşekler, sık aralarla patlayan fırtına, bulutların dalgalar halin-

de yer değiştirmeleri Kök Türklere bir mesaj vermek ister gibiydi.

Şaman Kapağan (bu şamanın adı da Kapağan'dı) halkı sunağa çağırdı. Kutsal Yazılar'dan pasajlar okudu. Vakt erişmek, tılsım tamamlanmak, esrar perdesi aralanmak üzere, dedi. Veda töreni başlamıştır, dedi.

Memelerine süt yürümemiş on kadın seçti, kendi eliyle soydu, omuzlarını tıpışlayıp çayıra saldı. Kadim bir sunguydu bu. Doğaüstü, olağanüstü hemen her olayda ifa edilen bir tür ayin, bir tür adak. Amaç, yağmur ve rüzgâr cinlerinin nefsini köreltmek, öfkelerini sağaltmaktı. Kök Türkler cinlerle, özellikle yağmur cinleriyle sevişen kadınların sütünün bol, çocuklarının gürbüz olacağına inanırlardı. Fakat bu kez amaç başkaydı; dikkatlerini dağıtmak, bahçe kapısından mümkün mertebe uzaklaştırmaktı.

Kapağan gövdesi kıllanmış on da alp seçti. Saçlarını kırmızı sicimle bağlayıp yüzlerini kömürle boyadı. Onları da gün kararmadan birer kaya parçası getirmeleri için dağlara saldı.

Kösler vuruldu. Çocuklar ve dullar ulumaya başladılar

Kösler tekrar vuruldu. Evli çiftler cima ayini yapmak üzere çadırlarına çekildiler

Aşk şehvetti Kök Türklere göre, töreler kanun. Çoban ve avcıydılar. Yaban atlar, evcil leoparlar yetiştirirlerdi. Kilim dokur, keçe döverlerdi. Okları kanatlı, mızrakları saçaklıydı. Geometrik şekillere, ürkünç totemlere taparlardı. Dölleri ilk atalarına, fetişlere, kurda veya köpeğe benzemesin diye her ayın 20/21 gecesi bir büyük şölen düzenler, ruhlar âleminin sakinlerine sungular, adaklar sunarlardı. Ensest'e; aile, kabile içi evliliklere şiddetle karşıydılar. Taşkın, melankolik, sıra dışı aşklara, çiftleşmelere izin vermezlerdi. Dediğim gibi, dölün, çocuklarının kökenlerine meylinden korkarlardı. Yine de çehreleri enikonu step kurtlarını andırırdı.

Alpler döndüler. Getirdikleri kaya parçaları ateşe verildi.

Renk ve kokuları tartıldı. Kayalar tekrar ateşe verildi. Hacimleri metreye vuruldu; demirle kömür, kömürle granit ayrı ayrı harmanlandılar, isimlendirildiler. Yaya benzeyen Ergenekon'un ortasındaki kirişin sırrı çözüldü: Demirdağ.

Kapağan Demirdağ'ın rüyasına yattı. Rüyasında Demirdağ'ın yedi kırmızı harfini gördü. Harfleri kelimelere, kelimeleri cümlelere, cümleleri Kök Türklerin alın yazısına indirgedi, ben-i İsrail'in Mısır'dan çıkışını kavmine emsal saydı. Akabinde yetmiş bahadır arasından kağan, yetmiş prenses arasından da kağatun seçildi. Ergenekon'a gelmezden önceki seleflerine atfen, bunlar İlteriş Han, İlbilge Hatun diye tesmiye edildiler. İlk harfin üstü karalandı.

On kabileye on sıfat verildi. Her sıfata uygun bir bey seçildi. Kapağan kendini İsa'nın yerine koydu. Han, Hatun ve beylerden bir 'veda konseyi' oluşturuldu. İkinci harfin üstü de karalandı.

Gök rengi bayraklar hazırlandı. Alnacına Asena'nın eşkâlleri kazındı. Üçüncü harfin üstü de karalandı.

Yetmiş manda derisinden yetmiş körükle Demirdağ eritildi, yetmiş öncü noyan yedi düvele keşfe çıkarıldı. Dördüncü harfin üstü de karalandı.

Kaplan yılı Tavşan'la yer değişirdi. Noyanlar eksiksiz geri döndüler. Sorgulandılar. Getirdikleri haberler Asya'nın fizikî, siyasî haritasına vuruldu. Uzun kılıçlar dövüldü, kalkanlara Güneş tasvirleri çizildi. Atlar eyerlendi, kuyrukları bağlandı, yeleleri kırkıldı. Ergenekon'dan çıkıldı. Beşinci harfin üstü de karalandı.

Orhon nehrinin kenarında konaklandı. Han'la Hatun'a otağ açıldı. Eşiğine bir çift kızıl tuğ çakıldı. Altıncı harfin üstü de karalandı.

Kök Türklerin aksi nehirlere, gölgeleri Altaylara düştü: Nayramdal ve Buluha ruhları çın kesilmiş onlara bakıyor, gururla, ağız dolusu gülüşüyorlardı. Ben Sappho'nun yalancısıyım. İs-

kender, nam-ı diğer Zül Karneyn işmar etti, yedinci harf İsa tarafından postmodern zamanlara fırlatıldı.

Yedinci harf G harfiydi
Ğ ile çiftleşti. Tarih tekerrür etti.

“Flagellum Dei Attila”

Tolgasını ve kılıcını masamın üzerine bıraktı. Ağır ağır pencereye doğru yürüdü. Perdeyi çekti, dışarıyı seyre daldı.

Attila'yı hiç böyle düşünmemiştim. Boyu pek kısaydı, kafası çok büyük. Elmacık kemikleri de fazla çıkıktı. Duruşu Anthony Quinn'i, Omar Şerif'i andırsa da, hükümdar demeye bin şahit isterdi.

Alnına dökülen saçlarını sağ eliyle başının arkasına attı. Gümüş tokalı kemerini gevşetti. Kımız matarasını pencerenin pervazına bıraktı.

İnsanın iç güzelliği yüzüne yansır, denir. Hayır, Attila'da ne Oğuz Kağan'ın o sade bilgeliği vardı, ne de Bayındır Han'ın ihtişamı!

Birden bana döndü. "Ben," dedi, "Roma İmparatorluğunun baş belâsıyım. Mağdur ve mazlum halkların bir öç mızrağı..."

Sustu. İkircimli çehrem susturmuştu onu. Yutkundu, ne yapacağını şaşırdı bir an. Usulca geri çekildi. Duvardaki resimleri irdelemeye başladı.

Nutkum tutulmuştu. Söze nasıl, nerden başlayacağımı bilemiyordum. Lâl olmuştum sanki. Atalarımı bulgulamak, kişisel tarihime arkaik bir boyut katmak amacıyla ben çağırmıştım onu. O da bin küsur yıl evvelsi dünyadan kalkıp gelmişti. Bencileyin etten ve kemikten ibaretti. Ama o bir deryaydı, ben bir katre. Daha kötüsü, şu an Attila'ya bir Tanzimat şairi, bir Jön Türk, bir Cumhuriyet "aydın"ı kadar yabancıydım. Ne yalan söyleyeyim, Orta Asya steplerinden Tuna kıyılarına inen atalarıma dair bil-

diklerim üç beş tümceyi geçmiyordu. Üstelik onunla hangi sıfatla konuşacağımı da bilemiyordum. İki arkadaş gibi mi? Yoksa gündelik sorularına mitik, arkaik yanıtlar arayan bir şair olarak mı? Rikkatli, dikkatli...

Sahi kimdi Attila? Steplerin başbuğ kudretiyle donattığı bir eşkıya, bir at hırsızı mı, yoksa "mağdur ve mazlum halkların bir öç mızrağı" mı? Odam, bir plato; aklım ve yüreğim bu platoda Attila'yla beraber sürek avında...

Attila Tuna boyunda dünyaya gözlerini açtığında, Akdeniz, Roma İmparatorluğunun bir gölüydü. İmparatorluk sınırları üç kıta üzerine yayılmış bir yamuk oluşturuyordu. İleri karakolları; Tuna, Ren, Fırat, Sahra ve Lût havzalarına kadarki geniş toprakları denetliyordu. Amaç, Akdeniz'i "mare nostrum" olarak korumaktı. Lakin Hunlarla Cermenleri aynı amaçlar doğrultusunda toplamayı başaran Ruga'nın kontrolündeki Kuzey Avrupa enikonu bir tehdit odağı haline dönüşmüştü. Giyim kuşamları, pusat donanımları, at ve araba koşumları Romalılarınkinden ileri düzeydeydi zaten...

Ruga Batı Hun İmparatorluğunun kuruluşunu görememişti. Öldürülmüştü. Kimi tarihçilere göre bizzat Attila tarafından öldürülmüştü. O da haberdardı bu iddialardan.

Attila'nın önsezisi oldukça gelişkindi. Derdimi anlamıştı, beni tarihçilerin pençesinde bırakmak niyetinde değildi. "Amcam Ruga Gök Tanrı'nın bir resulüydü. Hayatı boyunca Hun geleneklerine sadık kaldı. Selefleri gibi adildi, yüreğindeki aşk ve adalet ateşini hiç karartmadı. Erlik onu çağırdığında, ölüler ülkesine koşarak gitti. Keza ömrünün, aile sanının bedelini fazlasıyla ödemişti. Kutlu anısı bizden razı olsun..."

Ruga sıradan bir savaşçıydı. Bir alp, Agamemnon'vari bir 'çoban kral'. Tebeşir dairemin haricindeydi. Akıbetini eşelemedim bu nedenle. Bence Troya'nın sahici kahramanları Hektor'la Akhilleus'tu, bu yazının kahramanları da Bleda'yla Attila...

Nitekim iki kardeş Ruga'dan boşalan tahtı birlikte doldurdular. Çok gençtiler daha. Çok genç olmalarına karşın, inanılmaz bir başarı gösterdiler. Bleda Roma topraklarına akınlar düzenlerken; o, Hun-Cermen güçlerini baştan aşağı yeniledi, takviye etti. Harekât ve ikmal alanlarını genişletti. Yetinmedi; tüm kabileleri feodal toplumlara özgü bir şekilde sınıflandırdı, tabakalara ayırdı. İttifak handiyse iki Roma'nın siyasal alternatifine dönüşmüştü

ki Albız Attila'nın aklını çeldi. "İki kılıç bir kına sığmaz!" diye fısıldadı kulağına. Attila aldırmadı

ki Albız Attila'nın aklını çeldi. "Senin akıbetini Bleda tayin edecek!" diye bağırdı

Bleda öldü, öldürüldü. Artık tahtın tek sahibi Attila'ydı. Töre gereği, saçını tolgasına sorguç yaptırdı.

Gözlerim kendiliğinden masamın üzerindeki tolgaya kaydı. Sorgucu oluşturan saç telleri, binlerce zehirli oka dönüşerek yüreğime saplandılar. "Katil!" diye haykırmamak için zor tuttum kendimi.

"Mesele bildiğin gibi değil," dedi Attila. "Bleda katledilmedi. Siyaset sahnesinden çekildi, o kadar."

"Ne münasebet," dedim. Hayır, beni kandıramazdı! ölüm buyruğunu o vermişti. Aklınca Bleda'nın anısını başının üstünde tutuyordu.

"Yeter!" diye bağırdı. "Alplik nedir o öğretmişti bana. Kendisini öldürtmem gerektiğini de..."

Tam bu sırada şimşek çaktı, gök gürledi. İkimiz de çın kesilip yağmurun sesini dinlemeye koyulduk.

Attila sırtını duvara yasladı. Gözlerini kıstı. O bildik hırıltılı sesiyle Bleda olayını tüm ayrıntılarıyla anlattı. Not tutamadım. Hâlâ dehşet içindeyim çünkü. Ağzından çıkan her sözcük bir ateş damlası halinde belleğimde, imgelememde yivler açtı.

"Bleda öldürüleceğini biliyordu. Çoktandır da bekliyordu.

Yazgısını daha çocukken birlikte belirlemiştik. Onunla Rus ruletine benzer bir oyun oynamıştık. O kaybetmişti. Sözüne sadık kaldı. Tahtı ve Hunların hükümranlık düşlerini bana bıraktı. Albız haklıydı, dünya iki başbuğa dardı. Bleda mevcut koşulların ve doğa yasalarının bir gereği..."

Tuna çalkanıyordu. Attila'nın nefesi Tuna'yı üstümüze, ruhumuza taşırıyordu.

Fatih Sultan Mehmed *Kanunname-i Âl-i Osman*'da, "Her kimesneye evladımdan saltanat müyesser ola, kardeşlerini nizâm-ı âlem içün katl etmek münâsibdir. Ekser ulemâ dahi tecviz etmiştir. Ânınla amil olalar," demişti.

Kimdim ben? Nihayet onun, Sultan Mehmed'in kavminden biri.

Attila'ya bakılırsa, insan öldürülür ama yok edilemezdi. Bleda da gücünü ona bahşetmişti.

"Eskiden saftım. Bleda uçmağa vardıktan sonra muhakeme gücüm birden arttı. Dikkatle incele, başarılarımın hep bu güçten kaynaklandığını göreceksin. Oysa benim okuma yazmam bile yoktur. Bırak felsefeyi, edebiyatı..."

Gerçekten de, Bleda'nın ölümünden sonra Attila'nın yıldızı hızla parlamaya başladı. Kurnazlaştı, çehresi şimdiki ürkünç hâlini aldı. Bir fatihti artık, bir cengâver. Nasıl Cengiz Han ondan yüzlerce yıl sonra Burhan-haldun dağının alnacından uluyarak yedi düvele seyr ü sefer kılmışsa, o da öyle sefer kıldı. Köle ticaretinden büyük gelir sağlayan Burgondları kılıçtan geçirdi. Viking ve Saksonları topraklarından kovdu. Kuzey Avrupa'yı tümüyle ele geçirdi. Kendini kağan ilan edip büyük şamanın elinden taç giydi.

Attila kağan olur olmaz step törelerini yürürlüğe koydu. Uyruğundaki halkların dinler mozaiğine saygılı davrandı. İcraatını denetlemek ve yönlendirmek üzere bir kâhinler kurulu oluşturdu. Daha önemlisi, tebaasının talan ve savaş ganimetle-

rinden eşit olarak yararlanmalarını sağladı.

Ne var ki bu çalışmalar süreğen olmadı, olamadı.

Hun erkânı yeterli bilgi ve bilgelikten yoksundu. Step törelerinin temelini oluşturan adalet anlayışı, onların elinde bir dehşet siyasetine dönüştü. Cermen kabilelerinin ufak tefek hataları, tüyler ürpertici yöntemlerle cezalandırıldı. Batı Hun İmparatorluğu tarih sahnesinde yerini aldığı zaman, Attila göçebe ve yerleşik Avrupa halklarının indinde düpedüz bir tirandı. Kan ve gözyaşı müptelası bir dev...

Bu yüzden, *Attila Destanı*'yla *Nibelungen Destanı*'nda tiplenen "Attila"lar kabul edilemez türdendirler, utanç vericidirler.

Bilindiği üzre *Nibelungen Destanı*, Frank-Aleman mitolojisindeki bir cüceler soyunun hazinesini ele geçiren kral Siegfried'le kraliçe Kriemhilt'in serüvenlerini konu edinir. Metne göre, Siegfried, İzlanda kraliçesi Brunhilt tarafından öldürülür. Kocasının öcünü almaya karar veren Kriemhilt ise, tek seçeneğinin Attila'yla evlenmek olduğunu sanır ve evlenir. Zira İzlanda kralı Günther'in karısından ancak Attila'nın karısı olarak öç alabileceği kanısındadır. Nitekim evliliklerinin akabinde Brunhilt'in adamlarını yedi düvele ibret olacak şekilde katlettirir. Nibelungen'de Attila ve Hunların nasıl resmedildiğini söylemek bile fazla: Hunhar bir başbuğ ve ödüllendirilmekten başka bir şey düşünmeyen hunhar savaşçılar.

Yine bilindiği üzre *Attila Destanı*, Vikinglerle Attila'nın ilişkilerini, Viking asıllı karısı Gudrun'un trajik yaşamını konu edinir. Attila yine aynı şekilde karakterize edilir. Gözü kanlı, hunhar. Metne göre, Attila zengin kayınlarını ortadan kaldırmaya karar verir. Onları sarhoş edip itlaf etmek için de büyük bir şölen düzenler. Gudrun Attila'nın niyetini sezer ve kardeşlerini uyarır. Gunnar'la Högni ona kulak asmazlar tabiî. Güle oynaya şölene katılırlar. Sonuç malum! Gudrun nihayet bir Viking'dir; o da, misilleme olarak, öz çocukları Erp'le Eytil'i öldürür.

Attila bütün bunlardan habersizdi. Aşk ve adalet anlayışını bu 'ilkel' insanlara aşıladığından en ufak kuşkusu yoktu. Emin adımlarla yoluna devam etti. Etrafında kendi suretine bürünmüş korkunun kol gezdiğini asla fark etmedi, edemedi, step törelerinin mevcut yüceliğinden arındırılarak uygulanacağını aklının ucundan bile geçirmedi. O, büyük ideallerin, aşkların adamıydı. Tek amacı, yeryüzünü bir Hun cenneti yapmaktı. Yapacaktı da. Hep bu inançla uludu, kükredi. Sesi üç kıtada yankılandı.

Gün oldu, Doğu Romalılar, Trakya bölgesini olduğu gibi step atlılarına terk ettiler ve Marmara bölgesine çekildiler. Fakat Attila Konstantinopolis'e gitmedi, Meriç havzasında durdu. Marianopolis'le Serdice dâhil yetmişten fazla kent zapt edilmişti. Bu, şimdilik yeterliydi.

Gün oldu, Doğu Romalılar, kendini Kağan ilan eden bu zorbanın katline karar verdiler. Kiralık katil Edekon'du, Attila'nın en has adamı; kiralayan da Krysaphios, imparator naibi. Edekon, kellesine mukabil verilen hazineyi götürüp Attila'nın önüne döktü. Kısasa kısastı: Attila da onun kellesini istedi. İmparator Hunlara mecburdu. Krysaphios'u öldürttü. Belki söylemek bile fazla: Edekon'un indinde Gök Tanrı'nın bir suretiydi Attila, istese de ona ihanet edemezdi. Kaldı ki, Hun erkânı hükümdarlarından daha iyi koşullarda yaşamaktaydılar. O kendisine revâ gördüğü ihtişamı tebaasından esirgemezdi, esirgemiyordu. Ben rahip Jordanes ve tarihçi Panionlu Priskos'un yalancısıyım.

Trakya'nın ilhakından ve suikast olayından sonra Hunlar kuzeye çekildiler. Attila her iki Roma payitahtıyla da bir dizi antlaşma yaptı, havayı yumuşattı. Romalılar sandığından güçlü çıkmışlardı. Dahası, onların gözünde putperest bir barbardı. Saldırıları, bu iki düşman kardeşi Hıristiyanlık adına bir araya getiriyordu. Her saldırısında yekvücut karşılarına dikeliyorlardı. Meğerki Roma İmparatorluğunu çökertmek istiyorduysa, stratejisini değiştirmeliydi. Doğu-Batı birlikteliğini zayıflatmalı, onların

buluşma çizgisini ortadan kaldırmalıydı. Bunun için de yapılacak iki şey vardı. Birincisi; Kuzey Avrupalı "barbar"ları Ravenna ve Konstantinopolis'e kütlesel göçe zorlayıp payitahtların ekonomik dengesini bozmaktı. İkincisi; Doğu-Batı arasındaki çelişkilerin yoğunlaşmasına katkıda bulunmak, fırsat bulunca da biri adına diğerine saldırmaktı.

Gelgelelim Roma'da patlayan bir olay, Attila'nın 'bekle ve gör' politikasını tersine çevirdi. Zira prenses Honoria, saray çevresindeki bir aşk skandalından ötürü zindana kapatılmıştı. Artık beklemeye gerek yoktu.

Honoria'yla Attila'nın hukuku yirmi beş yıl önceye dayanıyordu. Attila Honaria'ya dudak bükmüştü o zamanlar...

Honoria, imparator Constantius'la imparatoriçe Plancdia'nın kızı ve varisiydi. Constantius ölünce, tahta Honoria'nın erkek kardeşi Valentinianus geçmişti. Honoria da onun naibesi olarak taltif edilmişti. Ancak Honoria evlenirse, ki evlenmek istiyordu, kocasının sıfatı ne olacaktı? Dul Plancdia tercihini oğlundan yana koymuş, sorunu, Honoria'nın evlenmesini yasaklayarak kökten çözümlemişti. Honoria'nın itirazlarına kulak asan da olmamıştı. O da yasağı delmek için Attila'ya nişan yüzüğü göndermişti.

Attila da kulak asmamıştı. Zira evlilik hazırlığı içindeydi o sıra. Nitekim üç oğlu bu evliliğinin ürünleridir: İlek, Dengizik, İrnek. Ama Honoria skandalı patladığında durum farklıydı. Askerî gücünün doruğundaydı, çoktandır Batı Romalılarla yaptığı barış antlaşmasını bozmak için de sudan sebepler, bahaneler arıyordu. Bu yüzden, Honoria'nın zindana kapatılmasına sert tepki gösterdi. Yirmi beş yıl önce gönderdiği nişan yüzüğünü kabul ediyordu, evet.

Hunlar Roma ve ihtilaf Got ordularıyla Orléans'da karşılaştılar, göğüs göğüse çarpıştılar. Kan su gibi aktı. Ne yenen belli oldu ne yenilen...

Attila geri çekildi. Kış aylarını Tuna havzasında geçirdi. Or-

dusunu Dinyeper kıyılarında yaşayan göçebe topluluklarla takviye etti. Kırkikindi yağmurlarıyla birlikte de İtalya'ya doğru yola koyuldu. Artık geri dönmek yoktu.

Devran değişmişti. Art arda savaşlardan Batı Roma ordusu yorulmuş, dağılmaya yüz tutmuştu.

Kuzey Galya küçük krallıklar halinde parçalanmış, Britanya Saksonların egemenliğine geçmiş, Vizigotlar Güney Galya'nın yanı sıra İspanya'nın çeşitli yerleşim odaklarını da zapt etmiş, Burgondlar Jura ve Alp bölgelerini almışlardı.

Güzergâh aydınlık ve açıktı. Kayda değer bir müsademe olmadı. Alp dağları şaman ilâhileriyle çınladı. Step atlıları vadilerden Po ovasına aktı. Fakat ovada ansızın veba baş gösterdi, ordu hızla erimeye başladı. Yahve'nin hışmına uğradıkları kanısındaydı Attila, yıkkındı.

Roma'ya da, Honoria'ya da lanet olsundu! Evet, papa Leo ve iki konsül daha ayaklarına kapanmadan kararını vermişti o. Ne Roma'yı istiyordu, ne Honoria'yı. Papa Leo ve refakatçisi konsüller kulaklarına inanamadılar. İsa Mesih çarmıhtan inmiş, onlara yardım elini uzatmıştı. O putperest geri dönüyordu işte. Bu bir mucizeydi, Hıristiyanlığın bir zaferi. *Flagellum Dei Attila* ("Tanrı'nın kırbacı Attila") onları kırbaçlamaktan vazgeçmişti, Roma'yı yağmalamaktan. İncil'in kudreti İblis'i geriletmişti. Şükürler olsundu.

Hunlar kuzeye çekildiler yine. Kendi topraklarına, şimdiki Macaristan'a.

Zaman tarih sahnesinden iz bırakmadan geçmeye hazırlanıyordu

ki Albız tekrar sahne aldı. İldiko'yu işaret etti Attila'ya

ki Albız tekrar sahne aldı. İldiko'ya işmar etti

Attila'nın evlilik kararı herkesi şaşkına çevirdi. İldiko gizemli, tehlikeli bir kadındı. Çok da gençti. "Kimdi, neciydi; sorma gereği bile duymadım," dedi Attila. "Âşık bir kadın mıydı, yoksa bir

çaşıt mı? Düşünmedim. Düşünemedim. Basiretim bağlanmıştı. İstiyordum, o kadar."

Derken, şenlik ateşleri yakıldı. Kösler, kudümler vuruldu. Yedi gün yedi gece toy düzenlendi.

Yedinci akşam "gülünün solduğu akşam"dı. Ulu kağan, *Flagellum Dei Attila*, İldiko'nun göğ gözlerinde kaybolmuştu.

Hayır, o, tebaasını böyle yüzüstü bırakıp gitmezdi. Kâhinlerden icazet almadan yeryüzünü terk etmezdi. Bir uğru muydu ki gerdek gecesi Erlik canını alsındı...

Durum vahimdi. Bir tarafta ölü bir başbuğ, öbür tarafta gerçeği kabule yanaşmayan savaşçılar. En ufak bir hata, Batı Hun İmparatorluğunun sonu olurdu. Şaman Yuluğ, Attila'nın akıbetini yine Attila'nın ruhuna sordu. Aldığı yanıt buruk ama ikna ediciydi:

– O, bir ölümsüzdür. Semavî otağına geri çekilmiştir. Tebdil-i vücudunu da vedia, andaç bırakmıştır, şan olsun için tebaasına!

Açıklama genel kabul gördü. Kâhinler kurulunun "Han'ın diğer ölüler gibi bir dağ yamacına değil de bir nehir yatağına gömülmesi" kararı da bu kabulü pekiştirdi.

Üç seanstan oluşan bir cenaze töreni düzenlendi. Yuğ, tam bir şaman gösterisine dönüştü. Ayinlere Musevî ve Hıristiyan elçiler dahi 'dinî bir vecdle' katılmaktan kendilerini alamadılar.

İlk seans. Cenaze Hanlık sarayının eşiğine kurulan kızıl otağa konuldu. Kapısına bir çift kızıl tuğ çakıldı. Önce Hunlar secdeye kapandılar önünde, uludular. Sonra konuk kabile, oymak temsilcileri.

İkinci seans. Attila'nın terekesi, soykası dul ve yetimlerce yağmalandı. Atları ve köpekleri oklandı. Koruluğu yakıldı, ona ve yakınlarına tahsis edilmiş yollar sürüldü. Prensesler saçlarını, prensler sakallarını yoldular. Beyler hançerle yüzlerini çizdiler, alpler sinsin dansları yaparak ellerindeki meşalelerle vücutlarını dağladılar.

Son seans. Kızıl otağın eşiğine üç tane tabut getirildi. Ayrı boylarda ve farklı madenlerden yapılmışlardı. En büyüğü altındandı, ortancası gümüşten, en küçüğü de demirden. Cenaze iç içe bu tabutlara konuldu, kapağı mühürlendi. Tuna'nın yatağı değiştirildi sonra, lahit buraya gömüldü. Akabinde nehir tekrar eski yatağına çevrildi. Tören bitmişti. Âdettendi, definle görevli Yund kabilesi Hun topraklarından ayağ göçürdü.

Attila'nın şeceresi, davası ve aşkları bu kadardı.

Sabah yakındı. Dışarıda, nehir boyunda ibibikler ötüyordu. Yüzüme eğildi, "Al saçını," dedi. "Ölmediğini biliyordum. Bir gün tekrar karşılaşacağımızı da biliyordum. Elveda Bleda..."

Ben mi? Ben mi Bleda'yım? İtiraz etmeme fırsat kalmadı, Attila tan alacasına karıştı.

Amu Derya Siyah Akar

Bögü'yle Bağa çok farklı insanlardı. Beğenileri, değer yargıları, hayat algıları ayrı mecralardaydı. Bögü'nün günleri otağında geçerdi, Bağa'nınki steplerde. Bögü okumaktan hoşlanırdı, Bağa avlanmaktan. Bögü Budacılığa, Maniciliğe meyilliydi, Bağa Şaman akidelerine. Hatta Bağa'nınki eğilimden de öteydi, dindarlık düzeyindeydi. Satranç dışında hiçbir ortak tutkuları yoktu, denilebilir. Buna karşın, Amu Derya savaşına değin aralarında ne ciddî bir tartışma çıkmıştı, ne Bağa'nın din konusundaki kaygıları kağanlığın gündelik işlerini aksatmıştı.

Ancak Bağa 'ölüm' konusunda haddinden fazla duyarlıydı. Sıradan bir bahadırını kaybetse dahi gözyaşlarını tutamazdı. Hele alp ya da "yabgu muhafızları"ndan biri öldüğünde, öldürüldüğünde, âdeta saçını sakalını yolardı. Bu yüzden, Amu Derya yenilgisinin akabinde, Bögü'nün satranç daveti onu çılgına çevirmişti. Reddedemezdi, keza Bögü hükümdarıydı, efendisi...

Bağa hınçla satranç tahtasının başına oturdu. Birlikte geçirdikleri iktidar yılları, Şansi, Uygur-Çin ilişkileri, gözlerinin önünden tablolar halinde geçmeye başladı.

Bağa, Bögü Kağan'ın yüzünde Albız'ın siluetini görür gibi oldu. Başını hızla geriye çevirdi, karanlığa tükürdü.

Bögü Uygurlara hükümdar olduğunda, Bağa bir uçbeyiydi. "Keşke uçbeyi olarak kalsaydım," diye geçirdi içinden. İran ve Tibet seferlerinde gösterdiği üstün cesaret, adını efsane katına taşımıştı. Bögü hem Bağa'yı taltif etmek hem gücünü pekiştirmek amacıyla onu ilteberliğe getirmişti. Akabinde de Uygurlar

tarih sahnesindeki bildik tırmanışlarına geçmişlerdi. Zaferler birbirini izlemiş; hükümranlık alanlarındaki 'vaha-kent'ler hızla çoğalmaya, İpek Yolu'nun trafiği iyiden iyiye yoğunlaşmaya başlamıştı. Daha önemlisi; Orhon Yasası tekrar yürürlüğe konmuş, eksiksiz hayata geçirilmişti. Adları, giderek step halklarının indinde adaletin bir simgesine dönüşmüştü.

Sonrası malumdu: Çin seferi, Maniciliğin kabulü, ticaret... Mani'sine de, Bögü'süne de lanet olsundu! Yufka yürekli kız kızandan hayır çıkmazdı. Evcimenleşen step insanı, bir kar çukurunda pavlayan çakaldan farksızdı, ölüme mahkûmdu. Gidişat hayra alâmet değildi. Türkistan'a sarkan Araplarla daha ilk çarpışmalarında büyük bir bozguna uğramışlar, alplerinin çoğunu Amu Derya havzasına gömmüşlerdi. Nedeni açıktı: Mani inancı, Uygurların yüreklerini yumuşatmış, ufaltmıştı. "Allahu ekber" diye üstlerine atılan mücahidlere karşı, elbet bu ruhla dövüşemezlerdi. Bügü başbuğ kaldıkça, Arap istilasını engellemek ne mümkündü.

Bağa tekrar baktı Kağan'ın yüzüne. Kederden, üzüntüden eser yoktu. İçi bulandı.

Mani dini enikonu bir tacir diniydi. Uygurların ruhuna aykırıydı. Talan ekonomisine sahip Uygurlara Çinliler tarafından aşılanmış bir musibetti, bir hastalık. Bulaşıcı bir hastalıktı, evet. Sasanî İmparatorluğundan sonra Güney ve Orta Asya'yı da sarıp sarmalamıştı. Budacılığın kalesi bilinen muhteşem Çin ve diğer yerleşik toplumlarla step halklarının birer sınır kapısı olan Orta Asya kentleri, o hiçbir rüçhanı olmayan Mani rahiplerince art arda fethediliyordu.

Uygurlar, Manicilikle, An Lu-Şan isyanından ötürü Çin hükümdarı Hsiuen-dzung'un yardım talebi üzerine gittikleri Şansi civarında tanışmışlardı. Adını bilge Mani'nin adından alan bu inanış Uygurlara oldukça sempatik gelmişti. Eklektikti; âdeta Zerdüştlük, Şamanlık, Budacılık, Hıristiyanlık gibi bildik din-

lerin bir bireşimiydi. Ne basitti, ne fazla karmaşık. Madde ve ruh ikilemine dayalı bir inanç sistemini öngörüyor ve insanlardan maddî kötülüğe karşı olmalarını istiyordu. Maniciliğe göre, madde, kötülüğün nesnel bir karşılığıydı çünkü. Bedensel tutkuların, şehvetin, açgözlülüğün, kinin ana kaynağı... İnsanoğlu ancak "aşk, iman, hikmet" türünden erdemlerle ona set çekebilir, öldükten, karanlıklar odağı, kötülükler merkezi bedeninden sıyrıldıktan sonra mutlak ışığa kavuşabilirdi. Yoksa tekrar maddeye dönüşerek ebediyen mutsuz kılınacaktı. Uygurları Mani dininin bu 'ahret' tehdidi fazla korkutmuyordu, hayır. Onların gönlünü çelen Maniciliğe mensup Çinlilerin yerleşik kültürel zenginlikleriydi. Yazılarıydı, takvimleriydi, tüccarlara özgü ahlakî değerleriydi. Nitekim Şansi'ye geldiklerinin ertesinde ticarete soyunmuşlar, Mani alfabesini öğrenmişler, Mani takvimiyle "zaman"ın sınaî ilişkilerdeki önemini fark etmişlerdi. Giderek de, hem ata inançlarından hem törel değerlerinden uzaklaşmışlardı.

Sonra?.. Bögü Kağan, Maniciliği Uygurların resmî dini, yazısını resmî yazısı, takvimini de resmî takvim olarak ilan etmişti.

Uygurlara ticarî alanda önemli bir rol yüklemişti. Payitaht Ötügen'i İpek Yolu'nun vazgeçilmez menzillerinden biri durumuna sokmuştu. Karbalgasun kenti Mani tapınaklarıyla donatılmıştı.

Ne var ki Uygurların balayı kısa sürmüştü. Zira Araplar Türkistan'ı tamamen kuşatmışlardı. Hazar denizinin doğusundaki Fars kökenli Türk kolonileri kısmen düşmüştü. Kadim Batı Kök Türk Kağanlığının mal ve insan varlığı olduğu gibi Orta Doğu'ya akmaya başlamıştı. Durum vahimdi. Sıra Uygurlardaydı. Ya İslâmiyet'i kabul edip cizye ödeyeceklerdi yahut zındık köleler olarak Şam'da, Bağdat'ta satılacaklardı.

Bağa yutkundu. Evet, hep şu Bögü yüzünden bu kahredici duruma düşmüşlerdi. Yazıklar olsundu. Nasıl da, sözüm ona eşsiz kağanının gerçekte bir korkak olduğunu fark edememişti

bunca yıldır? Aha, düşman karşıdaydı; orada!

Bögü'nün aklı satrançtaydı. Bağa, "Uğru, çaşıt..." diye bağırdı. Satranç tahtasını kırdı. Etrafa saçılan taşları topuğuyla ezerek karargâhı terk etti. Bögü dondu kaldı. Noyan ve beyler, hile yaptığını düşündüler onun.

Hile mi? Hem de Bögü Kağan?..

Uygurlar ikiye ayrıldılar. Maniciler karargâhta kaldı, şamanlar Bağa Tarkan'ın ardı sıra gittiler. Bir iç savaş kaçınılmaz görünüyordu.

İç savaş çıkmadı, hayır. Daha kötüsü oldu: Ertesi gün Bögü Kağan yatağında ölü bulundu.

Hükümdarlarının ölümü ruhen yıktı onları. Zira Bağa Tarkan dâhil, tüm Uygurlar, onun, diğer dört kardeşiyle birlikte (Sungur, Kutur, Tükel, Ur) kutlu kayın ağacından doğduğuna inanırlardı. Efsaneye göre, Bögü, Hulin dağından çıkan Tula ve Selenga ırmaklarının ortasındaki kayın ağacının ışıkla çiftleşmesinden doğan beş çocuğun en bilgesi olarak Uygurlara hükümdar olmuştu. İktidarı süresince de bu efsane sürekli gündemde kalmış, Maniciliğin kabulü ve Uygurların ticaretten elde ettikleri servet tamamen Bögü'ye mal edilmişti. Giderek adı da ölümsüz bir kimliğe bürünmüştü. Bu yüzden, onun kuşkulu ölümü Uygurları büyük bir hayal kırıklığına uğratmıştı. Gene de kendini 'yabgu' ilan eden Bağa'ya bağlı kaldılar. Kim bilir, belki de o haklıydı, Arap felaketini Gök Tanrı'nın yardımı olmaksızın savuşturmak mümkünsüzdü.

Bağa Tarkan Uygurları sanılandan daha kolay toparlamayı başardı. Gerçi yıkkındılar, bildik silahşorluklarından da oldukça uzaktılar. Ama olsundu. Uygurları yabana atmamak gerekirdi. Hele Bağa, ünü yedi düvele yayılmış bir kılıç ustasıydı. Aslında iç savaş çıkmamasının nedeni de buydu. Burunlarının dibine kadar sokulmuş cihad ordusuna karşı başka seçeneklerinin olmayışı.

Bağa kendini 'yabgu' ilân ettiği halde (ki genelde hükümdar-

lara özgü askerî bir terimdir bu), kağanlık sanını adına eklemeyerek Bögü'nün ailesine jest yaptı. Tahta kim oturursa otursun; Uygurların sonsuza dek kağanı Bögü'ydü, Bögü kalacaktı. Ayrıca, Manicilik Bögü sopunun ata inancı sayılacak ve devletçe korunacaktı. Nitekim Uygurlar resmen eski şaman inançlarına dönmelerine karşın, Bögü Manicilere has bir törenle defnedildi. Törende, Hz. Mani'nin İki Umde adlı kitabından parçalar okundu, ilâhîler söylendi.

Bağa Tarkan defin akabinde misli görülmemiş bir savaş propagandası başlattı. Araplar Dicle'nin arkasına geri püskürtülmeliydi. Yoksa step halklarının akıbeti meçhuldü, karanlıktı. Kuşkusuz, topluca öldürüleceklerdi. Öldürülmeseler bile, Ortadoğu çöllerinde sıtmadan, hummadan kırılacaklardı.

Bağa Tarkan'ın felaket tellalları umulandan daha büyük iş başardılar. Uygurları, Uygurların diğer kolu Sarı ve Kara Türgişleri aynı amaç uğruna Amu Derya'nın kuzeyinde bir araya getirdiler. Yarın, evet, yarın Arapların sesi hepten kesilecekti.

Akşamleyin bir dizi toplantı yaptılar. Uygulayacakları savaş düzenini tartıştılar. Arapların gücünü tahmine çalıştılar. Çaşıtlarla uzun uzun konuştular, genel bir durum değerlendirmesi yaptılar. Fakat hiçbir sonuca varılamadı. Varılamıyordu, çünkü Müslümanlar tümünün kafasında koca bir soru işaretinden başka bir şey değildi. Daha kötüsü, Uygurlar 'cihad' olgusundan, din savaşlarından habersizdiler. Allah ve Muhammed aşkına dalkılıç ölüme atılan Arapları akılları almıyordu. Yoksa sıradan bir Uygur birliği bile şu "fistanlı çapulcu"ları saf dışı bırakmaya yeterdi. Gel gör ki, değil Uygurlar, nice Türk menşeli kabileler onların önünde eriyip gitmişlerdi. Bu ise, Bağa'ya acıdan çok, utanç veriyordu.

Araplar yenilmeliydi, evet. Bağa Nasr bin Seyyar'ı yenecekti. Gök Tanrı adına yapacaktı bunu. Bu mendebur ırka binlerce yıllık step uygarlığını yıkma fırsatı vermeyecekti. Doğrusu ya, Bağa

komutasındaki şaman ordusu, pagan Asya'nın son şansıydı.

Bağa toplantılardan vazgeçti. Gidip Arap karargâhını dolaşacaktı. Neleri var neleri yok bizzat kendi gözleriyle görecekti. Maiyetinin itirazlarına rağmen tebdil-i kıyafet etti. Karşıya geçmek üzere Amu Derya'nın yukarısına doğru yürüdü. Durdu. Suya girmeden önce toprağa diz çöktü. Başını gökyüzüne çevirdi. Uzun bir ateş duasının şu dizelerini Gök Tanrı'nın kulağına fısıldadı:

...Aylu kundü Ayaz Kaan
Yalagalu Bay tepsing! Yalbır bıraktı Bay kayın!
Sürgüldining Kaan Ayaska tabışkan, Sudazının yer tengiske
Erten çıkkan kün sus alışkan Engir çıkkan aa sus alışkan.
Astıkkandı birikdirgen. Ayrılgandı tabıştırgan
Yalır odım eezi! Iştalgalu taş oçak
Üzüü küygen Ker-yalgın
Ayaş Kaanıng üleji, aydın künnüg ülüü
Altın yargı sen sura, al otongo tabıştır!
Albataa biriktir üzülbeske ülüü!
Kaçanda alıp yatsın. Küngürçiden ün alıjıp yatsın,
Albata piyanın yettirip yatsın,
Alır ottıng eezi! Al yalgınıg ufuzı!
Ayrılbas tın yaygan, Astıkpas tın bıçıgan!
Alır ottu Ak-Yayık! Tengeredegi kuday!
Munung uçun yalbarıb yadım.

Usulca suya girdi, Amu Derya'yı yüzerek geçti. Arap karargâhına doğru kıyı boyunca yürüdü. Gökyüzü lacivert bir çarşaf gibiydi, aysızdı. Ortalıkta in cin top oynuyordu, sessizdi. Hatta fazlaca sessizdi. Nöbetçi filan da yoktu. Kıyıda abdest alan küçük bir grup hariç, asker de görünmüyordu. Hayır, karargâha iyice yaklaşmadan sayıları ve teçhizatları konusunda bilgi edin-

mek olanaksızdı. Batıya doğru yürüdü. Karargâhın arkasından güneye kaydı. Evet, şimdi Arapların gücünü tam anlamıyla ölçebilirdi artık. İşte, düşman şu çadırlardan ibaretti. Tek tek saydı. Her çadırda kaç kişinin olabileceği üzerine fikir yürüttü. Haraya baktı. Doğrusu ya, atları pek çoktu. Demek ki Nasr bin Seyyar'ın eratı tümüyle süvariydi, ne mancınıkları vardı ne hasır siperleri. Halkı her ne kadar savaşçılık melekelerini yitirmişse de, akıllıca bir yay harekâtı cihad ordusunu tarumar ederdi. Bağa biraz daha yaklaştı. Dillere destan Bedevî atlarını yakından görmeyi çok istiyordu. Nedir ki sırf yıldız aydınlığı buna elvermiyordu.

Tam bu sırada ay doğdu. Kurt gülüşü yüzünde donup kaldı Bağa'nın. Üç Arap üzerine atıldı. Bir süredir onu kıskıvrak yakalayabilmek için de hemen yanı başında ayın doğmasını bekleyen mücahidleri fark edememişti. Kısa bir boğuşma oldu. İkisinin boynunu kırdı, fakat diğerinin topuzla başına vurmasına engel olamadı. Yüzükoyun yere serildi, bayılmıştı.

Askerler derhal onu Nasr bin Seyyar'ın çadırına taşıdılar. Yaralarını kan taşıyla sildiler, tımar ettiler. Ayıldığında kendini tutsak buldu. Nasr sırıtarak yaklaştı Bağa'ya. Bir tas su uzattı. Olacak şey değildi, koca Tarkan bir at hırsıza gibi tutsak edilsindi ha! Tiksintiyle yüzünü yana çevirdi. Nasr sinirlendi, şu putperestin çalımına da bakındı! Suyu Bağa'nın yüzüne serpti. Sonra yumuşak bir tonla kim olduğunu, kimler hesabına çalıştığını sordu. Başbuğ ölü gözlerle baktı Nasr'a, ağzını açmadı. Zaten Arapça bilmiyordu. Nasr Bağa'yı uzun uzun süzdükten sonra Arapça bilen tutsaklardan birini getirmelerini söyledi. Getirilen tutsak, Bağa'yı görünce afalladı, hemen yere kapandı. Ağzından hırıltıya benzer sesler döküldü. Bu efsanevî naipleriydi. Yoo, inanmadı Nasr, inanamadı. Yeni tutsaklar getirtti. Arap çaşıtlarıyla yüzleştirdi. Doğruydu, bu, umulmadık anda ve biçimde avuçlarına düşen o step kurduydu.

Âdeta sevindirik oldu Arap komutan, sevincinden ne yapaca-

ğını şaşırdı. İki rekât namaz kılıp Allah'a şükretti. Artık yalnızca Aşağı Türkistan değil tüm Asya onlarındı. Düşledikleri birleşik Arap imparatorluğu gerçekleşecekti, evet.

Emir Nasr 'Allah buyruğu' gereği, Bağa'yı İslâm dinine davet etti. Müslüman olduğu takdirde kendisini serbest bırakacağını, halkını biat ettirdiği takdirde de (ki bu kudrete sahipti o), ikinci dereceden emir atanması için payitaht Şam'a teklif götüreceğini söyledi.

Ancak Bağa'nın ağzını açana aşk olsundu. Lâl olmuştu sanki.

Bağa'nın suskusu, suskunluğu Nasr'ı delirtti; "aklı başına gelinceye kadar" kırbaçlanmasını emretti. O step kurduysa, kendisi de çöl kartalıydı. Yeterdi şu putperest Türklerden çektikleri. İnadın da haddi hududu vardı. İran seferinden bu yana kan kusturuyorlardı ümmet-i Muhammed'e. Onca savaşa karşın, Amu Derya'yı bir türlü geçemiyorlardı, geçememişlerdi. Evet, bunlara bir ders vermek gerekiyordu. Öyle bir ders ki, Asya kıtasının cümle kâfirlerine ibret olsundu.

Doğrusu ya, Bağa'ya revâ görülen ceza, tam anlamıyla bir "ibret-i âlem"di. Şafakla birlikte, karşı tarafındaki Uygurların görebileceği bir alanda kırbaçlanmaya başlandı. Sık sık bayılan Tarkan ayıltılıp tekrar kırbaçlandı, tekrar tekrar kırbaçlandı. Uygurların 'kurtulmalık' (fidye-i necat) teklifleri hiçbir işe yaramadı. Akşama doğru, zaten canlı cenazeye dönüşmüş Bağa'nın başı kesilerek kıyıya atıldı.

Evet, An Lu-Şan, Şansi seferleri, Mani dininin kabulü, Bögü'nün trajik akıbeti, Şamanlığa geri dönüş, Bağa'nın tüyler ürpertici katli; barışçıl Uygurların hazmedemeyeceği cinstendi. Çok fazlaydı.

Dağıldılar. Üçte biri Çin'e sığındı. Üçte biri Altaylara çekildi. Ama diğerleri, özellikle Sarı Türgişler mevziilerinde kaldılar. Bunlar çoğunlukla Bağa'nın birincil ve ikincil akrabalarıydılar. Başbuğlarına, en yiğitlerine revâ görülen zulmü kabullenemi-

yorlardı. Katledilişinin yedinci günü de nehri geçip cihad ordusuna saldırdılar. Hayır, başbuğ Bağa Tarkan'ın öcü alınacaktı!

Savaş üç gün üç gece sürdü, Gök Bayrak'la Sancak-ı Şerif kızıla boyandı.

Savaş bitti. Uygurların tamamı savaş meydanında can vermişlerdi. Nasr bin Seyyar komutasındaki Araplar dördüncü gün atlarını Sir Derya'ya doğru topukladılar. Asya'nın batı kapısı nihayet aralanmıştı.

Allahu ekber. Allahu ekber. Allahu ekber. Allahu lailâhe illâ huve'l-hayyu'l-kayyûm...

Apa SSuma

Apa Ssuma yıkılmadı, hayır, "gaib"lere karıştı. Dört yüz küsur yıl bir mut adası, bir tapınak, bir ticaret merkezi olan koca şehir, bir sabah, XIII. yüzyılın ilk günü sırra kadem bastı. Harita ve belleklerden silindi. Unutuldu...

Apa Ssuma, Yenisey nehrinin güneyinde, şimdiki Tunguska kasabasının yakınlarında Soğd zevkine göre yapılmış bir kale şehirdi. Soğdlar veya Soğdaklar, hoş avazlı, giyim kuşamına düşkün, iri yapılı, mücavir halklara göre şişman fakat oldukça çevik insanlardı. Çoban, avcı ve tüccardılar. Lolo denilen bir toteme taparlardı. (Arap gezginler muhtelif eserlerinde, örneğin İbn Fadlan, el-Buharî bu totemleri erkeğin cinsiyet organına benzetmişlerdir. Hatta şimdi argoda kullanılan 'lolo' tabiri de o dönemden kalmadır.) Kendilerine özgü iş ve ahlâk kuralları vardı. Aşktan, adaletten, şefkat ve hoşgörüden yanaydılar. Demokrat karakterde olmadıkları halde, tüm pagan, heretik inançlara, semavî dinlere, hiç sevmemelerine rağmen Araplara, Müslüman bezirgânlara aynı uzaklıkta durmaya özen gösterirlerdi.

Soğdları bilen, Soğdların yerküredeki ayak izlerini süren tarihçiler, Yenisey kıyısında bir Soğd şehrini haklı olarak hayal ürünü bulacaklardır, üstelik onların Yenisey civarına hiçbir zaman ayak basmadıklarını öne süreceklerdir. Doğrusu ya, bu, mevcut tarih bilgisi ile reddedilemeyecek bir "gerçek"tir. Ancak sahih tarihçiler de bilirler ki Asya çıkışlı hiçbir göçebe kavim, ki Soğdlar enikonu göçebeydiler, Asya'da ayak basmadık yer bırakmamışlardır. Bir farkla: Apa Ssuma sakinleri aslen Soğd ol-

malarına, Soğd menşeli olmalarına karşın, Yenisey'e bile isteye gelmiş, şehri de bu tür kapalı mekânlara düşkün olduklarından inşa etmiş değillerdi. Tek kelimeyle sürgündü onlar, tehcir edilmiş bir kabile. Çok tuhaftır ama Yenisey'e yerleşmelerinden itibaren, ki bu IX. yüzyılın başlarına tekabül etmektedir, akrabalarıyla, Aşağı Türkistan'da, Sir Derya boylarında yaşayan soydaşlarıyla ilişkilerini tamamen kesmişlerdir. Eğer kurdukları şehre Apa Ssuma adını vermeseydiler, ki Ssuma tam anlamıyla bir anahtar kelimedir, belki ben bile onların cibilliyetini fark edemez, kısa tutulan şecerelerine bir tarih, bir harf, bir remiz olsun ekleyemezdim. Apa Ssuma'ya meczuplar, rafızîler beldesi der geçerdim. Ana dillerini yıllarca etüd ettim, Soğdcaydı, nüfus kütüklerine büyüteçle baktım, tarihte Soğdlar diye tabir edilen kavimle beratları, burçları, klan işaretleri aynıydı.

Lolo denilen bir toteme tapıyorlardı, İkizler burcundandılar, klan işaretleri "çakal"dı; evet. Tahtları zifaf postundan, pöstekileri insan derisindendi. Güleç, değirmi yüzlüydüler. On üç yaşında evlenir, kırk bir yaşında ölürlerdi. Çevre halkların aksine, yük ve binek hayvanı olarak katırları tercih ederler, atlı yarışlara gönül üşürmez, deve güreşlerini budalaca bulurlardı. Hoş, onları hiçbir yarışta, törende, hatta yuğ törenlerinde dahi görebilmek mümkün değildi. Mecbur kalmadıkça günaşırı seferlere çıkmaz, şehir dışında konaklamazlardı. Şafakla birlikte yazıya yabana taşarlar, avlanır, sürülerini otlatırlar, alışveriş eder, güneş batarken de geri dönerlerdi. Kendileriyle barışık, yaşamlarından hoşnut kimselerdi. Komşularıyla irtibatları da bu meyandaydı. Ne var ki talan amaçlı saldırılara şiddetle karşılık verirler, bedeli ne olursa olsun misillemede bulunurlar, kayıplarının bir misli insan derisi yüzmeden savaş baltalarını toprağa gömmezlerdi. Evet, düşmanlarının yekten derisini yüzer, cesetlerini çakallara atarlardı. Tuhaf âdetlerinden bir diğeri: Hiçbir konuğu –hasta ve çocuklar dâhil– Apa Ssuma'da ağırlamazlardı. Akşamüzeri şehir

kapısı kapanır, tüm Soğdlar evine, hücresine çekilir, cima ayinlerine hazırlanırlardı. Ayinler diyorum, zira Apa Ssuma sakinleri haftanın üç günü Lolo'nun etrafında dans eder, çiftleşirlerdi.

Mücavir halklar örneğin Ruslar ve Kazaklar onlardan nefret ederlerdi. Değil ittifak kurmak; karşılamak, mal ve esir takasında bulunmak dahi istemezlerdi. Apa Ssuma'ya bir cüzamlılar şehri nazarıyla bakarlardı. Kendileri de flamalarında çakal logosu kullandıkları halde Tatarlar bile onlardan uzak dururlardı. Çünkü, marjinal, gizemli ve ürkütücüydüler. Doğrusu ya, semavî dinlerin hızla yayıldığı Asya'da böylesi bir sıra dışı halkı, ensesti reddetmeyen bir güruhu kabullenecek bir kültürel atmosfer mevcut değildi.

Nitekim tarih sahnesinden ayaklarının ucuna basarak geçtiler. Çevre sakinlerinin deyimiyle ufuk-i Mübin'in gazabına uğradılar, gaiblere karıştılar.

Onlardan geriye, günümüze sadece Ssuma Kılavuzu diye tesmiye edilen kutsal kitaplarından bir parça, el kadar bir tablet kaldı. *Eski Ahit*'e, "Tekvin"in ilk bablarına öykünen bir metin:

"Önce kaos vardı; biçime, nesneye dönüşmemiş hayal, sınırsız, insanın tasavvur edemeyeceği boşluk, soyut, saf öğelerden mürekkep varlık fikri. Tanrı bu kaostan ilkin kendini yarattı, sonra göğü ve yerküreyi. Yerküre zifir bir su damlası gibiydi; tanrısal ruh, kaosun yaratma yeteneği, yerkürenin karanlık çehresinde çalkanıyordu. Tanrı 'olsun!' dedi. Işık oldu. Tanrı, ışığı karanlıktan ayırdı, onları Gece ve Gündüz diye tesmiye etti. Tanrı 'Olsun!' dedi. Toprak Ana suların arasından başını çıkardı; su halkalandı, semaha, şeb-i aruz'a durdu. Tanrı, Toprak Ana'yı Yer, suları Denizler diye tesmiye etti. Toprak, yaratılışı gereği doğurgandı, su yaratılışı gereği çoğul. Tanrı 'Olsun!' dedi. Yer'le Denizler, Gece'yle Gündüz hiç kıpramadan, vecdle, nesnelerin değişmesini, değişen nesnelerin yeni biçimler alışını seyrettiler. Hayvanat vücuda geldi. Mırıltılar, ulumalar, melemeler, bozla-

malar, hırlamalar, kişnemeler, suyun, toprağın nidalarına, nebatın iç çekişlerine karıştı. Güneş doğdu battı. Ay doğdu battı, yıldızlar parladı söndü. Günler, haftalar, yıllar birbirlerini izlediler. Tanrı 'Olsun!' dedi. İnsan, ilk İnsan vücuda geldi. İlk insan cinsiyetsizdi. Yer, Tanrı'nın önünde diz çöktü, nebat ve hayvanata bahşedilen cinsiyet unsurlarının İnsan'dan esirgenmemesini diledi. Yer'in yakarışı Tanrı'nın hoşuna gitti; 'Olsun!' dedi, İnsan'ın iki bacağının arasından Erkek vücuda geldi. İlk erkek lolo suretindeydi, şekilsiz ve ufaraktı. Lakin hiçbir müdahaleye gerek kalmadan büyüdü, biçimlendi. Tanrı onları gördü, beğendi; ilk Erkek'i kendi benliğiyle eşledi."

Kral Johannes

Amacım sınırı geçmek değildi. Reyhanlı'nın metruk bir tepesinden Halep'e, Homs'a bakmaktı. Çölü, Bedevîleri, Leylâ ile Mecnun'un ayak izlerini bir de kendi gözlerimle görmek istiyordum. Hataylı bir kalemşorun, Suriye'yi, Suudi Arabistan'ı, Hatta Lübnan'ı, hatta İsrail'i bu zamana dek ziyaret etmemiş olması akıl kârı değildi, ayıptı. Reyhanlılı Cemil Meriç müptelası bir demir tüccarı arkadaşım aynen bunları söylemişti. Kitaplarımdaki Orta Doğu'ya ilişkin tasvirlerin hizasına da kocaman birer soru işareti kondurmuştu. Sonra da Halep umumî haremlerini dudaklarını şaplatarak anlatmıştı.

Dediğim gibi, ciple Cilvegözü Sınır Kapısı'nın kuzeyindeki tepeye tırmanırken niyetim Suriye taraflarına sadece bir göz atmaktı, âdeta kompleks haline dönüşen arabesk aşağılamalardan kurtulmaktı. Miyop gözlerimle bin küsur mil civarındaki kadim Osmanlı topraklarını temaşa etmek, şair akranlarıma nispet yapmaktı. İmgelemime Anadolu'dan, Orta ve Uzak Asya'dan sonra, Orta Doğu'yu da katmaktı.

Lakin içimdeki merak böceğini zapt edemedim, mihmandarımın ısrarına dayanamadım, sınırın tenha bir köşesinden Suriye topraklarına giriverdim. Kürt dağında kaçakçılara karışarak Urummusuğa'ya, oradan da Halep'e indim. İçim karmakarışıktı. Asker, polis, belediye zabıtası; üniformalı kimi görsem yüreğim ağzıma geliyordu. Mihmandarım, benim hâlime bakıp kahkahalarla gülüyordu. Anlattığına göre, o, hemen her ay geliyormuş Urummusuğa'ya, Halep'e. Pasaport diyecek oldum, burun kıvır-

dı. Dolar, mark, hatta Türk lirası Suriye'nin her yerinde geçer akçeydi. Yeter ki hırsız veya katil olma Suriye senindir, dedi.

Halep'te üç gün kaldım. Bol bol humus yedim, meyan şerbeti içtim. Arkadaşımın umumî haremler diye tanımladığı evlere gittim, otellerde Miki filmleri seyrettim. Kahvelerde, çay bahçelerinde tavla oynadım. Kitap sergilerini, sahafları dolaştım. Rimbaud'nun, Ritsos'un, Yaşar Kemal'in Fransızca, Mayakovski'nin, Lenin'in, Lermontov'un Arapça basımlarına bizzat dokundum. Nietzsche'nin *Zerdüşt*'ünün İtalyancısını defalarca karıştırdım. Kitapçı kır saçlı bir fellahtı. Az buçuk Türkçe de biliyordu. Önce beni kitap sarrafı zannetti, elyazması bir *Kur'an*'ı almam için diretti. Hâlimi arz ettim. Sırf merak, dedim. Amacım ticaret değil, dedim. Zaten üstümde fazla para yok, dedim. Gözlerime ümitsizce baktı. Gel, dedi. Dükkânının ardiyesindeki üç televizyon kutusunu önüme boca etti. Hammedü'r Râviye'nin *el-Muallakatü's Seba*'sını, İbn Battûta'nın seyahatnamelerini, *Hududü'l Âlem*'i, define haritalarını, *İncil*'in Süryanicesini, hat örneklerini, Plotinus'un *Ennead*'larını, Yusuf Has Hâcib'in *Kutadgu Bilig*'ini, Wilhelm Radloff'un *Aus Sibirien*'ini, Osmanlı vakayinamelerini ayaklarımın dibine serdi. Hadi şunlardan birini al da siftah olsun, dedi. Usul yerini bulsun kabilinden bir mektupla bir harita seçtim. Saatlerdir oyalıyordum adamcağızı. Eğer bir şey almadan çıksam, eminim ya döver ya ihbar ederdi. Gerçi gösterdikleri kitapların çoğu yeni basım, harita, mektup ve defterlerin hemen hepsi sahteydi. Ama olsundu. Param olsa ve Türkiye'ye geçirebileceğimi bilsem, gözüm kesse, cebimi boşaltır, Ebu Sufra'nın (ki kitapçının adı Ebu Sufra'ydı) gizli hazinesini kapatırdım. Fakat şu an her ikisi de mümkünsüzdü.

İlk yurt dışı seyahatimi kazasız belâsız tamamladım. Aynı minval üzre yine Urummusuğa'da kaçakçılara karışarak, yine sınırın tenha bir köşesinden Hatay'a döndüm. Hem de koynumda bir mektup ve bir define haritasıyla...

Aradan üç yıl geçti. Antakya'da kadim bir dostla tarih ve edebiyat üzerine sohbet ederken söz konusu Suriye ziyaretimden söz etme gafletinde bulundum. İnanmadı. Ben de evrakları gösterdim. Dostum (adı lazım değil) Ermeni asıllıydı, elli küsur yaşında da adını ve dinini değiştirmişti, bu yüzden midir bilmem emsallerinden hep bir puan fazla Hıristiyan'dı. Tarih, özellikle tarihî coğrafya konusunda da benden dahi bilgiliydi. Bilgisini de sol köşesinde haçlı bir arma bulunan arkaik Arapçayla kaleme alınmış mektubumu şıpınişi tercüme ederek gösterdi. İnanılır gibi değildi: Mektup sekiz asır önce Gabala piskoposu Photius'un papa III. Eugenius'a yazdığı ünlü mektubun bir kopyasıydı. Mektuba göre, Ermenistan'la Hazar'ın ötesinde Johannes adında bir kral yaşamaktaydı, bu hükümdar birkaç yıl önce Media ve Persia askerleriyle harbe tutuşarak Ekbatana'yı zapt etmiş, arz-ı Mukaddes'e, yani Kudüs'e doğru da doludizgin geliyordu.

Nasıl heyecanlandım anlatamam. Johannes efsanesini biliyordum. Bu, "Gizli Tarih"te, *Manghol-un Niuça Topça'an*'da zikredilen Toğril Han'dı. Harita, öyleyse harita da o yıllara aitti, Orta Asya'ya. Ermeni dostumla sabaha kadar deşifre etmeye çalıştık, üzerindeki dağ ve nehirleri fikir haznemize vurduk. Moğolistan'ın, hatta Maveraünnehir'in, hatta Kafkasya'nın üstünde prova ettik; nafile. Harita maalesef sözüm ona bir define planıydı, bencileyin turistleri kazıklamak üzere Ebu Sufra'nın icadı.

Kırıldım. Aldatılmıştım. Herif budala yerine koymuştu beni. Hadi ikisi de değersiz olsaydı neyse. Gülüp geçerdim. Zaten kıymetsiz bir şeydi verdiğim para...

İnat bu ya, ben de oturdum bir değil iki pafta harita birden çizdim. Dağları, özellikle Tienşan'la Altayları grafikerlere has bir ustalıkla tuvale oturttum, kıt Uygurcamla isimlendirdim. Hıristiyanlığın tarih boyunca Asya'nın Ön'ünden Orta'sına nasıl yayıldığını, Hazar'ı, Baykal'ı, Issık Köl'ü, Taklamakan çölünü,

Çin Seddi'ni kimler aracılığıyla aştığını anahtar kelimelerle resmettim. Aynı kalıbı diğer haritada da kullandım. Övünmek gibi olmasın ama bunda matematik bilgimi de konuşturdum. Toğril Han'ın tarih sahnesine çıktığı asırdaki devletleri, İslâm kolonilerini, İpek ve Baharat Yolu'nu sarı şeritlerle, geometrik şekillerle belgiledim. Üşenmedim, iki paftayı üst üste bindirip tek pafta halinde tekrar çizdim. Pagan ve Hıristiyan Türklerle meskûn bölgeleri kırmızı daireler içine aldım, payitaht sayılan şehirlerin alnacına arkaik remizler kondurdum. İyiydi, Pîri Reis'in haritasından daha egzotik bir ürün çıkmıştı ortaya. Yoo, iş bitmemişti daha. Eserime bir de antik boyut eklemem gerekiyordu. Haritayı üç hafta demir pası, peynir küfü ve deniz yosunuyla silip fırınladım. Tamamdı. Bir antikacıya götürüp çerçeveletti̇rdim. Getirip fildişi kulemin en güzide köşesine de astım. Adam kandırmak nasılmış bakalım ey Ebu Sufra.

Gel gör ki, bu sırada okuduğum David Arnold'ın bir makalesi oyunumu yarıda kesti, Photius'un mektubuyla birlikte haritamı kaldırıp ta Asya'nın Orta'sına attı. David Arnold *Coğrafi Keşifler Tarihi* diye Türkçeye çevrilen "The Age of Discovery 1400 -1600" başlıklı makalesinde, "Avrupa, XV. yüzyıla kadar gerçek bilgilerden çok, mit ve fantezilerle beslenmişti," diyordu. "En çok okunan eser de Sir John Mandeville'nin *The Travels*'iydi. Yazar bu eserlerinde tuhaf insanların (örneğin, köpek başlı) hemen tamamen hayalî hikâyelerinden ve Doğu'nun alışılmamış âdetlerinden söz ediyordu. Çok uzaktaki bilinmeyen denizlere açılma cesaretini gösteren ve dünyanın kenarından aşağıya düşen ya da 'sıcak bölge'nin kaynayan denizlerinde mahvolan gemilere dair inanışlar da halkın fantezilerindeki yerini koruyordu. Bu tür korkular, soruşturmaların ve pratik araştırmaların önünde güçlü bir engel oluşturuyordu. Fakat kayıp adaların varlığından, Asya ve Afrika'da Müslümanların bölgelerden ötede bir yerlerde hüküm süren güçlü Hıristiyan kralı Prester John'dan ve Batı'da Atlantis

kıtasından söz eden başka fanteziler de vardı. Bunlar da gerçekçi olmamalarına karşın, XV. yüzyıl keşif seyahatlerinin gelişmesinde belli bir rol oynadılar."

Arnold'ın makalesini okurken gözlerim kendiliğinden haritama kayıyor, Prester John diye andığı Toğril Han'ı tarihî ve fizikî coğrafyasında tekrar konuşlandırıyordu. İçim fısır fısır kaynıyordu. Dışarıda, uzakta, Orhon nehrinde ibibikler ötüyordu.

David Arnold "Biz şimdi oldukça haksız olarak, bu kıtaların büyük bölümlerini, yoksulluk, kıtlık, hastalık ve ekonomik geri kalmışlık olgularıyla birlikte düşünüyoruz," diyordu. "Oysa dört, ya da beş yüzyıl önce, Avrupa kendisini belirli açılardan Asya ve Afrika'nın fakir komşusu olarak görüyordu."

Sahiden de öyleydi. Avrupa *Sefiller*'i oynuyordu o sıra. Zaten Kral Johannes ya da Prester John efsanesinin hemen kabul görmesinin, Hıristiyan kalpleri ateşlemesinin nedeni de buydu. İslâmiyet Avrupa'nın girdilerini hızla azaltıyordu, monarkların ve Kilise'nin ümitlerini ufalıyordu. Suriyeli Photius'un mektubu bu yüzden Konstantinopolis'te, Atina'da, Roma'da bomba gibi patlamıştı.

Lakin Prens Henry Kral Johannes'u aramak üzere Atlantik'e açıldığında, dünyada ne Toğril Han diye biri vardı, ne onun kalbini çelen Nestorius'un kendi adıyla anılan mezhebi. Asya baştan aşağı Temurleng'in alev kusan ejder armalı bayraklarıyla çalkanıyordu.

Evet, David Arnold'ın makalesi iç dünyamı allak bullak etmişti. Kadim atalarımı aramaktan vazgeçtiğim bir sırada, hele semavî dinlere mensup hasımlarımdan Adanalara, Antakyalara, Haleplere kaçtığım bir sırada, beni Toğril Han'ın fantastik dünyasına kaldırıp atmıştı. Fakat ne yalan söyleyeyim, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne girmenin yollarını aradığı şu günlerde ne hâlâ Hıristiyanlık zerre kadar ilgilendiriyor beni, ne Hıristiyan seleflerim. Bir müstesna: Toğril Han, nam-ı diğer Kral Johannes...

Hoş, esin perilerime hemen teslim olmadım. Halep'e, Ebu Sufra'ya bir daha gidip geldim. Onunla da tartıştım bu konuyu. Ya habibi, dedi, sen bu Toğil'in macerasını yazmaya mecbursun. Yoksa her çaldığın kapıdan karşına bir Nestorius çıkar, her bindiğin deve seni Herat'a, Tibet'e, Ulan Bator'a alıp götürür.

Haklısın Ebu Sufra, dedim.

Haklıydı.

Zira Toğril Han selefimdi. Ehl-i Salib'in gıpta ettiği, İkinci Haçlı Seferi'ni sırf onun yardım edeceğini ümit ederek tertiplediği, Calatrava ve Alcántara şövalye tarikatlarının, Portekizli gemici Henry'nin, Christopher Columbus'un, Bartolomeu Dias'ın, Vasco de Gama'nın ilham kaynağı ilk ve belki de tek atamdı Johannes. Kısa da olsa, rakik de olsa, onun da macerası olmalıydı mühimme defterimde.

Fildişi kulemden haritamı indirip dizlerime serdim. Halep, Beyrut, Kudüs üzerinden Şiraz'a, Semerkant'a, Balasagun'a fırlamak üzere Toğril Han'ın 'nasturien' rüyasına yattım. Öyle ya, işe söz konusu mektuptan, Galaba'dan, Nestorius'un heretik mezhebinden başlamam gerekiyordu.

Piskopos Photius'a saati sordum. Bin yüz kırk beş, dedi.

Takvime baktım. Toğril Han yirmi bir yaşındaydı. Temuçin'le Kokoçi'nin dünyaya gelmelerine on yıl vardı daha. Camoka'nın doğum tarihine on iki yıl.

Photinus'a Nestorius'u da sordum. Kızdı bu kez. Mosmor oldu. Azarlar gibi yüzüme baktı. Anladım, ondan söz edilmesini istemiyordu hazret. Üstüne varmadım. Kilise'nin hışmından korkuyor olmalıydı. Ağzından Nestorius'a dair laf kapmanın mümkünü yoktu anlaşılan.

Mecburen kitaplara gömüldüm yine. Ebu Sufra'nın ikinci ziyaretimde koltuğuma sıkıştırdığı İbn Hazm'ın *el-Fasl fil Milel ve'l-Ehva ve'n-Nihâl*'ine, et-Taberî'nin *Tarihu'l Umem ve'l-Mülûk*'üne. Etüd ve nekahet bir ayımı aldı. Sonuç, elde var sıfırdı.

Anladığım kadarıyla, Nestorius, sırf İran ve Türkistan putperestlerini etkilemekle kalmamış, Arapların belleğinde de derin izler bırakmıştı. Sanırım İslâm çıkışlı tarikat ve mezheplerinin hemen hepsinde Nestorius'un parmağı vardı. Zira kalemşorlarımızın her ikisinde de Nestorius'un bildik korkusunu hissetim. Sanki zat-ı muhteremler bilgi aktarmaktan ziyade Nestorius'u mahkûm etmek amacıyla kaleme sarılmış gibiydiler.

Sahi kimdi bu müfsid, kimlerdendi? Hıristiyanlığı Antakya'dan Şiraz'a, Zerafşan'a, Delhi'ye, Şangan'a taşıdığı halde niçin Kilise tarafından aforoz edilmişti?

Yoo, karnesine bakmadan önce, Nestorius'u bir müfsid ya da bir mülhid olarak görmediğimi peşinen söylemeliyim. Aksine, bence o gerçek anlamda bir mürşiddi. Yoksa Toğril Han niye akidelerine devlet mührünü bassındı ki.

Bu yüzden, et-Taberî'den, özellikle İbn Hazm'dan tırtıkladığım ansiklopedik bilgileri Nestorius'un sevap hanesine yazdım. Kusura bakma ey Ebu Sufra!

Suriyeliydi Nestorius. Suriye'nin Germanicieia kasabasında, şimdiki Maraş'ta, Photius'tan altı yüz küsur yıl önce doğmuştu. Hemşerim sayılırdı. Çok küçük yaşlarda güzel sesi ve belagat yeteneğiyle dikkati çekmiş, Hıristiyan misyonerlerce keşfedilip Antakya'ya (Antiocheia demek daha doğru olur) getirilmişti. Antakya, o yıllar ehl-i Salib'in gözbebeği, ikinci arz-ı Mukaddes'i gibiydi. Depremden önceki ihtişamı olmasa da, hâlâ Nestorius'un sesini üç kıtaya duyurabilecek kudrete sahipti. Nitekim Nestorius kendini Konstantinopolis Patrikliğine götüren merdivenleri ikişer üçer çıkmıştı. Belki söylemek bile fazla: Başlangıçta Nestorius'un aklında ne Kilise'ye şirk koşmak vardı, ne tarikat/mezhep türünden bir ayrılıkçılığın başını çekmek. Aksine, bu tür heretik akımların her bastırılma girişimini bütün gücüyle desteklemişti. Ne var ki Nestorius Hıristiyanlığın mantıkla örtüşmesinden yana bir din adamıydı. *Kitab-ı Mukaddes*

etüdleri, onu, İsa'nın öğretisinin bizzat havarileri tarafından yanlış anlaşıldığı fikrine götürmüştü. Nestorius'a göre, Meryem Ana *Theotokos* (Tanrı Anası) olamazdı. İsa'da da insanlık ve tanrılık olmak üzere iki ruhanî varlık gizliydi. Yani İsa sıradan bir insandı ama Yehova onu zamanla evlat olarak benimsemişti. Bu görüşlerini bir dizi vaazla açıklayınca da kıyamet kopmuştu. Akabinde de Ephesos'ta toplanan konsil (Ayaslog synode'u) tarafından aforoz edilmiş; önce Antakya'ya, daha sonra da Mısır'a sürülmüştü. Zavallı Nestorius! akideleri Irak'ı İran'ı Hıristiyanlık adına fethederken, o, kahhar bir kalple, fakr ü zaruret içre ölmüştü.

Piskopos Photius, III. Eugenius'a Kral Johannes'un varlığını müjdelediğinde, Moğolistan'daki Türk menşeli kabile/kavimlerin hemen hepsi Hıristiyan'dı, nasturiendi. Avrasya'nın batısı ise Godot'yu bekliyordu, Mesih'i. İslâmiyet'in enikonu kuşatması altındaki Bizans, hatta Avrupa, Nestorius'u aforoz ettiğini çoktan unutmuş, dinlerinin, "köpek başlı insanlar"a rağmen Ermenistan'la İran'ın ötelerinde "bir yerlerde" çığ gibi büyüdüğünü mübalağalı bir şekilde izliyordu. Daha doğrusu, Kilise güdümlü kalemşorlar Johannes efsanesini Sir Mandeville'nin hikâyelerindeki fantastik motiflerle bezeyip kamuoyuna bir idea, Antakya'ya, Kudüs'e gidecek Haçlı ordularının bir şiarı olarak tedavüle koymuştu. (Ancak Mandeville'ye haksızlık etmemek gerek: *The Travels*'de Asya'yı ve Asyalıların âdetlerini gerçekçi, hatta tarafsız bir üslûpla resmetmiştir. Örneğin Kırgızlar, Mançular ve Hint mütegallibesi muhtelif törenlerde başlarına sahiden "it barak" kaskları takarlardı. Juan-Juan'larla Soğdlar da Pasifik'ten "kaynayan deniz" diye söz ederlerdi.)

Nerede kalmıştık?

Evet, Photius bana saatin 'bin yüz kırk beş' olduğunu söylediğinde, Toğril Han, nam-ı diğer Kral Johannes yirmi bir yaşındaydı. Şeref hanesinde kayda değer bir zafer yoktu daha. Photius'un mektubunda zikrettiği Persia seferi de basit bir talan

harekâtından başka bir şey değildi. Nitekim Kereyitler zapt ettikleri Ekbatana'dan da hemen geri çekilmişlerdi.

Yine de Ekbatana'nın zaptı malum nedenlerden ötürü Toğril Han'a büyük bir prestij kazandırmış, onu Hıristiyan halklar indinde efsanevî bir kata çıkarmıştı. Tekrar etmekte yarar var: Bunun iki nedeninden biri, karanlıklar diyarı diye tabir edilen Orta Asya'da boy gösteren ilk Hıristiyan hükümdar olmasıydı, diğeri de savaşın Müslümanlarla meskûn bölgede cereyan etmesi.

O yıllar, Sir Derya'dan, hatta Çu nehrinden Akdeniz'e, Nil'e, hatta Cebelitarık boğazına kadarki geniş topraklar tamamen Arapların kontrolündeydi. İslâmiyet inanılmaz bir toplumsal/siyasal erke sahipti. Bu, hiç değilse Hıristiyan payitahtlardan öyle gözüküyordu. Hele Maveraünnehir, yani Aşağı Türkistan, âdeta İslâm uygarlığının bir fildişi kulesi, sırça kalesi gibiydi. Değil kuşatılması, yanına yaklaşılması bile mümkünsüz bir belde. Bu nedenle, Toğril Han'ın söz konusu bölgeye sarkması dahi hayretle karşılanmış, cihad-ı fî sebilullah'ın şerrinden bunalmış ehl-i Salib'in yüreğine su serpmişti. Bir de, dediğim gibi, Hıristiyan Avrupa'nın zaten böylesi bir yaşayan efsaneye ihtiyacı vardı.

Yoksa Toğril Han'ın yıldızı Ekbatana harekâtından yirmi üç, Photius'un mektubundan ise tam yirmi bir yıl sonra parlamıştı. Himayesine aldığı Temuçin'le "Tatar isyanı"nı bastırıp Çin hükümdarı Xiao Zong tarafından Onghan unvanıyla taltif edildikten sonra...

Toğril Han bu yıllarda neler mi yaptı? Bir çoban hükümdarın neyi yapması gerekiyorduysa onu. *Manghol-un Niuça Topça'an*'ın yarısından fazlası ona aittir. Merak eden açıp okur. Bu sözlerim özellikle sanadır ey Ebu Sufra.

Her kalemşor bir laf cambazıdır. İşi, aslanı kurda boğdurmaktır. Bu yüzden, yazısını hakikatlere göre değil de kaleminin hafızasına göre yönlendirir,

diye bir vecize düştükten sonra *Manghol-un Niuça Topça'an*'da olmayan tasvirleriyle Toğril Han'ın Barköl'e düşen aksine bakmayı sürdürelim.

Sanılanın tersine, Toğril Han tarihe yön verebilecek karakterde bir başbuğ değildi. Buyirug Han'ın (tam adı Burçahusbuyiruh'tur) kırk çocuğundan biriydi, en büyüğüydü. Hayatı girdaplarla doluydu. Talan ekonomisine sahip diğer kavim veliahtları gibi kanla gözyaşının hududunda büyümüştü, içine doğduğu coğrafyayı bizzat yaşayarak öğrenmişti. Han olur olmaz Araplardan kaçan Hıristiyan misyonerlere kalbini açmış, birkaç kez babasıyla birlikte katıldığı Batı ve Aşağı Türkistan seferlerinde tanıdığı bu insanları muteber bulmuş, dinlerini kabul etmekle kalmayıp Naymanlar ve Uygurlar arasında da yaymalarına önayak olmuştu. Bu da hem kavminin itibarını arttırmış, hem de tebaasının zenginleşmesine ivme kazandırmıştı. Zira o sıralar ticaret hemen tamamen Hindu ve Acem Hıristiyan bezirgânların elindeydi, Kereyitlerle Moğollar da bulundukları coğrafyanın en fakir, himayesinde en az kabile bulunan Orta Asya kavimleri. Sırf bu yüzden, birbirlerini hiç sevmedikleri halde dayanışma içinde olmuşlar, dinî farklılıklarına rağmen ikbal ve felaket günlerinde hep yan yana düşmeye özen göstermişlerdi. Doğrusu ya, Toğril Han'ın da ihtiyacı vardı buna, Moğolların potansiyel lideri Temuçin'in de...

Evet, Toğril Han, ata inançlarını yeğleyen Nayman ve Uygur hükümdarlarının aksine vaftiz olmakta tereddüt etmemişti...

Oysa diğer kavimler de kısmen Hıristiyan'dılar. Özellikle Şangan ve Altay dağları arasındaki verimli topraklarda yaşayan Naymanlar yüksek bir kültüre sahiplerdi. Türk menşeli olmamakla birlikte mücavir kavim Kitan'larla Tatarlar da kısmen Hıristiyan'dılar. Fakat dediğim gibi bunların arasında başbuğları vaftizli tek halk Kereyitlerdi.

Lakin Johannes efsanesi tamamen Toğril Han'ın bilgisi dışında

gelişmişti. Meğerki Papa III. Eugenius ona ulaşıp Müslümanlara karşı yardım isteseydi, eminim güler geçerdi. Zira o, "din savaşları"na yabancı bir coğrafyanın insanıydı.

İlginçtir, Toğril Han'ın macerasına ilişkin en önemli belge yine bir mektuptur. Temuçin'in Cengiz Han olduktan sonra, Toğril Han'a gönderdiği "Han babam," diye başlayan bir mesaj:

Han babam,

Sen ki Kereyit hanı Buyirug'un oğlusun. Kırk oğlunun en büyüğüsün. Bu yüzden de onun yerine han olmuştun. Han olur olmaz da kardeşin prens Taytemur'la Bukatemur'u öldürmüştün. Fakat diğer kardeşin Ergehara niyetini anlamış, Nayman hanı İnanca-bilge'ye sığınmıştı. Vukuat üzre amcazaden Gur Han sana savaş açmış, taht şehrin Karakurum'u basmıştı. Sen de çarnaçar yüz adamınla Orhon nehrini aşıp Selenga nehrinin akıntı istikametince yürüyerek Karakun dağı kanyonlarına sığınmıştın. Oradan çıkmak istediğin zaman da karşında Merkitleri bulmuştun. Mecburen kızın Hucagur'u da Merkit prensi Tokta'ya armağan etmiştin. Akabinde de babam Yesugay Han'a gelip "Ulusumu Gur Han'ın pençesinden kurtar," diye yalvarmıştın. Yesugay Han ise ricanı kırmamış; hemen Gur Han'ın Kurban'daki oymağını basıp ulusunu kurtarmış ve sana iade etmişti. Hatırlarsın, Gur Han bile baskından yakasını zor sıyırmış, yirmi otuz adamıyla Haşin'e doğru kaçmıştı. Zafer ertesinde de Tula boyundaki Karakoru'da düzenlenen şölende babam Yesugay'la nökör olmuştun.

Babam Onghan,

Sen ki o zaman bin şükranla, "Senin iyiliğini unutmayacağım Yesugay. Nesline, neslinin nesline gereken mukabelede bulunacağıma yüksek Tanrı ile yer kutları tanık olsun," demiştin. Ne var ki çok geçmeden yine başın daralmıştı. Bu kez prens Ergehara, Naymanların desteğiyle seni alaşağı etmişti. Tekrar kaçmıştın. Fakat bu kez Han Yesugay'a değil dünkü düşmanın Kitay hükümdarı Gur Han'a, onun himayesindeki Çu nehri civarındaki Müslümanlara sığınmıştın. Ne kadar kalmıştın orada? Dört mevsim mi, daha mı az? Her şeye rağmen sana kucak

açan Gur Han'ı da yüzüstü bırakmıştın. Uygur ve Tangut steplerinden geçerek açlıkla boğuşmuştun. Keçi sütüyle, deve kanıyla beslenmiştin. Kör ve kara kuyruklu bir atla yüzünü yine Yesugay'a dönmüştün. Han Yesugay yoldaşlık andına sadık kalmış, sana bir karşılama heyeti göndermişti. Hatta bana bile haber uçurup seni karşılamamı buyurmuştu. Hatırlarsın, Gusekur gölünde bulmuştuk. Seni zaruret içre görünce içim acımış derhal maiyetimden iane toplayarak sana vermiştim Yesugay Han'la yaptığınız andı teyit etmiştik.

Üç mevsim seni obamda ağırlamıştım. Güzün de Merkitlere sefer kılmış, elde edilen ganimeti, tümüyle sana, han babama vermiştim. Gök Tanrı tanığımdır, seni ne yormuştum, ne aç koymuş...

Bilahare biz Nayman hanı Guçurgutay'ı Sohoh çayında pusuya düşürmüş, Altay dağlarına çekilmeye mecbur etmiş, Kiçilbaşi civarında da imha etmiştik. Ganimetle dönerken, prens Sabrah'ı yol üstünde bizi bekler bulmuştuk. Önümüze âdeta bir öç mızrağı gibi çakılmıştı. Vakit akşamlıydı. Müsademeyi ertesi güne erteleyip kulağımız kirişte, pür dikkat gecelemiştik. Ama sen, han babam, kendi mevzilerinizde ateş yaktıktan sonra geceleyin Harasegul nehrinin mecrasına doğru kalkıp gitmiştin. Sabahleyin gözlerime inanamamıştım. Kırık bir yürekle Eder-Altay vadisinden yürüyerek Sagari kanyonuna ağmıştım. Gel gör ki, Sabrah, senin ayak izlerini sürüp biricik oğlun prens Sanggum'un kadınları, çocukları dâhil tüm halkını yağmalamıştı. Bununla da yetinmemiş, senin, han baban, Telegatu boğazındaki halkının yarısını da sürü ve erzaklarıyla alıp götürmüştü. O zaman sen, han babam, "Nayman Sabrah tebaamı yağmaladı. Oğlum, dört bahadırını gönder," diye haber uçurmuştun. Akabinde ben ne yapmıştım? Bogorçu, Muhali, Borokul ve Çilegun'u alpleriyle beraber Naymanların peşine salmıştım. İyi ki salmışım, zira Sanggum Hulagan'da Sabrah'la cenge tutuşmuştu, atı bacağından yaralandığından tutsak düşmesi an meselsiymiş. Ki dört kahramanım yetişip onu, kadınlarını, çocuklarını, halkını mutlak bir esaretten kurtarmışlardı.

Hatırlarsın, bana bin teşekkür etmiştin. "Oğlum Temuçin'in baha-

dırları kayıp ulusumu geri verdiler," demiştin.

Han babam,

Sen ki Kereyit hanısın. Yesugay Han'ın yoldaşısın. Şecereni, sanını yedi düvel bilir. Amacım hatalarını yüzüne vurmak değil, geriye, geçmiş zamanlara uzanan kader bağlarımızı hatırlatmaktır. Neden kızgınsın? söyle. Ne istiyorsun? yaz. Maruzatım buyruğundur. Lakin bana prens Hubariburi'yle İdurgen'i, hiç değilse birini elçi gönder.

Oğlun Temuçin

Yoo, göndermedi, Bu Cengiz Han'ın dehşete dayalı fetih siyasetini onamak olurdu. Kaldı ki mektup kabul edilemez türdendi. Sitemle, tehditle doluydu; "keçi sütüyle, deve kanıyla beslenmiştin," diye Toğril Han'ı en hakir hırsızlıkla (ki keçi sütü emmek veya devenin bir damarını keserek kanını emmek sıkça rastlanan ama çok da ayıp sayılan bir hırsızlık türüydü) itham ediyordu.

Elbette kelimeler Toğril Han'ın şu anki ruh hâlini resmetmekte kifayetsiz kalır. Zira Gök Tanrı İsa'nın Logos'una galebe çalmıştır. Kalem kırılmaya yazgılıdır, kılıç Moğolları zaferle taçlandırmaya,

diye bu fasla bir mim koyduktan sonra yüzümü tekrar Halep'e çevirdim. Temuçin'in mektubuyla birlikte bu yazımın buraya kadarki bir kopyasını Ebu Sufra'ya postaladım. Ne de olsa hissedarımdı, suflörümdü.

Lakin bir ay geçti geçmedi (demek posta tatarları iyi çalışıyordu) havalem üstünde kısa ana ikna edici bir notla geri geldi. "Ebu Sufra, nam-ı diğer Francis d'Assisi vefat etmiştir. Havalenin göndericisine iadesi." Hayır, bu tür sürprizlere hazırlıklı değildim. Onun yeni bir kimlikle belleğime yuvalanmasına, hatıralar tapınağımı aziz ve azize tasvirleriyle donatmasına müsaade edemezdim. Ne mi yaptım? Budalaca bir öngörüyle Francis d'Assisi'in macerasını Camoka'nın siyasal geleceğinin bir işareti saydım.

Camoka ki seçkin bir alpti. Din savaşlarına yabancı bir coğrafyanın iki hükümdar adayından biriydi. Adildi, 'birlik'ten yanaydı. Step halklarının eşit temsil edilebilecekleri siyasal bir birlik oluşturulmasını savunuyordu. Gerçi Temuçin de aynı fikirdeydi, fakat o, bahis konusu teşekküle ilk atalarının, Moğolların sıfatını vermek istiyordu. İstiyordu da ne demek? Vermişti bile! Oysa mevcut kabileler içinde bu adda birileri yoktu. Rivayete göre, Moğollar, tarihte büyük devletler kurmuş Juan - Juan'ların silahşorlarıydı. En hunhar klanı. Doğrusu ya, Temuçin'in teklifi sinsiceydi, sinsice planlanmış bir istila harekâtının ilk merhalesiydi. Toğril Han bu nedenle tercihini Camoka'dan taraf kullanmıştı, kullanıyordu.

Yoksa her ikisi de Toğril Han'a, Nesturî cemaate son derece saygılıydılar. Zira Nesturîler diğer Hıristiyanlardan farklıydılar. Öğretileri step törelerine yakındı. Erkekler onlar gibi çok kadınla evlenirlerdi, ama kadınların çift ya da çift sayıda olmasına dikkat ederlerdi. Tek sayılar Tanrı'ya ait, derlerdi. Din bilginlerine önem vermezlerdi. Süryanice yazılı *İncil*'i okumakla yetinirlerdi. Öbür Hıristiyanların aksine hırslıydılar, hayatı en az Şamanlar kadar ciddiye alırlardı. Tıp ve ticaret hemen tamamen onların kontrolündeydi. Bu yüzden de "barbar"lar tarafından hep el üstünde tutuluyorlardı. Biricik kusurları vardıysa, o da Müslümanlar gibi Cuma gününü kutsal saymaları, yalnızca Cuma günleri et ve et yemekleri yemeleriydi

Dediğim gibi, Toğril Han Asya'nın ilk ve tek Hıristiyan hükümdarıydı. Kavminin, hatta ailesinin muhalefetine rağmen de maiyetiyle birlikte vaftiz olmuştu. Âlicenaptı, müşfikti. Camoka'yı sırf rikkatli handır diye desteklemişti, destekliyordu.

Kaderin bir cilvesi midir, bilinmez: Yetmiş dokuz yıllık ömrünün elli dokuz yılını otuz dokuz kardeşiyle didişmekle geçirmiş bu mütevazı hükümdarın sergüzeşti ve akıbeti, Nestorius'un hayatının bir varyantı gibiydi. Genç yaşta sanı kıtalar aşmış;

Temuçin'le beraber Pax Mongolica'nın temellerini atmış, ona sırtını döner dönmez de öldürülmüştü.

Mağrur Ol Noyan

İnanılacak gibi değildi. Atlar dışında, kabilenin neyi var neyi yoksa yerli yerindeydi. Bir anda sırra kadem basmışlardı. Kim bilir, belki topluca ormana sığınmışlar, belki de Çin taraflarına kaçmışlardı. Zavallılar, canlarını zor kurtarmışlardı demek!

Yoo, hiçbir step kabilesi bu kadar ödlek olmazdı, olamazdı. Bir eksiklik vardı Camoka'nın hikâyesinde, bir mantıksızlık. Sihirli küreye bir daha sordum, el yazması kitapların arasında defalarca dolaştım, kalemimin belleğine, fikir hazneme, ahkâm ve mühimme defterlerine tekrar tekrar baktım; nafile! Cacirat'ların ufukta belirmesiyle terk-i diyar etmeleri bir olmuştu. Ne ufak bir müsademe, ne bir damla kan, ne zerre kadar gözyaşı...

Asl'olan hakikattir, aksi ispat edilinceye dek eldeki veriler hakikatin sınırlarını çizmeye devam eder,

diye bir vecize düştükten sonra kaldığımız yere geri dönelim.

Caciratlar temkinli, sakıngan adımlarla, pür dikkat girdiler obaya. Havayı kokladılar, saman hararlarını kargıladılar, küplere, yatak ve yorganların arasına baktılar. Hayır, tuzak filan yoktu. Dört bir tarafa keşif kolları saldılar, her tepeye gözcü diktiler; gelen istihbarat yine hayır'dı, Görünüşte pusu filan da yoktu. İnanılacak gibi değildi, evet. Baskın harekâtı tek ok atmadan zaferle tamamlanmıştı.

Mal tespiti yapıldı. Otağ hariç, yüz küsur çadır, bir o kadar ev eşyası, otuz sığır, kırk keçi, doksandan fazla hindi...

O da neydi? Otağdan ağlamaklı bir çocuk sesi geliyordu. Caciratlar merak ve heyecanla daldılar içeri. Aaa, sahiden de bir

bebek, hem de kızan. Cacirat hatununun yıllardır ettiği dualar, yaptığı sungular, verdiği sadakalar Gök Tanrı indinde kabul görmüştü demek. Ona mal ve mülküyle bir prens sunmuştu. Kabile şamanı, buluntu çocuğa Camoka adını verirken söz konusu olayı da böylesi bir tabirle noktaladı. Ben onun yalancısıyım.

1960'lı yıllarda Suat Yalaz'ın *Karaoğlan* çizgi romanında Camoka'ya rastlayınca tam anlamıyla hayal kırıklığına uğramıştım. İri cüsseli, dazlak kafasının ortasında bir tutam örgülü saç, ağzından küfürler saçılan Moğol tiplemesi pek inandırıcı gelmemişti bana. Hayal ülkemdeki Camoka imgesiyle örtüştürememiştim. Tuhaftır, Camoka'nın macerasını yazmak üzere masaya oturduğumda şu anda da otuz yıl ötemdeki o *Karaoğlan* tutkunu çocukla aynı görüşteyim.

Lakin Caciratlar bencileyin kalemşorların adını besmeleyle ağzına aldığı kabilelerden değildi. Nüfusu, Tienşan ve Maveraünnehir civarından gelen kaçgun ailelerle dört rakamlı sayıları bulan alelade bir Türk/Moğol topluluğuydu. Dilleri karmaşık, dinleri Arap, Fars, Hint menşeli mythoslarla bezeliydi. Halimdiler, itaatkârdılar. Dönemin ünlü mücavir kabileleriyle ilişkileri de mükemmeldi, hiç değilse dostçaydı.

Bu yüzden Camoka "olay"ı bir anda tüm Orta Asya'da duyuldu, kader mahkûmu yavruya efsanevî bir kimlik kazandırdı.

O sıra Orta Asya Kiyan/Tacigut, Tatar, Merkit, Nayman, Kitan, Uygur, Kereyit kabileleri arasında paylaşılmış gibiydi. Talan ekonomisine sahip bu çoban hanlıklar, birbirlerinin hükümranlık alanlarına sarkmadan tarih sahnesine fırlamanın yolunu arıyorlardı. Geleceğe dair büyük düşler kuran da kuşkusuz Kiyan/Tacigut sülalesiydi. Zira geçmişteki birçok hükümdarın şeceresi kendilerine dayanıyordu. Daha önemlisi, söz konusu kabilenin reisi Yesugay'ın oğlu Temuçin "sağ elinde saka kemiği büyüklüğünde kan pıhtısı tutan" kutlu bir çocuk olarak dünyaya gelmişti.

Camoka'yla Temuçin dokuz yaşında tanıştılar. Hemen *nökör* oldular. Yoldaşlık antlarını iki yıl sonra tekrarladılar.

Gel gör ki, o yıllar avucunda kan pıhtısıyla doğan bir çocuk daha vardı; Hongnotat'lardan Kokoçi. Rivayete göre, Kokoçi 20/21 Mart gecesi, sol avucunda hilâl şeklinde bir parça kan pıhtısıyla hayata gözlerini açmıştı. Zaten "mavi semaların sevgilisi" anlamına gelen Kokoçi adı da bu sebepten verilmişti ona. Doğar doğmaz beyaz kundağa sarılmış, beyaz hamağa yatırılmıştı. Kokoçi'ye biçilen tarihsel rol ise Temuçin'inkinden çok farklıydı, dinsel bazdaydı. Nitekim yürümeye başladığı ilk gün, tüm step Halklarınca 'teb-Tengri' diye selamlanmış, *Manghol-un Niuça Topça'an*'da zikredilen *Koko Depter* ona adanmış, Kokoçi'ye atfen bizzat babası Munglik tarafından kaleme alınmıştı.

Camoka Temuçin'le and yoldaşı olduğu yıl Kokoçi'yle de tanıştı. Ona da hemen kanı kaynadı.

Hongnotatlar, Temuçin'in mensubu olduğu Kiyanların, hatta Camoka'yı evlat edinen Caciratların tersine, iddiasız bir kabileydi. Okuma yazma bilmeleri, belagat yetenekleri, astroloji, simya, tıp bilgileri azımsanmayacak bir kazanç sağlıyordu onlara. Daha önemlisi, tüm kabileler Hongnotatlarla iyi geçinmeyi, sağlıklı ilişkiler kurmayı geleceklerinin teminatı sayarlardı. Doğrusu ya, Hongnotatlar da bu teveccühe lâyık insanlardı. Kör dövüşünü andıran kabileler savaşında sonuna kadar tarafsız davranırlar, kazananın yanında birlikten yana tavır alırlardı. Belki söylemek bile gereksiz: step koşullarında 'yenilgi' ölüm ya da tutsaklığın diğer adıydı. Kokoçi işte böylesi karmaşık toplumsal ilişkilerin hüküm sürdüğü bir coğrafyada teb-Tengri'liğe aday gösterilmişti. Şimdilik itiraz eden de yoktu. Hatta iktidara talip kabileler sık aralarla Kokoçi'yi ziyarete geliyor, çeşitli armağanlarla tanrısal belleğinde iz bırakmaya çaba gösteriyor, Munglik'le tinsel bağlarını pekiştirmenin yollarını arıyorlardı. *Tevrat, Zend-Avesta, Ramayana, Mahabharata, İncil* gibi çok değerli kutsal kitap ya da

kutsal yazılar da getirenler yok değildi.

Hoş, Temuçin'le Camoka'nın armağanları kayda değmeyecek cinstendiler, fakat yine de Kokoçi onlara öbür bey çocuklarından daha fazla zaman ayırmış, ikisinin de boynuna birer gök boncuğu takmıştı. Bu, sanırım Munglik'in bir tavsiyesiydi.

Nerede kalmıştık?

Camoka'ya atfedilen buluntu çocuk efsanesi yaygın bir kabul görmüştü, evet. Özellikle Naymanlar ve Kereyitler olayı heyecanla karşılamışlar, tüm Orta Asya'ya yayılmasına önayak olmuşlardı. Çünkü az da olsa İsa'nın ortaya çıkışını andırıyordu.

Dahası, o yıllar 'Kral Johannes' diye sanı Avrupa'da dilden dile dolaşan Kereyit hanı Toğril, Camoka'ya sempati duymakla kalmadı, bizzat ona ve onun yönetimindeki Caciratlara kol kanat gerdi.

Camoka Caciratların kıt olanaklarına karşın prenslere has bir özenle yetiştirildi. Çok küçük yaşlarda okuma yazma öğrendi. En iyi silahşorlardan askerlik, en ünlü hatiplerden hitabet dersleri aldı. Kendine tanınan bütün fırsatları iyi değerlendirdi. On dört yaşında Caciratlara resmen şef olduğunda, çevresinde onu sevmeyen hemen hiç kimse yoktu. Kuşkusuz başarılarının en büyüğü 'nasturien' olmadan Toğril Han'ın kalbini fethetmesiydi. Öyle ki artık Toğril Han Camoka'dan "od çiğin'im" diye söz ediyordu.

Tamamdı. Kayıp satranç taşlarının sonuncusu da bulunmuştu. Artık talih meleklerine oyunu sadece kurallarına göre oynamak kalıyordu.

Toğril Han manevî oğul/kardeş edindiği Camoka'ya ailesinden birini eş olarak teklif etmedi, hayır. O dönem kabile içi evlilikler hoş karşılanmazdı pek. Kırgız hanı Huduha'nın kızı Maral'ı aldı.

Maral adı kadar yahşi, adı kadar naif, kıt karınlı, iri memeli, sıpa gözlü, çavdar kirpikli bir afetti. Tam anlamıyla bir dağ çiçe-

ğiydi. Çevik, sağlıklı, cesur. Bir tanrıçaydı, şahinlerin ve kayın ağaçlarının sahibesi bir peri. Yoo, kadın olmazdı Maral'dan, ana olmazdı. Camoka daha onu görür görmez karşısında ufalmış, kalbinin ufalandığını hissetmiş, kendinden utanmıştı.

Gerçi Toğril Han Maral'ı olası siyasal çalkantıları düşünerek istemiş ve almıştı Camoka'ya. Yoksa Maral'ın nadide güzelliği umurunda değildi. Onun aklı fikri putperest Kırgızlarda, Kırgız savaşçılarındaydı. O yıllar; dağların, kara ormanların, pusarık kanyonların efendisi Kırgızlar sahici bir Çin Seddi'ydi step halklarının indinde. Ukala, mağrur...

Zaman muhabbetle aktı. Maral Caciratların yurduna telli duvaklı gelin geldi.

Kösler vuruldu. Öğle. İkindi. Akşam

Kösler sustu

Camoka Toğril Han'a sessiz harflerle teşekkür etti. Ürkek, kısa adımlarla zifaf otağına yürüdü. Gece aysız ama yıldızlıydı,

diye vakti işaret ettikten sonra bir cıgara içimi mola verelim. Temuçin'i, Kokoçi'yi, Toğril Han'ı ortaya çıkaran sekiz asır önceki toplumsal koşulları havsalamızda tekrar canlandırmaya çalışalım. Zira hikâyemizin kalan kısmında böylesi bir fırsatımız olmayacaktır. Deyim yerindeyse, ağzımızı çabuk tutacağız. Anlatım tempomuzu hızlandıracak, Moğol İmparatorluğunu hazırlayan olaylar silsilesini anıp geçeceğiz. Anıp geçeceğiz, o kadar! Zira bencileyin rüyakârın indinde Camoka'nın rüyası, ruh dünyası, büyük aşkı Maral, diğer siyasal oluşumlardan daha önemlidir. Bu, hiç değilse bu yazı için geçerli...

Yanlış anlaşılmasın, Maral Camoka'nın hayatına giren ne ilk kadındır, ne son kadın oldu. Lakin Maral'la geçirdiği şu ilk gece onun ölürken anımsadığı dokuz gecenin en görkemlisiydi.

Hoş, Camoka otağına girerken, ona dokunmaktan bile acizdi, bezgindi. İçeri girince, ruhunu kuşatan kasvet ikiye katlandı. Kalbinin yavaşladığını, gövdesinin karlandığını hisseti. Gerdek

hamağının başucundaki meşaleler gözlerini kamaştırdı. Maral'ı fark edemeden yere yığıldı.

Kara büyüdü, evet. Maral şıp diye anlatmıştı. Kabile şamanı uyarmıştı daha evvel. Bu yüzden hiç paniğe kapılmadı. Eğildi Camoka'nın nabzını dinledi, nefesini kokladı. Yoo, kımız da içmemişti. Güldü. Kaderde bu da vardı demek. Hunhar bir bahadır beklerken, hissesine düşene de bakındı!

Kara büyünün panzehiri yine kara büyüydü, karasevda. Maral eğitimliydi bu konuda, cin işaretlerinin sır düğümlerini bir Kırgız'dan daha çabuk hiç kimse çözemezdi.

İvmenin, telaşlanmanın anlamı yoktu. İlk gecesiydi bu, gerdek gecesi; ruhla etin düellosu. Şölenin tadını çıkarmalıydı.

Camoka'nın başını kucağına aldı, mim parmağıyla dudaklarına dokundu, saçlarını okşadı. Kabanını, yeleğini, çizmelerini soydu. Koltuk altlarından tutup minderin üstüne yatırdı. Kirpiklerini kırpmadan Camoka'nın yarı baygın çıplak gövdesini temaşa etti. Ürperdi. Memelerinin ucunda tuhaf bir yanma hissetti, apış arasında bir karıncalanma.

Maral Camoka'nın eğnini geyik sütüyle sildi, ovdu. Yüzüne kekik dumanı üfürdü, burnuna esans damlattı. Boynuna kayın gerdanlığı taktı.

Camoka fevren uyandı. Maral'ın tere batmış gövdesini kendine çekti. Uludu. Sesi Maral'ın mavi kanına, meşalelerin kızıl alevine karıştı. Özünü erkek yarattığı, bu geceyi onlara bahşettiği için Gök Tanrı'ya şükretti.

Zaman bu minval üzre aktı
mevsim değişti.

Camoka hoşnuttu. Mutluydular. Maral uğurlu gelmişti Caciratlara. Atları, develeri, sığır ve davarları hızla çoğalıyorlardı. Ne kayda değer kayıpları vardı şunca zamandır, ne felaket tellalları çalmıştı kapılarını. Derken, Hasar'la Belgutay çıkageldiler bir sabah. Toz toprak içindeydiler. Ürkek ve telaşlıydılar. Toğril

Han'ın selâmını ve Temuçin'in mesajını ilettiler Camoka'ya. Hasar Temuçin'in küçük kardeşi, Belgutay da üvey kardeşiydi. Demek Temuçin'in durumu vahimdi, ciddiydi. "Yoldaş," diyordu, "üç Merkit'in yağmasına uğradım, yatağım boş kaldı." Kardeşlerinin ifadesine göre Temuçin'in karısı Börte, anası Ho'elun-ucin'in ilk kocası Çiledu tarafından (ki babası Yesugay Ho'elun-ucin'i Çiledu'dan zorla almıştı) misilleme amacıyla kaçırılmış ve kardeşi Çilger'e hediye edilmişti. Temuçin çaresizdi, yapayalnızdı. Toğril Han'a Camoka'nın yardımı olmaksızın Börte'yi kurtarması mümkünsüzdü. Kimi kimsesi yoktu başka. Kuzenleri Tacigutlar zaten sevmezlerdi Temuçin'i, Kiyan kabilesini. İleride karşılarına beylik, hanlık iddiasıyla dikelir diye korkarlardı. Hülasa, Temuçin Toğril Han'la Camoka'ya mecburdu, boynu bükük onları bekliyordu. Camoka'nın içi sızladı. Lakin Merkitler yabana atılır cinsten bir kabile değildi. Kindar ve iyi silahşordular. Aralarında bir husumet çıksın istemezdi. Hele hayatının şu en güzel çağında; Maral iki canlıyken... Gel gör ki kendisinden yardım dileyen Temuçin'di. Toğril Han'dı. Baba bildiği bir hükümdar. Yoo, kayıtsız kalamazdı. Duymazlıktan, aldırmazlıktan gelemezdi. Vaktiyle Yesugay da Toğril Han'ı Kitan hükümdarı Gur Han'ın hışmından kurtarmıştı, pençesinden almıştı. Camoka'nın tercih hakkı yoktu. Şer kaçınılmazdı. "Siz gidin," dedi Hasar'la Belgutay'a. "İki güne kalmaz geliriz..."

Kösler vuruldu. Bahardırlar, önlerinde Temuçin, Toğril Han, Camoka, Kilko nehrine aktılar.

Merkitler Kilko nehrinde avlanmaktaydılar o sıra. Salkım saçaktılar, geniş bir alana yayılmışlardı. Temuçin'i çoktan unutmuşlardı. Harekâtı haber alır almaz Selenga'ya doğru kaçmaya başladılar.

Takip kısa sürdü. Harekâtın dördüncü akşamı Börte kurtarıldı. Kan dökülmedi, evet. Toğril Han daha fazlasına izin vermedi. Börte kurtarılmıştı; kâfiydi.

Temuçin muradına ermişti. Börte'sine kavuşmuştu. Zafer çığlıklarıyla Burhan-haldun dağına geri çekildiler. İnfial festivale dönüştü. Ateşler yakıldı. Temuçin'le Camoka'nın yoldaşlık yeminleri teyid edildi. Camoka'yla Börte kardeş oldular. Töre gereği üçü aynı hamakta yatıp birbirlerinin nefeslerini kokladılar, hırıltılarını dinlediler.

Börte'nin karnı burnundaydı. Gebeydi. Çilger'le geçirdiği esaret aylarında rahmi mayalanmış, hamile kalmıştı. Çok geçmeden doğurdu da. Doğan oğlan çocuğuna bu olaya atfen Coçi, yani 'misafir' adı verildi.

Camoka hâlâ Kiyanlarla birlikteydi.

Harekât akabinde Temuçin'in yıldızı hızla parlamaya başlamıştı. Bölge sakinleri onun kutlu doğuş efsanesini hatırlamıştı. Dönemin karizmatik liderlerinden Toğril Han'ın açık desteği, Merkit baskınına Camoka'nın da katılması, operasyon nedeniyle oluşan ittifakın siyasal alana kaydırılması; Yesugay'ın 'megali idea'sını tekrar gündeme getirmişti. Zaman Temuçin'in lehine aktı. Zaferler art arda geldi. Merkit misillemesi püskürtüldü. Halkı yağmalandı. Ganimet üç eşit parçaya bölündü, dağıtıldı. Fakat zafer Kiyan kabilesinin şeref hanesine yazıldı. Tacigutlar pusuya düşürüldü, itlaf edildi. Çocuk ve kadınlar üçü arasında üleşildi. Zafer yine Temuçin'in soy kütüğüne kaydedildi. Zaferleri gönüllü, zoraki katılımlar izledi. Ulca, Orhon, Selenga boylarında yaşayan avcı-toplayıcı oymaklar ikişer üçer ittifaka katıldılar, Tuhaftır, hemen hepsi alev kusan ejder armalı Moğol bayrağının altında saf tutuyor, Yesugay ailesini armağana ve iltifata boğuyorlardı. Camoka'nın aklı karışmıştı. Giderek Temuçin'den, Börte'den soğudu, uzaklaştı. Hele Ho'elun-ucin'den iyice nefret eder oldu. Sanki Alan-ho'ai'ydi kadın. Şeceresinin efsanevî Moğol klanına dayandığını ileri sürüyor, step halklarını Altın Cennet'e davet ediyordu, Moğolistan'a. Hiç düşünmüyordu şerefimizi kim kurtardı diye. Artık yeterdi. Üstünden asalet akan

bu insanlardan değildi Camoka. Gitmeliydi; kader bağlarını koparmalıydı. Geç bile kalmıştı. Bir sabah atını kuzeybatıya sürdü, Kırgız diyarına...

Yedi yıl geçmişti aradan
Maral'dan ayrı yedi koca yıl.

Yaz günüydü, Tumat yaylasını aşıp Oyirat düzlüklerine indi. Oyiratlar gülümser, eli açık insanlardı. Konukları oldu. Kara haberi o zaman aldı işte. Temuçin yüzünden ihmal ettiği, hamilelik dönemini rahat geçirsin diye baba ocağına gönderdiği Maral doğum sırasında uçmağa varmıştı. Yıkıldı. Oyiratların hayretle açılan gözlerine, kınayan bakışlarına aldırmadan bar bar ağladı. Saçını başını yoldu. Tebaasını, mal varlığını Kırgız hanı Huduha'ya diyet olarak gönderdi. Kendisi de perişan bir halde Tanglu dağında inzivaya çekildi.

Camoka Tanglu'da kırk gün kaldı
kırk salise kadar kısa
kırk asır kadar uzun
kırk gece.

Tanglu'daki kırkıncı gece; Camoka'nın ölürken anımsadığı olağanüstü gecelerin en gizemlisiydi. Bu nedenle o gecenin eşkâli hâlâ seyir defterinde hiç kağşamadan durur. Zira o gece Camoka kadim suretine dönüşmüş, nebat ve hayvanat burcuyla örtüşmüştü.

Camoka bir mağaraya sığındı. Üç gün üç gece sadece Maral'ı düşündü, üç gün üç gece de fasılasız uyudu. Giderek hayvanlaştı, otlaştı. Çayırların yalnızlığını çoğalttı, tayga ormanlarının sessizliğini. Cisimlerin ve kavramların isimlerini değiştirdi. Hayalle hakikati, sevgiyle nefreti, Zerdüşt'le İsa'yı, Temuçin'le Toğril'i bir çamçağa doldurup karıştırdı. Cümleleri kelimelere hecelere harflere ayırdı. Kem bahtına lanet olsundu!

Ölüyordu Camoka. Ölmek istiyordu
ki devreye ben girdim. Ben, yani Hüseyin Ferhad

Lâtife bir yana, Huduha, kızı Maral'ın vasiyeti üzerine Camoka'yı buldu. Yüreğinin yırtıklarını yamadı. Aklına ümit, kanına esrar kattı. Ruhuyla etinin barışmasını, dün'le yarın'ın hududunda buluşmasını sağladı. Onu, Kereyit ve Nayman ve Oyirat ve Merkit kabilelerinin birleşik hanlık tahtına oturttu. Temuçin de kimdi? Köpekten korkan bir Moğol. Moğollar da kimdi? Zafer hanesinde esamisi okunmayan bir çakal sürüsü. Temuçin teslim olan Tatarları "dingilbaş çivisine müsavi kılacak şekilde" katlettirmekle, asırların öcünü aldığını, makûs Moğol şeceresini akladığını düşünüyorduysa yanılıyordu. Mağlup bir kavim öyle ucuz kahramanlıklarla tarihine arkaik bir boyut kazandıramazdı.

Fırtına yaklaşıyordu, evet. Kan müptelası devlerin ayak tıpırtıları ta ırmak boylarında duyuluyordu. Onan'da, Keluren'de, Tula'da. Temuçin'i Asya'nın Orta'sından silmeye, sürmeye mecburdu Camoka. Yoksa bu, adalet ve bilgeliğin sonu olurdu.

Zaman mihnetle aktı.

Koruyucu ruhlar Camoka'ya arka çıkmadı. Naymanlar, Merkitler art arda yenildiler. Demek Gök Tanrı hanlık beratını onamamıştı. Onları Kereyitlerin yenilgisi izledi, Toğril Han öldürüldü.

Camoka hükümdarlık düşlerini Temuçin'e bırakıp güneye, Altay dağlarına çekildi.

Toğril Han'ın intikamını alacağına Maral'ın hatırası üzerine yemin etti.

Alacaktı!

Öküz yılıydı. Camoka Temuçin komutasındaki bir Moğol birliğini Argut geçidinde kıstırdı. Pozisyon çok uygundu. Camoka mızrağını Temuçin'in tam kalbine nişanladı. Bir an göz göze geldiler, bir an... Temuçin ölmedi. Ölmedi de ne demek, kayda değer bir yara bile almadı. Lakin ondan sonra zulmünün dozunu azalttı, hatta teslim olanların, özellikle tutsak alınanların çoğunu azad etti. Ölümün nefesini bu kadar yakından hissetmemişti o

vakte dek...

Mehil dolmuştu.

Moğollar Asya'nın Orta'sından taşıyorlardı. Hanlık sancağındaki alev kusan ejder Hint'e, Sibirya'ya, Maveraünnehir'e koşuyordu. Temuçin giderek Cengiz Han'a dönüşüyordu. Artık ne Kokoçi'nin tabir ve takrirleri durdurabilirdi onu, ne Camoka'nın tekdirleri. Zira devlet kuşu Alan-ho'ai neslinin önü sıra uçuyordu.

Camoka yine Tanglu dağına sığındı, Tanglu krater çukuruna. Kendisi hariç, beş kişiydiler, beş Hıristiyan alp. Kaderin cilvesine bakındı! Oysa Camoka Toğril Han'a rağmen vaftiz olmamış, Ülgen'e, Erlik'e kabile/kavim ruhlarına hata yapmaktan hep kaçınmıştı...

Geceydi. Gökyüzü aysız ve yıldızlıydı. Laf olsun kabilinden, Camoka ateşteki koyunu ima ederek, "Sahi, bu koyunu kim vurdu?" diye sordu. O kadar! Gözlerini açtığında Cengiz Han'ın esiriydi.

Boynuz borular çalındı. On binlerce bahadır temennaya durdu. Cengiz Han on binlerin arasından geldi, Camoka'nın ela gözlerine muhabbetine baktı. Bakışları arkasından bağlı kollarına ilişti. Onu kimlerin derdest ettiğini sordu. Camoka'nın alpleri sırıtarak öne çıktılar. Cengiz Han âdeta kudurdu: "Kendi hanına ihanet eden, maiyetine girdiği hana da ihanet eder. Öldüren şu hainleri!"

Buyruk ossaat yerine getirildi. Beşinin de kellesi Camoka'nın ayaklarına yuvarlandılar.

Cengiz Han Camoka'ya hitaben kanatlı sözler söyledi. Çocukluk, ilk gençlik hatıralarını ansıttı. Onu saflarına katılmaya çağırdı. Camoka güldü, on binler de onunla birlikte güldüler.

Temuçin'in yüzü asıldı. Kardeşinin, çocukluk arkadaşının, yoldaşının kanını akıtamayacağını basit kelimelerle ifade etti. Bilirkişi olarak da Kokoçi'yi gösterdi.

Kokoçi çağrılmadan geldi. Toprağa üç çamçak kımız saç-

tı, bir *yurol* iki *maktaal* okudu. Etrafını alaycı bir bakışla taradı, Camoka'yı yeni fark ediyormuşçasına gözlerini belertti. Yanına yaklaştı, iplerini kesti; dudaklarından üç kere öptü. "Kanı akıtılamaz," dedi.

Yoo, Camoka ödünç bir onurla yaşamayı kabul edemezdi, ölmesi gerekiyordu ise ölmeliydi. Binbir çeşit infaz şekli vardı mutlaka Cengiz Han'ın belleğinde, kansız birini seçsindi.

Güneş tutuldu o esnada. Dünya turkuaz bir sükûta bürüdü. Öfke ve rüzgâr, hınç ve tipi, gazap ve fırtına; imgeler galaksisinde tekrar biçimlendi. Ümit totemleşti, sevda proto hâline dönüştü. Cesaret ve şehvetin kendine ayrılan sayfaları dolmuştu. Camoka şu kısa ömründe kayda değer dokuz gece geçirmişti sadece. Bed ama melih, kem ama lâtif, fasit ama gökçek; dokuz gece. Karanlığın rahmindeki şu parmak izleri ona aitti. Sütannesi Argal'ı ilk emdiği gece; bir. (Gök Tanrı ondan razı olsundu.) Caciratlar tarafından bulunduğu günün gececi; iki. (Kozmik bir çocuktu Camoka, ışık ötesinde yaşayan step ruhlarının Caciratlara bir armağanı.) Toğril Han tarafından alkışlandığı şölen gecesi; üç. (Toğril İsa'nın on dördüncü havarisiydi, geç kalmıştı, rötarlı gelmişti hayata. O sıra Üç Tanrı ile Gök Tanrı barışıktılar. İblis, nam-ı diğer Şeytan, nam-ı diğer Albız, Toğril'le Camoka'nın yüreğine şer tohumları ekmeye fırsat bulamamıştı.) Temuçin'le *nökör* olduğu günün gecesi; dört. Kabilesine bey seçildiği gece; beş. Maral gecesi; altı. Börte'yi esaretten kurtardıkları, töre gereği aynı hamakta çırılçıplak yattıkları, nefeslerinin uykunun müstağni labirentinde buluştuğu gece; yedi. Yas gecesi; sekiz. Dünkü gece; dokuz. Evet, Camoka'nın hayatı kem veya yahşi bu dokuz geceden ibaretti.

Camoka kendi yayının kirişiyle boğulduğunda, başucunda dalgalanan dokuz parçalı Moğol tuğunun bölgesi Altay dağlarına düşüyordu.

Od Çiğin'in Ölümü

Adı Toluy'du. Cengiz Han'ın en küçük oğluydu. *Od Çiğin* sanı bu yüzden verilmişti ona.

Ocak aileydi. Aile ocağı, soyun hayat göstergesiydi. Ateş, dolayısıyla ışık, tanrısal tözün, orunun simgesi. Toluy böylesi bir külte atfen taçlandırılmış, Tanrı katında sorumlu kılınmıştı. Karluk ve Uygur öğretmenleri bu sorumluluk çerçevesinde yetiştirdiler Toluy'u. Toluy da yüzünü kara çıkarmadı onların. Altı yaşına gelmeden okumayı söktü. Ok atmayı, kılıç kuşanmayı öğrendi. Yedisinde yek başına ata binebiliyordu. On yaşına bastığı gün de sefere çıktı. Cengiz Han'la Naymanlara yapılan baskını yönetti. Savaş ganimetinden hisse aldı, şölene katıldı. On ikisinde burnuna enfiye çekti, kımız içti. On üçünde enikonu bir gençti; cimayı, kadını bildi. Sonra Çin sarayına girdi, beline altın kuşak bağlandı, farklı milliyetlerden insanlarla birlikte oldu. Ama şunu hiçbir zaman aklından çıkarmadı: O, bir hanedanın "ateş prensi"ydi.

Şaman'dı. Kâhinlerden çekinirdi, onları Gök Tanrı'nın birer resulü sayardı. Ayinlere düzenli olarak katılır, her sabah toprağa üç çamçak kımız saçar, zaferlerin ardından mutlaka Yaradan'a kurbanlar sunardı. Ne var ki, dinsel konulara pek ilgi duymazdı. 'Ümmet' ve 'cihad' kavramlarına yabancıydı. Din adına bir savaşı kesinlikle kabul etmezdi, aklı da almazdı. Laik karakterde olmamasına karşın, bütün dinlere, mezheplere tebessümle bakardı. Keza Şamanlık öbür kabile, kavim inançlarına kemliği reddederdi. Fetih erki şimdilik Gök Tanrı'daydı, hanedanına

bahşedilmişti; biliyordu.

Cengiz Han bir Moğol indinde ne idiyse, Toluy için de oydu: uzak bir ideal. İçinde bulundukları koşullar, babasını yakından tanıma fırsatı vermedi ona. Savaşlar tüm şiddetiyle sürüyordu. Devlet işleri giderek yoğunlaşıyor, karmaşık bir hâl alıyordu. Göçebe hayat, aile bireylerini ikide bir geniş bir coğrafî alana savuruyordu. Bir araya gelebilmeleri kimileyin haftalar sonra ancak mümkün olabiliyordu. Hele Toluy amcalarından ikisini hayatı boyunca üç beş kez ya görebilmiş ya görememişti. Bu da onun apar topar Moğolların düşler dünyasına yuvarlanmasına neden olmuştu. Çocukluk hayalleri Orta Asya seraplarında durulanmıştı. Olgunlaşmadan evlendi, çoluk çocuğa karıştı.

Cengiz Han oğullarını hep dikkatle gözlemişti, gözlüyordu. Çünkü imparatorluğun müstakbel sahibi onlardı. Dayanışmanın önemini, paylaşmanın erdemini bizzat yaşamalıydılar, yaşayarak öğrenmeliydiler. Ki Gök Tanrı'nın kut'u üzerinden eksik olmasın. Doğrusu ya, Toluy da öbür üç oğlu gibi safkan bir bahadırdı. Asildi, hanedanına lâyıktı. Üstelik çocuklarının en yakışıklısıydı. Hoş, steplerde yüz güzelliğinin ne önemi vardı ki. Vakurdu. İyi ama hanedan üyeleri zaten vakurdular. En bilgeleri de değildi. Yine de en çok onu yakın buluyordu kendine. Belki de en küçükleri olduğundan...

Oysa Temuçin için 'Cengiz' ne idiyse, Toluy için de 'Od Çiğin' oydu. O da kendisini babası gibi erişilmez sayıyordu, uzak bir ideal. Bu da Toluy'a tuhaf bir çekicilik veriyordu. Kaldı ki, kurultay kararı olmaksızın bir tek Od Çiğin temsil edebilirdi hükümdarı, ülkeyi onun adına yönetebilirdi.

Toluy'la Cengiz Han'ın ilişkileri genellikle mesafeli ve resmî bir düzlemde seyretti. Toluy giderek daha bir başına buyruklaştı, Cengiz Han da yaşlılığın etkisiyle daha çok içine kapanır oldu. Birbirlerinden enikonu uzaklaştılar. Toluy için onun sağ ve sağlıklı olması yeterliydi. O sağ ve sağlıklı oldukça da imparatorluk

esenlikte demekti. Gerisi teferruattı. Kaldı ki, Cengiz Han'sız bir hayat düşünülemezdi. Hiç değilse Toluy açısından.

Lakin münferit bir olay, Toluy'un mezkûr düşlerle yoğrulu imgelem dünyasını tersine çevirdi.

Harezm seferi arifesiydi. Savaş hazırlıkları bitmek üzereydi. Cengiz Han burnundan soluyordu. Ticaret heyetinin katledilmesini içine sindiremiyordu bir türlü. Muhammed Harzemşah kendisiyle âdeta alay etmişti. Yaşına bakmadan, Otrar dâhil tüm Müslüman kentlerini yerle bir etmenin yollarını arıyor, imha planları yapıyordu. Askerî erkân telaş içindeydi, hanlarının misli görülmemiş bu hiddeti karşısında ne yapacaklarını bilemez durumdaydılar. Kadınlar ise hüzünlü ve yorgun... Onca askere yolluk hazırlamak kolay değildi. Bir de geri dönmemek vardı. Asker kocalarını, oğullarını düşündükte dehşete kapılıyorlardı. Toluy mu? O da amca ve kardeşleriyle birlikte harıl harıl çalışıyordu.

Derken kösler vuruldu, erat müfreze düzeni almaya başladı. Tam bu sırada Cengiz Han'ın önünü Yesuy Hatun kesti:

"Hanım! Cenk davulları vuruldu
Bahadırların tümen tümen dizildi.
Seni beklemekte! Git.
Ama vakt erişip ruhun güneşe karışırsa
Vücudun Burhan-haldun dağına yıkılırsa
Taht dört kahraman oğlundan hangisinindir
Söyle de git.
Urağan ömrün uzun ola
Adın yine muzaffer ola
Hadi git. Ama veliahdın kimdir
Söyle de git."

Cengiz Han irkildi, şaşırdı. Sahi, neydi kendisi? Haklıydı kadın. Bu seferden sağ çıkabileceği bile kuşkuluydu. Sonra? Sonrası

yoktu. "Bilge ve kardeşlerimden beklenecek bir teklifi Yesuy Hatun önüme getirmiştir. Bu da kadınlarımızın nasıl sorunlarla da ilgilendiklerini göstermektedir. Ne mutlu bana," dedi:

"Evet, vakt irişince o gizemli yoldan
Ben de gideceğim elbette!
Belki birkaç geyik budu
Belki birkaç çamçak kımız
Daha içeceğim varsa kısmette!
Yesuy Hatun doğru söyler
Taht bir veliaht ister
Ama benim oğullarımın dördü de paha biçilmez kıymette!"

Cengiz Han düşüncelere daldı. Zordu dört bahadırdan bir veliaht seçmek. Kendisinden sonra hangisi başa geçerse geçsin, kemikleri sızlamazdı. Ancak aralarındaki en ufak bir sürtüşme devleti temelinden sarsmaya yeterdi. Bu yüzden seçeceği veliahdı öbür kardeşlerinin benimsemesi şarttı. Yaş sırasına göre oğullarının fikrini almaya karar verdi. Coçi, hanlığa kendinden çok kardeşlerini lâyık gördüğünü belirtti, törel hakkından feragat etti. Çağatay bir han olmayacak kertede bıçkın yaratılıştaydı ve bunun bilincindeydi. O da Coçi'nin kendine devrettiği hakkı Ogaday'a devretti. Yetinmedi, babasının yerini ancak Ogaday'ın doldurabileceğini ifade etti. Sıra Ogaday'daydı. Ogaday hiç nazlanmadan, veliaht olmayı babası uygun gördüğü takdirde ama bir koşulla kabul edebileceğini söyledi. Cengiz Han koşulunu sordu. Ogaday kendisinden itibaren silsilenin bozulmasını ve bunun bizzat babasınca onanmasını istedi. Bu, Ogaday'dan boşalacak tahta, oğullarının yeterli bilgelik ve cesarete sahip olmamaları halinde hanedandan herhangi birinin getirilebileceği anlamına geliyordu. Ki soylu bir öneriydi. Cengiz Han'ın yüreği sevinçle doldu, kanatlandı. Sıra Toluy'daydı, bir o kalmıştı.

Gerçi veliaht belirlenmişti fakat Toluy ne düşünüyordu acaba? Zira hükümdar kim olursa olsun, Toluy da onun gölgesi olacaktı. Herkesin gözü merakla ona çevrildi. Toluy belli belirsiz kızardı, yutkundu, sağ elini kalbine bastırdı, eyitti:

"Ulu babamın yarınlara han seçtiği
Bilge Ogaday'ın aklına yoldaş
Bahadır Ogaday'ın al atına kamçı
Eyerine kemend
Omzundaki yay ile kalkan
Kılıcına yiv
Olmak düşer bana ancak ol zaman.
Uzun seferde Ogaday'ın nefesi
Kısa seferde Ogaday'ın gölgesi
Olmak düşer bana ancak ol zaman
Sen gönlünü hoş tut ey
Step ejderi Cengiz Han..."

Ogaday babasının önünde diz çöktü, toprağı öptü. Cengiz Han da başına üç çamçak kımız saçtı, Ogaday'ı kutsadı. Tören bitmişti. Moğollar atlarını Harezm'e doğru topukladılar.

Gün döndü devran değişmedi. Zafer yine Moğollarındı. Elde edilen ganimet eksiksiz Yesuy Hatun'a verildi.

Vakt erişti Cengiz Han öldü. Burhan-haldun dağına gömüldü. Yirmi ay yas ilân edildi. Toluy babasını aratmadı, Moğol İmparatorluğunu sanına yakışır biçimde yönetti. Gücü yetmediğinde hayatta kalan iki kardeşinden (ki Coçi Cengiz Han'dan evvel ölmüştü) yardım istedi, güçlükleri kolayca aştı. Aklının basmadığı konularda da amcalarına danıştı, çıkan sorunları en mantıklı biçimde çözdü.

Nihayet yas bitti. Moğol Kurultayı toplandı, Ogaday resmen hükümdar seçildi. Çağatay ağabeyi sıfatıyla Ogaday'ı tahta

bizzat oturttu. Toluy da saltanat beratını teslim etti, sadakatini bildirdi.

İktidarın Ogaday'a geçişi, Prens Toluy'un da trajik sonunu hazırladı. Zira hiç hesapta olmayan bir görev daha bekliyordu onu! Sakınılmaz bir felaket...

Ogaday hükümdar olur olmaz, beklentilerin aksine zor'un tarihteki rolünü tanıtlamaya kalkışmadı. Barışçıl bir siyaset izledi. Niyeti, mülkî erkânının oluşmasını beklemekti.

Fakat bu, tüketici ekonomiye sahip tebaasının huysuzlanmasına neden oldu. Ogaday da, giriştiği bayındırlık işlerini yarım bırakıp apar topar Kitan seferine çıktı. Moğol ordusu daha Cengiz Han ölmeden inanılmaz bir güce erişmişti. Kitanları yalnızca öncü birlikler saf dışı etmeye yetti. Yoo, tebaa tatmin olmamıştı. Bunun üzerine, geniş çaplı bir kuşatma harekâtını yürürlüğe koydu. Tüm Moğol silahlı güçlerini Güneydoğu Asya'yı zapt edecek şekilde yaydı. Kendisi de Toluy'la birlikte Şira-dektur'a yerleşti. Şira-dektur, birlikleri aynı cepheden yönetebileceği tek merkezi yerdi, odaktı. Daha doğrusu, Ogaday'la Toluy'a durup beklemek kalıyordu. Kimi birliklerin ikmalini sağlamak, kimi birlikleri de takviye etmek; o kadar.

Ama Ogaday Şira-dektur'a yerleştiklerinin hemen ertesinde hastalandı. Yemekten içmekten kesildi. Ateşler içinde kıvranmaya, erimeye başladı. Toluy derhal kâhinler çağırtı, binbir çeşit şifalı bitkiler getirtti, şaman ayinleri düzenletti; nafile. Ogaday'ın hastalığı bana mısın demedi. Günler geçti, ı-ıh... Teşhis "Kitanların koruyucu ilâhları Ogaday Han'a gücenmişlerdir. İlmen yapılacak bir şey yoktur. Zira ilâhlar Kitanların dökülen kanlarına karşılık Han'ın kanını istiyorlar"dı. Toluy beyninden vurulmuşa döndü. Hayır, Ogaday'ın ölümüne izin veremezdi. Karargâhta ölen bir başbuğ, hanedanın ateş prensi için utançtı. Ailesi bu kara lekeyi alnından hiçbir zaman silemezdi. Toluy "Diyet teklif edin," dedi.

Kâhinler ilâhlara at sürüleri teklif ettiler. Günler geçti. Ogaday'da hiçbir iyileşme belirtisi görülmedi.

Kâhinler Ogaday'ın kölelerini teklif ettiler bu kez. Hayır, yine bir yanıt alamadılar.

Toluy yıkkındı. Çadırına, inzivaya çekildi. Üç beş gün geçti geçmedi, birden dışarıda bir uğultu yükseldi. Sordu, cephelerden zafer haberleri gelmişti. Kayıtsız, tekrar içine çömeldi. Üç beş gün sonra gök gürültüsüne benzer bir velvele daha koptu. Kızdı, hükümdar ölümcül yatarken zaferlere bu kadar sevinmek de nesiydi? Öfkeyle çadırından fırladı. Gözlerine inanamadı. Tüm karargâh ayaktaydı, secde ediyordu.

Anlamıştı! Bu, Han'ın ölüm çemberinden çıktığının ifadesiydi. Hemen toprağa üç çamçak kımız saçtı, Şira-dektur'u kutsadı. Uçar gibi kızıl otağa daldı. Toluy'un içeriye girmesiyle kâhinlerin yüzündeki gülümseme dondu kaldı. Zira Kitanların koruyucu ilâhlarına Toluy'u teklif etmişlerdi. Ossaat da Ogaday'ın dili çözülmüş, kımız ve et istemişti.

Toluy olanları öğrendikte derin bir nefes aldı, güldü. Sonra başını gökyüzüne çevirdi, eyitti:

"Sevgili Gök Tanrı sesimi duy!
Aziz babamız Cengiz Han
Kendince makbul
Sence makul
Bir seçimle tahtını Ogaday'a bırakmıştı
Daha ruhu güneşe karışmadan
Daha vücudu Burhan-haldun'a yıkılmadan
Çok önce.
Ben ki senin kutlu güzergâhından sapmadan
Şira-dektur'a dek koştum Han Ogaday'ın izini sürüp
Tâ Altaylardan.
Sevgili Gök Tanrı sesimi duy;

Ömrümün geri kalanını reddet
Beni Od Çiğin sanına layık kıl
Sunumu kabul et!"

Toluy gidiciydi. Bir kâse ağu hariç, dünya nimetlerinden hissesi kesilmişti. Eğleşmeye gelmezdi. Ogaday'la alelacele vedalaştı ve kâseyi başına dikti. Ossaat zelzele koptu, evrenin bildik çehresi değişmeye başladı. Yıldızlarla dolu gökyüzü ilkin bakır bir sini gibi morardı, oksitlendi, zifir bir dona büründü; sonra baştanbaşa yarıldı. Toluy ufka baktı, ay doğuyordu. Ay hızla yükseldi, tam başının üstüne geldikte parçalanıp yeryüzüne saçıldı. Sonra güneş doğdu, steplerden yuvarlanarak Toluy'a yaklaşmaya başladı. Güneş yaklaştıkta Toluy üşüdü, buzlandı. Güneş yaklaştıkta Toluy sarardı, tere battı. Vakt erişmişti, Toluy sonun sonsuzluğuna revan oldu.

Ogaday hicretini hüzünle izledi Toluy'un. Hançeriyle yüzünü çizdi, kanına karışan gözyaşları sakalını kızıla boyadı. "Teşekkürler Od Çiğin, kardeşim..." diye mırıldandı. Yutkundu, cümlesini tamamlayacak gücü kendinde bulamadı.

Toluy öldüğünde kırk yaşlarındaydı. Ardında dul bir kadın ve on bir yetim bıraktı. Onun kurban edilişi, kısa Moğol tarihine mistik, arkaik bir boyut kazandırdı, karısı Sorghaghtani Beki'ye ve çocuklarına da efsanevî bir hüviyet. Çocuklarından Möngke, Göyük'ün ardından tahta geçti; Kubilay Çin'de Yüan hanedanını kurdu, Hülagû da İran'da İlhanlılar hanedanını...

Kalemşorun Gölgesi Kâğıda Düşer

"İlim, kendinden sonra Melekût âleminin kapılarını kapayarak onun saadetle gelişmesini menetmek isteyen bir zümreye vakfedilmiş değildir. İlmin kaynağı ufuk-i Mubin'den nurlarını saçmakta ve gayb âleminden gelen feyz ve bereketi taliplerinden esirgememektir. Asırların en kötüsü; içtihat kapılarının kapandığı, fikir hareketlerinin durakladığı ve keşif ve ilham ışıklarının söndüğü, müşahede yollarının tıkandığı asırlardır."

Kitabı kapadım. Sühreverdî'nin (tam adı Şihabeddin Ebu'l Fütuh Yahya bin Habeş bin Emirek es-Sühreverdî'dir) cümlelerini akıl terazime vurdum. Ürktüm. Bu devirde Halep'te bu tür sözler etmek cesaretten öte bir şeydi, ahmaklıktı. Zira Melikü'z-Zahir Baybars kişisel fikri ne olursa olsun İslâm âleminin karizmatik liderlerinden Selâhaddin Eyyubî'nin oğlu olarak böylesi bir 'rafızî' meydan okumaya kayıtsız kalmazdı. *Hikmetü'l-işrak* cinsinden bir eseri Halep'e sokturmazdı. Hele yazarını şehir surlarından içeriye sızdırmazdı. Fakat gaflet dalâlete dönüşmüş, Şihabeddin Sühreverdî bizzat Baybars'ın daveti üzre Halep'e gelmişti. Belki söylemek bile fazla: Sühreverdî'nin şehre girişinin akabinde saray çevresindeki Sünnî ulema ayaklanmış, feryat figan payitaht Şam yollarına dökülmüştü. Baybars ne yapacak? Şam'a, Kahire'ye, babasının kadim silah arkadaşlarına sırt çevirecek değil ya, apar topar tutuklatmıştı onu. O, şimdi Halep Kalesi'nde zindanda. Risaleleri, özellikle *Hikmetü'l-işrak* ve *Heyakilü'n-nur* Halep sokaklarında elden ele dolaşıyor. Gönüllerde, dudaklarda...

Halep'i severim. Halkının yarıdan fazlası Türkçe bilir, konuşur. On birinci, hatta onuncu yüzyıldan beri Avşar, Beydili, Bayat, Çepni, Kınık, Bahadırlı, Peçenek Türkmenleri kış aylarını Halep civarında geçirir, Abbasîlere –daha sonra Selçuklu ve Osmanlılara– muhtelif vergiler verirlerdi. Gerçi vergiler entipüften cinstendi, göstermelikti. Zira Türkmenlerin bölgedeki varlığı, talan ekonomisine sahip Bedevîleri Şam'a, Halep'e, hatta Musul ve Bağdat'a musallat olmaktan alıkoyan bir mânia, caydırıcı bir güçtü. Bu yüzden hemen her devirde bölgede hüküm süren Kürt/Arap hanedanlar (ki Eyyubîler safkan Kürt'tür) tarafından kollanmışlar, desteklenmişlerdi. Türkmenler de bu iltifatın altında kalmamış, şehre kendi renklerini verirlerken, Halep'in antik çehresini, ticarî konumunu, heterojen kültürel kimliğini korumayı da görev bellemişlerdi. Bu nedenle, laf açıldıkta, muhtelif yüzyıllara ilişkin serüvenlerini seslediğim, kelimelere vurduğum, Ermeni ve Rumlar dâhil tekmil Halepliler Türkçe konuşmaktan, cümlelerinin arasına Türkçe vecizeler, deyimler katmaktan müthiş zevk alırlardı. Ne yalan söyleyeyim, ben de Halep'i, Haleplileri sırf bu özelliklerinden, bu inceliklerinden ötürü severim. Yoksa bencileyin bir step kurdunun dört başı mamur bir şehri, vesveseli, kendi kafesinde tutsak şehirlileri böylesine aşkla resmetmesi abesle iştigal olur.

Sühreverdî Irak'ın Zencan livasına bağlı Sühreverd kasabasındandı. Aslen Azerî'ydi. Ailesi Emevîler döneminde ticarî amaçlarla Orta Doğu'ya inen ve zamanla Irak'ı, Mezopotamya'yı mekân tutan ilk Hazar tüccarlarındandı. Arapçayı, Farsçayı daha çocuk denecek yaşta öğrenmişti. Kavrama ve muhakeme gücü emsalsiz, hitabet yeteneği Allah vergisi denilen cinstendi. Azimliydi; çağını, hayatı, aklın kaynaklarını öğrenmeye kararlıydı. Meraga'da (ki Azerbaycan'ın bir şehridir Meraga) Şeyh Mecidüddin Ceylî'den 'hikmet' ve 'usul-i fıkıh' dersleri almıştı, kısa zamanda her iki dalda da imrenilecek bir başarı göstermişti.

Platon'u, Aristoteles'i soğurmuş, Plotinus'u âdeta ezberlemişti. Yoo, onun amacı bir dergâha kapanmak, mütegalibeye, saraya yakın durmak, dünya nimetlerinden hissesine düşenden fazlasına uzanmak değildi. Sühreverdî, her bilgi, bilim ehlinde görülebilecek ruhsal bir açlığa, doyumsuzluğa sahipti. Hikmet ve fıkıh etüdlerini bir kat yukarıya, simyaya taşımak istiyordu. Yaradan ile Yaratılan'ı şeffaf bir çizgide buluşturmak, demiri gümüşe, bakırı altına dönüştürmek, Müslümanlara büyük barışı armağan etmek istiyordu. İmkânsızı istiyordu; evet!

Gerçi gümrah sofralarda koparılan şamatayı, bir de yüreğimizde yarattığı zelzeleyi bir tarafa bırakırsak, serüveninin mutedil bir seyir izlediği, özel yaşamında yalelli hiçbir çalkantının olmadığı görülmektedir. O, ne İbn Hayyan gibi bir mucit, ne Hallac-ı Mansur gibi isyankârdı. Aksine, cinsiyetine ve cibilliyetine dahi sahiplenmekten aciz, kendini nur ve gayba adamış bir insandı. Çoğu kişi beni müphem, hatta siyaseten kör ve sağır bulacaktır. Bulsunlar, hiç de umurumda değil. Bence şu an Halep Kalesi'nde mahpus yatan Sühreverdî saf bir mümindir, gölgesi kâğıda, geleceğe düşen bir kalemşor, harflere tapan bir Söz ustası. Doğrusunu söylemek gerekirse, ondan çok devin erkânına, ulema takımına, Sühreverdî'ye zindanları revâ gören ehl-i Şeriat'a acıyorum. Lanet olsun mütegallibeye...

Günler sesiz, haftalar kader hanemde iz bırakmadan geçiyordu. Sühreverdî'yi unutmuştum. Suriye'de, Mezopotamya'da görülecek işlerim vardı. Halep'tekileri halletmiştim; Şam'a geçmek, oradan Bağdat'a, Isfahan'a sefer kılmak için gerekli hazırlıkları tamamlamıştım. Zaman tünelindeki bir seyyahtım ben, Mağrip'le Maşrık arasında mekik dokuyan bir tüccar. Gitmem gerekiyordu. İş ortağım Ebu Leheb'e fikrimi açtım. Uygun buldu. "Lakin üç beş hafta daha kal," dedi. "Kahire ve Kudüs üzerinden gelecek Habeş kervanını bekle. Bilirsin Fellahlar, Mağribîler ipeğe düşkün olurlar."

Haklıydı. İpek denklerinin üçte birinden fazlası ellenmeden duruyordu hâlâ. Şam'da, Bağdat'ta satılırlardı satılmasına ama ucuza, yok pahasına satılırlardı. Üstelik erkendi daha, Aşağı Türkistan, Tibet yolları ancak iki üç ay sonra açılırdı. Tekrar çadırıma, inziva hücreme çekildim. Övünmek gibi olmasın, hayatım boyunca ne satranç ilgimi çekmiştir, ne domino. Ayıptır söylemesi, kaçamak aşklara da pek itibar etmem. Bencileyin hakirin en büyük tutkusu kitap okumaktır, harfler cengini temaşa etmektir. Bu yüzden Sühreverdî'nin imgelem perilerine yeniden musallat oldum, bu muhalif kalemşorun serüvenini izlemeyi, cüzlerini, özellikle *Hikmetü'l-işrak*'ı gizlice tetkike koyuldum. Gizlice diyorum, çünkü o sıra Halep'te Sühreverdî'den söz etmek, alenen eserlerini okumak akıl kârı değildi. Yoo, hazret bakırı altına dönüştürememişti fakat Ortadoğu'yu karıştırmayı başarmıştı. Mütegallibe âdeta burnundan soluyordu. Ben Ebu Leheb'in yalancısıyım, *Hikmetü'l-işrak*'ı, hiç değilse *Heyakilü'n-nur*'u Zerdüşt'ten esinlenerek yazdığını itiraf etmesi ve özeleştiri yapması için ricaya giden heyetin yüzüne tükürmüştü.

Ol reayadır ki şer fikre, reste iltifat eder. Muktedirin, mütegallibenin seyir defterini dürdüğü kalemşorları yuhalasa, taşlasa da, gönlünde, rahlesinde ilk sırayı hep onlara ayırır,

diye ağdalı bir derkenar düştükten sonra yüzümü Halep Kalesi'ne, Sühreverdî'nin kapatıldığı kuleye çevirdim. Yazımın girişinde bir paragrafını arz ettiğim *Hikmetü'l-işrak*'ı kaldığım yerden okumaya koyuldum. Zarif satırların arasında nefes nefese koştum, meleklerinin tenine, mumunun alevine düşen ışık heykellerine mim parmağımla dokundum. Malum, İslâm felsefesinin işrakîyye okulunun kurucusu ve önde gelen düşünürü Sühreverdî, en mahrem fikirlerini bu kitabında deşifre etmiştir. Işık veya nurun (ki ışık veya nurdan kastı Allah'tır) insan aklının bir ürünü olduğunu, hiçbir nesnel gerçekliği bulunmadığını savunmuştur. Savunmuştur diyorum, çünkü Kürt/Arap

hanedanların çevresine toplaşmış Sünnî ulamanın vakit geçirmeksizin önüne dikeleceğini biliyordu. *Heyakilü'n-nur*'daysa (ki en sevilen yapıtıdır) insanın Allah'a aklıyla değil, sezgiyle, esinle, hads'la ulaşabileceğini şiirsel bir dille anlatmıştır. Platon'un, Aristoteles'in varsayımlarından, Zerdüşt öğretisinden hareketle, geleneksel İslâm felsefesine sufîyane bir derinlik, bâtınî, handiyse animistik bir boyut eklemiştir.

İçim daraldı. Muttarit adımlarla ve günlerce Halep sokaklarını arşınladım. Halep Kalesi'nin etrafında sayısız kavisler, daireler çizdim. Sühreverdî'ye ilişkin laf edebileceğim dostlar, münevver simalar aradım. Buldum da. Hem de yığınla. Özellikle İbn Hallikân adında biri vardı ki fütursuz, hatta pervasız denilen cinstendi. Daha ilk karşılaşmamızda, "O bir velîdir," dedi kelimeleri ağzında tartmadan... Ürperdim. Kulaklarıma inanamadım bir an. Gönlümden geçenleri seslemesi ziyadesiyle tedirgin etmişti beni. Ne'me lazımdı. Uğruyla, çaşıtla uğraşacak halde değildim. Nihayet bir ağyardım burada. Üstelik Müslüman da değildim. Tabiî zat-ı muhteremin sözlerini duymazdan geldim. Fakat tam anlamıyla bir insan sarrafıydı. "Ben ehl-i sünnettenim," dedi. "İdris eş-Şafiî hazretlerini temsilen Şam'da, Kahire'de hocalık, kadılık ettim. Şeriat'ın kestiği parmak acımaz, denir. Lakin ümmet-i Muhammed'in kalbine leke düşmüştür; hile, iğva. Evet, o, salâh ve keramet sahibi bir kılavuzdur. Korkma mîrim, ahali de bizim gibi düşünür. Korkan, korkması gereken birileri varsa, o da Selâhaddin Eyyubî'dir, oğlu Melikü'z-Zahir Baybars'tır. Sanırım bu korku onlara Şihabeddin Efendi'yi katlettirecektir."

Yazık ki zaman haklı çıkardı onu. Nice sonra *Vefayatü'l-âyan*'ında Sühreverdî'ye dair yazdıklarını okurken utanmadım, çaşıttır diye Şemseddin İbn Hallikân'dan kuşkulandığım için yüzüm kızarmadı desem yalan olur.

Dediğim gibi, *Hikmetü'l-işrak*'la *Heyakilü'n-nur* Sühreverdî'nin işrakîyye (ışıkçılık veya aydınlanma felsefesi) üzerine yazdığı en

önemli iki eseridir. Gerçi Sühreverdî bu konuda kırktan fazla kitap kaleme almıştır, ama fesahat ve belagat örneği olarak gösterilen, yazılır yazılmaz hızla çoğaltılan, özellikle Şiî çevrelerde heyecan ve sempatiyle karşılanan, daha önemlisi onu bildik akıbetine götüren sadece bu iki mensur felsefe kitabıdır. O yıllar, payitaht Kahire, metropol konumundaki Bağdat, Şam ve Halep Sünnî kalemşorlarla, harf medyumlarıyla doludur. *Hikmetü'l-işrak*'ın taşkın düşünce gücü, *Heyakilü'n-nur*'un kıskançlık verici söylemi budala ulemanın, hayal perdesi yırtık sözde şuaranın neşesini kaçırır. Fitne ve fesatla Sühreverdî zindana kapatılır, diz çökmeye zorlanır. Hoş, Baybars'ın ne Sünnî ulema umurundadır ne Şihabeddin Sühreverdî, fakat işrakîyye akımının Türkmenlerin yanı sıra Bedevîler arasında da hızla kabul görmesi Eyyubî sülalesini telaşlandırır.

Vakt irişti. 587 Hicrî yılı Zilhicce ayının sonuncu Cuma sabahı Halep Kalesi'nden cenazesi çıktı. Otuz altı yaşındaydı daha. Teneşir tahtasında gördüm, seyrek sakallı, değirmi, gülümser bir yüzü vardı. Kaşları hafif çekik, saçları gür ve uzundu. Hanlara, sultanlara özgü bir törenle toprağa verildi. Güya cin hummasından (ne menem bir hastalıksa!) ölmüştü, Baybars'ın çığırtkanları böyle söylüyordu. Mecusîler dâhil (ki Sühreverdî'nin en sadık takipçisi onlardır) tekmil Halepliler Sühreverdî'nin katlini kabullendiler, sineye çektiler. Sanırım böylesi bir encama hazırlıklıydılar.

Yoo, ben avamdan biri değilim. Red veya kabul hakkım yoktur. Ama yine de cemaate katılmaktan, Sühreverdî'nin hatırası önünde eğilmekten, tabutunu omuzlamaktan kendimi alamadım. Hiç âdetim olmadığı halde, bu "salâh ehli ve keramet sahibi" bilgenin toprağından bir avuç alıp yollara, memleketi Sühreverd'e saçmak üzere mücevher sandığıma koydum. Ne de olsa sufîlerle şamanlar aynı kandandılar, aynı klandan...

Sonsuzluğun Hududu

Çölü sevdim. Seher vaktini sevdim. Shura cinlerini daha çok sevdim.

Kavmim beni lanetledi. Ben de kavmimi.

Otağım ebabil kuşları tarafından taşlandı. Tuğum yıkıldı. Gülüm soldu, bülbülüm sustu. Ak libasım karardı, nikabım yırtıldı. Adalet yerini buldu.

Esrarengiz bir kalemşor değilim artık, maskeli bir silahşor. Nüfus kütüğüme leke düşürdüm, tarihimden yaprak. Gittiğim yollardan geri geldim. Hayal'le Hakikat'in hududunu kahhar kalbimin başlangıç çizgisi bildim. Aklıma şüphe üşürdüm, fitne ve fesat.

Şu tabloda, şu çöl tablosunun kenarında iğreti duran şu Babil Kulesi'nin şerefesinden kadim zamanlara seyir hâlindeyim şimdi,

diye başlıyordu kitap. Uygur harfleriyle, yukarıdan aşağıya, beşerli satırlar halinde kaleme alınmıştı. Tıpkıbasımdı. Sanırım az sayıda basılmıştı, çünkü harfler teker teker rötuşlanmıştı. Üslûbu, seyahatnameden çok bir hitabeyi andırıyordu.

Kitap ön ve arkadan epeyce eksikti. Sayfalar numarasız olduğundan asıl hacmini kestirmek olanaksızdı. Kim bilir, belki de eserin mesnedine ilişkin bu sayfalar (ki genellikle bu tür bilgiler ön veya arka sayfalarda olur) kasten, belki de bizzat sahibi tarafından yırtılmıştı.

Ben kitabı İbn Nüceym'den satın aldım. Göreniniz var mıdır bilmem, Beyrut'ta, bitpazarının arkasındaki çıkmazda kitapçılık

eder İbn Nüceym. Hindir. Şeytana pabucunu ters giydirir denilen cinstendir. Taiwan dâhil dünyada gezmediği ülke, Süryanice dâhil bilmediği dil yok gibidir. Dükkânında eski ve eskiye dair ne varsa altın değerindedir. Pazarlıkçıdır. Aynı kitabı yüz riyale de alırsın, bin riyale de. Ayıptır söylemesi, ben bu cüzü (ki o böylesi mesnetsiz kitaplara cüz ya da risale der) üç yüz riyale aldım. Elli riyal de ciltletmek için verdim; etti üç yüz elli.

Lübnan dönüşümde yapıt ve yazarın cibilliyeti üzerine ciddi bir mütalaa dönemi geçirdim. Akabinde de kitaba *Hududü'l Âlem* ("Dünyanın Hududu") adını verdim. Belki söylemek bile gereksiz: Bu, fi tarihinde Amr Alü'l Harir Muhammed bin Ahmed'e sunulan ünlü *Hududü'l Âlem* değildir. Mahsus, o sanılsın diye, bilinçli olarak böyle tesmiye ettim. Keza benim *Hududü'l Âlem'*imin Muhammed bin Ahmed'inkinden aşağı kalır yanı yoktur.

Aradan sekiz yıl geçti. Dün, Halil Cibran'ın *Ermiş'*ini (The Prophet) on üçüncü kez okurken, İbn Nüceym pat diye tefekkür kâseme düştü. Hayırdır, dedim. Hemen *Ermiş'*in harfler labirentinden *Hududü'l Âlem'*in kelimeler labirentine yatay geçiş yaptım. Gün hüküm günüydü. Saate baktım: Dün bugündü,

diye zamane kalemşorlara özgü bir reverans yaptıktan sonra *Hududü'l Âlem'*in esrar paketine yumuldum.

Şu tabloda, diyordu hazret, şu çöl tablosunun kenarında iğreti duran şu Babil Kulesi'nin şerefesinde kadim zamanlara seyir halindeyim şimdi. Pişmanım. Etime dalap sinekler gibi üşüşen kadınlarımı bırakıp iç oğlanlara, hadım ağalara uçkur çözdüğüme bin pişmanım.

Tibet takvimi Koyun yılını işaret ediyordu. Bu yıl, Çin veya Kök Türk takvimlerindeki Ejder yılına denktir. İçim kıpır kıpırdı. Göçmen kuşlar sürüler halinde Aral'a, İrtiş'e uçuyorlardı. Kanat sesleri yüzüme çarpıyordu, kalbimi kışkırtıyordu. Artları sıra koşmamak için zor tutuyordum kendimi. Merak böceğim bar bar bağırıyordu. Kaşgar'a, Semerkant'a, İtil'in arkasındaki

kentlere gitmek istiyordum. Hayal'le Hakikat'in hududuna varmak, ayağımı ruhlar âleminin buzlu sularına batırmak. Dünya ki bir araba tekerleği gibi kendi ekseninde dönüyordu –Dalay Lama böyle söylüyordu–, etrafında ise ruhlar taifesi. Dişi ve erkek olmaktan münezzeh, nebat ve hayvanat suretinde yığınla hayalet. Mutlu, memnun, dilşat...

Hatunlarımı boşadım. Uzun zamandır cima ayinlerine katılmıyordum zaten. Çocuğum olmuyordu. Olmayacaktı da. Hekimlerin gözlerinden anladım, bîçare bir o kadar riyakâr gözlerinden. Kısırdım evet. Kabullenmek zorundaydım. Kabullendim kabullenmesine ama dişi mahlûkattan da enikonu soğudum, ıradım. Akabinde de harem dairemi lağvettim. Cariyelerimi eski sahiplerine, kılıç artığı efendilerine (ki hemen hepsi talan mahsulüydü) iade ettim. Kendimi şiire verdim, bendlerin, beyitlerin kara büyüsüne. Bu kez de başka bir belâ çaldı kapımı. Fikir hazneme muhacir cinler musallat oldu. Akıl tasım yollara döküldü. Kendimden kaçmak istiyordum. Şeceremden, maiyetimden, ülkemden çok uzaklara. Uzunca bir inziva ertesinde de ordumu lağvettim. Çoşan menşeli bir köleyle birlikte gurbete seyr ü sefer kıldım. Bu bilig'i de salt esin perilerimin hatırına binaen kaleme alıyorum. Yoksa okunmak, onanmak umurumda bile değil.

Koyun yılı Maymun'la yer değiştirdi. Bu yıl da, hayvan devrelerinden müteşekkil Çin/Kök Türk takvimindeki Yılan'a denktir. Yağmurlar erken başladı. Bahar ayları Amu Derya kıyılarına koşarak geldi.

Kış boyunca Amu Derya'yı seyrettim. Yollar karla kaplıydı. Atla, deveyle tundraları, ıssız stepleri aşmak olanaksızdı. Çobanların tavsiyesi üzerine nevruzu beklemeye karar verdim. Haftalarca, hatta aylarca Kim Ku'nun (kölemin adı Kim Ku'ydu) alt kastlara özgü fıkralarını dinledim. Kitap okudum, tefekküre daldım. Çevre oymaklardan ziyaretime gelen bilge kişilerle, ihtiyarlarla sohbet ettim. Ne yalan söyleyeyim, aklım karış-

tı. İhtiyarlardan biri (adı neydi unuttum), senin yerinde olsam, Kenan'a, Mısır'a giderdim, dedi. Diline pelesenk ettiğin hudut o civarda olsa gerektir. Zira oradaki insanlar Ruhü'l-Kudüs namındaki bir krala tapıyorlarmış.

Aklım karıştı, evet. Kutup seferinden vazgeçtim. Atımı Horasan'a, Şiraz'a sürmeden önce Kim Ku'ya da yol verdim. Cebini altınla doldurdum, binbir bahaneyle ülkesine kovdum. Artık rahatsız oluyordum ondan. Geçmişimi hatırlatıyordu; bir. Alt kasttan olsa da, kölem olsa da, meçhulü yek başına keşfetmek, ruhlar âleminin çitine tanıksız dokunmak istiyordum; iki. Mırın kırın etti. Duymazlıktan geldim. Ağladı, yalvardı. Umursamadım.

Düştüm yola. Samudra Gupta adında bir Hindu'nun tuz kervanının yedeğinde Horasan'a, Ebu'l-Fazl Allamî adında bir esir tâcirinin himayesinde de Samarra'ya indim. Yolculuğum (bazı özel durumlar dışında) sakin geçti.

Samudra Gupta marjinal bir satmandı. İçe dönük ve uzaktı. Hiç konuşmadık desem yalan olur, lakin profili hafızamda zerre kadar iz bırakmadı.

Ebu'l-Fazl ise onun tam tersiydi, sırnaşıktı. Müstağni ve fütursuzdu. Muhabbet kuşu gibi gelip önüme tünedi. Endamını, zevahirini tetkik etmekten kendimi alamadım.

Kıyafeti sade fakat etkileyiciydi. Yüz hatları ırkına mahsus çizgiler taşımakla birlikte, top sakalı, burulmuş bıyıkları, fazlalıkları alınmış kaşları, çehresini melezleştiriyor, umumîleştiriyordu. Cesurdu. Akıllıydı da. Yükünün (ki yükü cins-i lâtif'ti) çevrede uyandırdığı iştihanın farkındaydı. Ona göre de tedbir alıyor, maraza pabuç bırakmıyordu. Kervandakilerin hemen hepsiyle diyalog kuruyor, düşüncelerini okumaya çalışıyor, art niyetli bulduklarını durmaksızın göz hapsinde tutturuyordu. Sanırım mimlediklerinden biri de bendim. Ama bilmem nedendir, Hemedan yakınlarında birden bire gönül hurcuma başını uzatıverdi. İlgilenmedim tabiî. Bu kez cariyelerini, hanendeleri-

ni üstüme saldı. Taciz olmadım desem yalan olur, ancak haddimi bildim (artık bir hükümdar değildim), ikramlarını zarif bir şekilde geri çevirdim. Halime bırakmadı; Zap kıyısında konakladığımız gece beni çadırında kımız içmeye davet etti (korkarım asalet sırrımı çözmüştü). Sofraya bir de santur sesi katınca, kadınlar babındaki hüsranımı ağzımdan çekip aldı. Gülmedi, hayır. Şaşırmış da görünmedi. Anladım, dedi sadece. Ondan sonra da ne yanıma birilerini gönderdi, ne de bu bahse dair tek kelime sarf etti.

Şafak Dicle nehrinin kenarından uçuverdi. Kadife yamçısını Asya'nın Ön'üne yaydı. Kervanımız sessizce Samarra varoşlarına girdi.

Samarra sıcaktı. Kalabalıktı. Mecusîlerle, Yahudilerle, Nesturîlerle meskûndu. Rengârenkti. Ahali son derece terbiyeli ve hürmetkârdı, konukseverdi. Hemen hayvanlarımızın yularına yapıştılar. Medain'e, Agade harabelerine sabah kahvaltısına davet ettiler. Israrlarına dayanamadım. Nasılsa başka bir programım yoktu. Peki, dedim.

Ebu'l-Fazl kolumdan çekti. Mezopotamya şeytanlarla dolu, dedi. Mavi kanının ziyan olmasını istemem, dedi. Araplar divitlerini ben-i Yasef'in kanına banıp da atarlar imzalarını, dedi.

İnat etmedim.

Hep beraber Dicle kıyısındaki Eminü'l Asıma kışlasına yerleştik. Bir tür devlet misafirhanesiydi burası. Muhkemdi. Kızıl poşulu askerler tarafından korunuyordu. Muhteşemdi. Serindi. Odalarının üçte ikisi nehre bakıyordu. Ebu'l-Fazl beni hemen teras katına götürdü. Gün boyu orada eğleştik. Tek kelimeyle insan sarrafıydı Ebu'l-Fazl. Şecereme, ülkeme dair hiç soru sormadı. Hatta dalıp gitmelerimin mesnedini dahi öğrenme ihtiyacı duymadı. Satranç oynadık, yemek yedik, Seylan çayı içtik. Güneşin şahlanışını Dicle'nin aynasından temaşa ettik. Odalarımıza çekildik sonra. Gurup vaktine kadar uyuduk.

Uyandığımda hava kararmak üzereydi. Eğnim su içindeydi; terlemiştim. Kurulandım, kıyafetimi değiştirdim. Dağlıydım ne de olsa. Orta Doğu güneşi fazla geliyordu. Neşe içinde yine terasa çıktım.

Ebu'l-Fazl'ı beni bekler buldum. Hadi gidelim, dedi.

Nereye, diye sormadım.

Gece misk ü amber kokuyordu. Gökyüzü yıldızlı fakat aysızdı. Bülbüller hoş bir serzenişle terennüm ediyorlardı. Sür, dedi Ebu'l-Fazl. Troykaya benzer bir arabayla ikiye ayırdık gecenin kasvetini (nedendir bilmem geceler hep kasvetli gelir bana). Medinetü's-Selâm kasrına sür, dedi arabacıya.

Ürperdim. İçimde, ruhumun derinliklerinde uyuyan ejderin kıpırdandığını hissettim. Şüphem yoktu, Ebu'l-Fazl beni töredışı bir maceraya sürüklüyordu. Şehvetin akla ziyan mecrasına. Kalbim çırpınmaya, fikir haznemde aşka dair ne varsa akıl tasımdan taşmaya, gecenin gayyasına yuvarlanmaya başladı. Yoo, iktidarsız değildim ben. Hekimler yalan söylüyordu. Basiretim bağlanmış filan da değildi. Şamanlar ne anlardı erselik bir şahinin derdinden. Uygurların, Tatarların hepsi de budalaydı. Kutsal üçgene tapan birer lolo. Beni kargışlayacaklardı biliyordum. Adımın geçtiği meclislerde utançla eğeceklerdi başlarını... Göz ucuyla Ebu'l-Fazl'a baktım. Her zamanki memnun halindeydi. Eski zaman bilgelerine özgü bir vakarla hayata gülümsüyordu. Ne hoş bir tesadüftü onunla karşılaşmam, tanışmam. Ne büyük bir şans...

Derken arabamız menzile çakıldı. Kapılar kendiliğinden açıldı. Zifir yollara taşan arabesk bir şarkının notalarına ayak bastık. Yanılmamıştım evet. Medinetü's-Selâm sahici bir cennetti. Işıkla karanlığın buluştuğu bir şar, bir serap. Evhama yer yoktu burada. Cinsel yenilgilere. Şiddete, bayağılığa. Erkek sütünün mayalandığı, şıraya, şaraba dönüştüğü çini bir kâseydi "esenlikler kenti" (ki Medinetü's-Selâm "esenlikler kenti" anlamına gelir),

totemlerden mürekkep bir vaha.

İnine dönen bir leoparın rahatlığıyla yürüdüm kasra. Özgüvenim tamdı. Toprağımı, hayal ülkemi bulmuştum. Meşalelerin arasından odalara, odalar labirentinden tarhlara, gül ve asma kemerlerinin altından uçurumlara koştum. Uçtum, Basra körfezinin alnacına kondum. Bağırdım, ağladım. Demek ki farklı olan sadece ben değildim dünyada, mükerrer olan,

diye devam ediyordu kitap. Fakat bundan sonrası okunmuyordu. Harfler harflerle perdelenmiş, sinsice, akıl almaz bir yöntemle yazıların üstü karalanmıştı. (İlkin kamuflajı fark edemedim. Bilinmedik bir alfabeyle karşı karşıyayım sandım. Bazı bölümleri tepegözle büyütüp inceledim. Hayır, alfabe Uygur alfabesiydi, lakin satırlar bire bir oranla aşağıdan yukarıya tekrar yazılmıştı. Ki metni çözümlemek bir ömür alırdı.)

Zaten topu topu kırk küsur sayfaydı. İri harflerle, kesik uçlu divitle Çin kâğıdına yazılıp basılmıştı. Karalanmış sayfaları da çıkarırsak, geriye bir şey kalmıyordu. Ama yazılar bir harikaydı, seyirlikti, meslekten bir hattatın elinden çıkmış gibiydi. Bir bakıma dili de öyleydi. Muhtelif lügatlerden müzikalitesi yüksek kelimeler, deyimler özenle seçilmiş ve şairlere has bir maharetle de istiflenmişti. Kanımca müellif –her kimse– birkaç lisan biliyordu, eserini de Arap ülkelerinde yaşayan azınlık Türkleri göz önünde tutarak kaleme almıştı.

Yine de cüzün (hadi yine İbn Nüceym'in kulaklarını çınlatayım) ne'liğini, yazarının nedir'liğini tanıtlamak mümkündü. Hatta böylesi bir işlem için şarkiyatçılara da başvurmak gereksizdi. Ben bile...

Yoo, onu (kitaptaki hükümdar eskisini kastediyordum) Orta Asya Türk tarihine oturtmak, varlığını onamak olurdu. Atalarımın kemikleri sızlardı. Esin perilerim kalemime küserdi. Sonsuza dek lanetlenirdim. Zira anladığım kadarıyla (nihayet birkaç cümle okumayı başarabilmiştim!), esir taciri olmuştu bizimkisi.

Azad ettiği soydaşlarını üçer beşer Irak'a, Suriye'ye taşımıştı.

İtiraf etmeliyim, bu "hatırat"ı *Hududü'l Âlem* diye tesmiye ettiğime, *Ermiş*'le kıyasladığıma bin pişmanım. Şu tabloda, şu çöl tablosunun kenarında iğreti duran şu Babil Kulesi'nin şerefesinde kadim meslektaşımın ardı sıra seyir halindeyim şimdi...

S'İmge Bahçeleri

Hattatlar ahras keşişlere benzerler, konuşmaktan ve yürümekten hazzetmezler, mağara, hücre erkânındandırlar. Hayatlarını harflerin egzotizmine, noktalama işaretlerinin labirentlerine adamışlardır. Kelimelerin tenine, anatomisine ruh verirler. Resimle geometriyi mistik bir düzlemde buluşturur, dinsel, metafizik kavramları gözbebeğimize nakşeder, Söz'ü ulular, tabletler halinde imgelemimize zerk ederler. Gizli bir tarikat üyesi gibidirler. Meczup birer aziz... Bir hattatın gurbetini mesken tutmayan, yalnızlığıyla sınanmayan, otağında, atölyesinde ter atmayan, hat sanatının nasıl bir uğraş olduğunu kavrayamaz. Kavrasa bile tezhipli bir cümlenin harf aralarına sığışmış kendi aksini fark edemez.

Ben hat sanatıyla ilk kez 1227 yılında, Cengiz Han'ın yuğ törenine katılmak üzre gittiğim Karakurum'da karşılaştım. Daha sonra da Gilan'da...

Gilan yolumun üzerindeydi. Tören dönüşünde yorgunluk atmak amacıyla uğramıştım. Ne hat sanatı umurumdaydı, ne hattatlar. Amacım devemi satmak, iyi bir at satın almaktı. Birkaç gün de dinlenirim diye düşünüyordum. Görenler bilirler; Gilan bir halklar mozaiğidir, ki kent nüfusunun üçte birini Nesturîler, Süryanî Ermeniler, ateşperest Farisîler oluşturur. Ama hemen hepsinde melankolik, taşkın bir Ali sevgisi vardır. İster pagan olsun ister Hıristiyan her Gilanlı Hazreti Ali'ye âşıktır, denilebilir. Onu vecdle severler. İçtendirler, cömert ve konukseverdirler. Aralarına girmek, sır torbalarını ellemek bencileyin biri için işten

bile değildir. Bu yüzden Ali konusunda samimi davrandıklarından eminim. Hele ziyaret ettiğim bir Katolik kilisesinde ikonların yanında Ali'nin de portresini görünce nasıl şaşırdım anlatamam. İnanmak güçtü, evet. Sanki Ali bütün dinlerin bireşimsel bir kahramanı, bir s'imgesiydi. Bu meyanda anlatılanlar da bir tuhaftı, çelişkiliydi, cemaatlere göre farklılıklar gösteriyordu. Ancak Gilan'a ayak basan ilk Arap silahşorun Ali olduğu konusunda hemen herkes hemfikirdi. Kent kendiliğinden teslim olmuştu; "Allah'ın aslanı"nı kudümlerle, köslerle karşılamışlardı. Gilanlılar ilk namazlarını onun imamlığında kılmış, onunla secdeye varmış, onun rehberliğinde Allah'a ve Muhammed'e biat etmişlerdi. Bu tür rivayetlerin sahibi elbet Müslümanlardı. Fakat dinsel inancı ne olursa olsun, bura halkı, âdeta Ali'ye, Ali ibn Ebu Talib'e tapıyordu.

Gelişimin üçüncü günüydü. Demirciler çarşında bir kıraathanenin duvarında "Bana bir harf öğretenin kırk yıl kölesi olurum," levhasını gördüm. Levha, yazıdan çok bir resme, cin tasvirlerine, kutsal s'imgeler silsilesine benziyordu. Bir süre gözlerimi alamadım

ki yanıma birileri ilişti. Kırık, tenha bir sesle 'tekbir' getirdi. Ali'nin şehadet sırrını, Hasan'la Hüseyin'in kem yazgılarını kulağıma fısıldadı. Kerbelâ'dan, Yezid'den kahırla söz etti

ki mezkûr cümlenin altını çizerek 'hat' ve 'hattat' kelimelerini özenle yüreğime iliştirdi

Merak bu ya, ben de o kelimelerin yatağını, kaynağını sordum. Sustu. Ağzından 'Şam' ve 'Ebu Huzeyfe' adresini kapana dek ardı sıra ne tekkelere girip çıkmadığım kaldı, ne zaviyelere, dergâhlara. Bu yüzden, hat sanatına dair ne biliyorsam bir fazlasıyla buraya kaydetmek, hüsn-i hat bahçelerindeki küçük serüvenimi kelimelere vurmak, hayatıma açtığım kûfi parantezin sonuna talik bir mim koymak istiyorum.

Şiraz, Bağdat, Şam. Tekrar yollara düştüm, evet

evet, Şam'da Ebu Huzeyfe'ye kilitlendim. Merak böceğimi hoşnut kılmanın tek yolu buydu, ben de boyun eğdim

Sahi kimdir hattatlar, neyi, nasıl yazarlar? Yukarda da söylemiştim: Resimle geometriyi mistik bir düzlemde buluştururlar, dinî kavramları, Tanrı'nın belleğini imgelemimize nakşederler. Münzevidirler, denilebilirse, hünsa birer harf cini, iğdiş edilmiş birer hafriyat mühendisidirler. Aralarında yaşadım, ben de bir hattat sayılırım, yazdığım hüsn-i hatların muhtelif ülkelerde mezatlarda ateş pahasına satıldıklarına bizzat tanık oldum; bu nedenle rahat konuşuyorum. Hattatlar düpedüz hayaları burulmuş birer şövalye, birer kâşiftirler. Harflere mecbur, kelimelere mahkûmdurlar. Meğerki onlardan suret, insan teni, kadın kokusu esirgenmeseydi, eminim şu an her biri birer Michelangelo, birer Miro, birer Picasso olarak selâmlanırdı.

Evet, Allah'ın kitabında (Allah'ın kitabından kastım *Kur'an*'dır) suret yapmak men edilmiştir. Sanırım bu yüzden Orta Doğu'da, Asya'nın Ön'ünde ve Orta'sında resmin yerini hat sanatı almış, daha çok Arap harflerine dayalı bir sanat türü olarak kendine geniş bir coğrafya bulmuştur. Nitekim Karakurum'da gördüğüm Cengiz Han'ın ünlü şiarı "Mengü Gök Tanrı'nın gücüyle," tablosu da, Moğolca fakat kûfi tarzda ve Arap harfleriyle kaleme alınmıştı. Yine de o hüsn-i hat istisnadır, çok özeldir.

Hat tarihinin en iyi örnekleri 'besmele' yazılarıdır. Bugün Cengiz Han'ın, Hazreti Ali'nin esamisi okunmazken her stilde 'besmele' formuna, mükemmel denebilecek, kendi alanında şaheser sayılabilecek tablolara rastlamak mümkündür; kûfi, aklâm-ı sitte, talik, celi divanî, müselsel. Besmele hatlarını 'kelime-i şahadet', 'Allah', 'maşallah' kompozisyonları izler, özellikle Ebu Huzeyfe'nin etrafı altınla halkâr yapılmış bir 'maşallah' kreasyonu vardır ki akla ziyan türdendir. Ebu Huzeyfe "Sen benim on üçüncü havarimsin," derdi. Hiç unutmam, hıdırellezde, ikindi namazını kılarken önünden geçme gafletinde bulunduğum-

da o vakte dek hiç tanık olmadığım bir hiddetle üstüme yürüdü. Nasıl korktum anlatamam. Tırstım, akşam yemeğini bile yemeden uykuya çekildim. Sanırım pişman oldu ki ertesi sabah "Evlat," dedi, "eğer işlikte fasılasız on iki yıl çalışırsan, hem seni Mısır'a gönderirim, hem de şu hüsn-i hat senin olur." Vaad ettiği eser az önce işaret ettiğim müselsel besmeleydi.

Tekrarda fayda vardır: Hat sanatı, işinin ehli, zekâ düzeyi yüksek, geometriye aşina, doğadaki uyumu benliğinde hisseden, ayrıntı ve bütünlük konusunda duyarlı zanaatkârların, entelektüel jargonla söylersek 'marjinal' kalemşorların bir oyun alanıdır. Maharet ve yaratma yetisi sınırlı, malzemeleri zorunlu, kuralları belli (ki harflerin anatomik yapısı hiçbir tasarrufa izin vermez), hareket alanı dar bir tebeşir dairesi içinde foyasını ortaya koymak zorundadır. Daha kötüsü; ürün, alt kastlar dâhil, kamuoyu tarafından kabul görmeye, onanmaya mecburdur. Yoksa ortaya çıkan levha bir hüsn-i hat, yazıyı yazan da hattat olamaz. Acı, ama maalesef gerçek budur.

Kaldı ki, hattatların kullandıkları malzemeler ressamlarınkine göre oldukça basittir, ilkeldir, entipüften cinstendirler. İki k'den ve bir m'den ibarettirler: kalem, kâğıt, mürekkep. Kâğıt, 'aharlı kâğıt' diye tabir edilen bir tür tuvaldir; kalem, kamış sapından bir nevi divit; mürekkep, neft isi ve Arap zamkının karışımından oluşan enikonu bir çeşit sıvı. Gel gör ki, her üç malzemenin hazırlanması da oldukça zahmetlidir, özenli ve özverili bir çabayı gerektirir, ki ben sırf bu yüzden bu meslek dalından kopmuşumdur. Yoksa ustam Ebu Huzeyfe kompozisyon konusunda hep Allah vergisi bir yeteneğim olduğunu söylerdi. Lakin –dediğim gibi– malzeme, özellikle aharlı kâğıt ve mürekkep hazırlamak bencileyin bir haytanın harcı değildi.

Şam'da, Ebu Huzeyfe'nin atölyesinde tam üç yüz otuz sekiz gün çalıştım, ki bu sayı on üç rakamının kendisiyle çarpımının iki katına eşittir. Akabinde de Mısır'a doğru yola koyuldum.

Ustamın bana verdiği süre çok uzundu, hatta mümkünsüzdü. Ayrılırken onun rızasını da almadım. Kararımı bildirdim, o kadar. Tuhaftır, hiç şaşırmış görünmedi. "Hüsn-i hat senindir," dedi. "Eşiğime adım attığın günden itibaren say, on üçüncü yılın ilk günü gel emanetini al."

Ebu Huzeyfe'nin sözleri nice on üç yıl aklımda çalkandı durdu, fakat ne yalan söyleyeyim, o nadide eseri dayanamam satarım veya yollarda haramîlere kaptırırım diye gidip almadım. Yoo, almam da. Keza Ebu Huzeyfe benim aksini gönül hanemde Buyirug'un yanına iliştirdiğim ilk ve son Arap'tır.

Süleyman Bey'in Uzun Yürüyüşü

Artık o bayırdır Harezm yoktu. Kül ve gözyaşı balçığına bulanmıştı. Otrar, Merv, Nişabur, Bamyan, Gazne, Herat kentleri yıkılmış, Müslümanlar itlaf edilmişlerdi. Dönemin en mağrur hükümdarı Muhammed Harzemşah kim bilir neredeydi şimdi!

Süleyman Bey atının dizginini hınçla çekti, Fırat'a baktı. Hâlâ geçilir gibi değildi. Atını yine kıyı boyunca sürdü. Caber Kalesi yakınlarına gelince durdu. Fırat'ı arkasına aldı, düşüncelere daldı. Ne yapmalıydı? Kapana kısılmışlardı, evet. Evet, tek çözüm Selçuklu topraklarında yurt tutmaktı. Gelgelelim Fırat bir türlü sığlaşmıyordu.

Süleyman Bey üçüncü kuşak Kayı reisiydi. Bazı Türk kabile reisleriyle birlikte İslâm dinini seçmek zorunda kalmıştı. Zorunda kalmıştı, zira Araplar tüm Batı Türkistan'ı ele geçirmişlerdi. Nice Türk oymaklarını, kentlerini de imha etmişlerdi.

Artık bu anlamsız kırıma bir son verilmeliydi. Süleyman Bey de, kendisinden çok kabilesinin gönencini düşünen bir reisin ne yapması gerekiyorduysa onu yapmıştı. Müslüman olmuştu. Akabinde de Horasan livasındaki Mohan civarına yerleşmişlerdi. Gerçi Doğu Türkistan'daki soydaşları onları reddetmişlerdi ama varsın reddetsinlerdi. Eninde sonunda onlar da İslâmiyet'i seçeceklerdi; biliyordu. Zira hiçbiri Hıristiyan ya da Budist olmakla Süleyman Bey'in Harezm'de kazandığı saygınlığa denk bir başarı elde edememişlerdi. Kaldı ki tebaasının çoğunluğu halen ata inançlarını sürdürüyordu, Şaman'dılar. Buna bütün Horasan, Batı Türkistan tanıktı. Gene de bir haddini bilmez kal-

kıp putperestlikle itham edebilmiş miydi onları bu zamana dek? Her şeyden önce reisleri Müslüman'dı ve İslâm dünyasınca makbul bir ad taşıyordu. Öyle ya, Sultan Süleyman denildikte akan sular dururdu.

Süleyman Bey kirpiklerini kırpmadan bir ufka baktı bir Fırat'a. Başının üstünde uçan bir kartalın gölgesi yüzüne düştü. Sol gözü seyirdi. Yüksek sesle salâvat getirdi. Sol tarafında duran Ertuğrul'un saçlarını okşadı, su istedi.

Harezm'de durum bir Moğol kafilesinin katliyle tersine dönmüştü. Onca yıldır Harezmlileri taciz etmekten dikkatle kaçınan Moğollar kudurmuş gibiydiler. Horasan'da kalmanın bir anlamı yoktu artık. İyi bilirdi onları. Çok geçmeden Horasan'a da gelirlerdi, geleceklerdi. Bu yüzden kabilesini derhal Erzurum'la Ahlat'a kaydırmıştı. Sonra da ver elini diyar-ı Rum...

Aha, diyar-ı Rum bir nefes ötelerindeydi, Caber'in kuzey batısında. Fırat'ı geçtiler mi, tamamdı. Yüreği gürültüyle çarpmaya başladı. Ertuğrul'un uzattığı tası elinin tersiyle itti. Kayılar artık Fırat'ı geçmeliydiler. İçlerindeki korku ve kuşku balçığını sıyırıp atmalıydılar. Reislerinin ardı sıra Selçuklu topraklarına akmalıydılar. Yüksek sesle tekrar salâvat getirdi ve atını nehre doğru topukladı.

Ah yahşi Fırat, Süleyman Bey gibi bir bahadırı boğmak sana yakışır mıydı?..

Süleyman Bey'in boğulması, Kayıları tam bir bozguna uğrattı. İslâmiyet'e duyulan güveni sarstı. Bilici ve büyücülüğün hortlamasına neden oldu. Ata inançlarını yadsıyanların er geç cezalandırılacaklarına ilişkin söylentiler hızla yaygınlaşmaya başladı. Dündar'la Ertuğrul'un çevresindeki küçük bir grup hariç, Fırat'ı geçmeyi reddetti Kayılar. Kimi, Süleyman Bey'in ölümünü Gök Tanrı'nın bir işareti sayıp Caber Kalesi civarına yerleşmeleri gerektiğini ileri sürdü. Kimi, anayurtlarına geri dönmeleri ve Moğol İmparatorluğunun Sol Kol beyi Otaçı'nın himayesi-

ne girmeleri gerektiğini. Sonra Süleyman Bey'in dört oğlundan Sungur Tekin'le Gündoğdu'nun da aklını çelen başka bir görüş ortaya atıldı: yine Doğu Anadolu'ya yerleşmek. Ne diyar-ı Rum'dan hayır vardı onlara, ne Selçuklu'dan. Diyar-ı Rum kısmen Hıristiyan'dı ve hâlâ Helenlerin gözü oradaydı. Selçuklular dersen, kendi tebaasına dahi bir yararı yoktu. Anatolia'da ne işleri vardı o zaman? Sonuçta; Dündar'la Ertuğrul'un çabaları hiçbir işe yaramadı: Kayılar dağıldı. Bir grup Caber'de kaldı, Halep yöresinde. Bir grup Orta Asya'ya gitti, Altaylara. Bir grup da Sungur Tekin'le Gündoğdu'nun öncülüğünde Erzurum'a yerleşti: Sürmeliçukur'la Pasin'e.

Dündar'la Ertuğrul, Süleyman Bey'in uzun yürüyüşünü sürdürmekte kararlıydılar. Hayıflanmanın anlamı yoktu. Kızmanın da. Devir öyle çalkantılar içindeydi ki, geleceğe dönük tahminler yürütmek olanaksızdı. Kim bilir, belki de Sungur Tekin'le Gündoğdu haklıydılar, belki de Suriye'de kalan Kayılar ya da Orta Asya'ya gidenler. Bunu zaman gösterecekti. Dündar'la Ertuğrul içinse, umut, babalarının işaret ettiği ülkeydi: diyar-ı Rum. Bu inançla, Fırat'ı aşıp I. Alâeddin'in kapısını çaldılar. Alâeddin Keykubat onları ihtiyatla karşıladı. Red veya kabule yanaşmadı. Ankara'nın Karacadağ civarında geçici olarak iskân etti. Kesin kararını marifetlerini gördükten sonra verecekti.

Sahne değişmişti. Sahneye konulacak tragedyada rol almak, Dündar'la Ertuğrul'un tümüyle kendilerinin bileceği bir şeydi, çünkü oyuncularda aranan özellikler onlarda fazlasıyla vardı.

Dündar, Süleyman Bey'in en büyük oğluydu. Safkan bir savaşçıydı, bir güven anıtı. Ne Cengiz Han hanedanının zenginliğine imrenirdi, ne Selçuklu hanedanının renkli hayatına. Ona göre, taht ve devlet işleri, savaşları ya tepelerden ya da tribünlerden izlemeyi yeğleyen bilgelerin işiydi. Yüktü, hamallıktı. Bu yüzden meclislerden, toplantılardan köşe bucak kaçardı. Kayılar âdeta taparlardı ona. Doğrusu ya, Dündar'sız ne Fırat'ı geçme-

ye cesaret edebilirdi Ertuğrul, ne de 1340 kişilik Kayı topluluğunun lideri olarak tarihte boy gösterebilirdi. Ben, Oruç Bey'in yalancısıyım...

Ertuğrul ise Dündar'ın tam tersi bir kişilikteydi. Basiretliydi. Kalemi her zaman kılıçtan üstün tutardı. Fakat zor'un tarihte oynadığı rolün de farkındaydı. Yani tam anlamıyla bir "devlet adamı"ydı. İnanılmaz bir hitabet ve ikna yeteneği vardı. Temkinliydi, tedbiri asla elden bırakmazdı. Tek amacı, maiyetindeki silahşorların ustalığını siyaset sahnesine indirgemekti.

Çok geçmeden oyun başladı. Moğollar Selçuklu topraklarına sarktılar. Sultan Alâeddin bunaldı, Kayılara işmar etti.

Kayılar için sınav kapısı aralanmıştı. Toprağa üç çamçak kımız saçıp Erlik'i kutsadıktan sonra Moğolların üzerine çullandılar. Gök Tanrı onları korudu ve muzaffer kıldı. Moğollar geri çekildiler. Alâeddin de sanına yakışanı yaptı, Kayıları ödüllendirdi. Ertuğrul'a merasim hilati, tebaasına da Domaniç'le Ermeni dağlarını yaylak, Söğüt ovasını da kışlak olarak verdi. Nedir ki, Alâeddin'in bu cömertliği bölge Rumlarını rahatsız etti. Onca zamandır haraç ya da rant diye vergi toplamalarına ses çıkarmamaları topraklarını putperest Türklere peşkeş çekme hakkını kimseye tanımazdı. Alâeddin'e açıkça meydan okumamakla birlikte, Kayıları dört koldan sıkıştırmaya başladılar. Durumu, Kayıları temsilen Sarı Yatı Saveci sultana iletti. Alâeddin'in tepkisi sert oldu. O bölgenin denetimini ve dolayısıyla fethini tümden Kayılara bıraktı. Ertuğrul bu sınavdan da başarıyla çıktı: Karacahisar'ı zapt etti ve Bilecik tekfurunu vergiye bağladı. Doğrusu ya, çökmekle yüz yüze olan Selçuklu Devletinde toprak almak da, vermek de kolaydı. Zor olan, bahşedilen hükümranlık haklarını korumaktı. Hem de sarmal sınavlardan geçecek! Bu yüzden Karacahisar'ın zaptı Kayılar açısından bir mihenk taşı oldu... Derken, üçüncü gong vurdu. Kayılar, Bursa-Yenişehir ovasında, Anadolu'ya tekrar sarkan Moğolları bozguna uğrat-

tılar. Alâeddin Keykubat yine cömert davrandı: ileriki yıllarda Osmanlı hanedanının doğuşuna tanıklık, yataklık edecek toprakları Ertuğrul Bey'e armağan etti. Evet, bir boy tarihi açısından önemsiz sayılacak bir zaman zarfında, Anadolu Kayıları kadim tarihlerine yakışır bir başarı elde etmişlerdi. Artık Ertuğrul Süleyman Bey'in halefi bir bey, tebaası da o muhteşem Kayı boyunun bir devamıydı.

Kayıların zincirleme zaferleri, onların diyar-ı Rum'a tutunmalarını sağladı. Ertuğrul'u lider sıfatıyla öne itti. O da art ada kazandığı bu başarılarından şımarmadı, fildişi kulesine çekilmedi. Tam tersine, askerî kazanımlarını özel ve tüzel kişilerin desteğiyle pekiştirme yolları aradı. İki adadan, odaktan biri Hacı Bektaş-ı Velî'ydi, diğeri Şeyh Edebali. Edebali tek kelimeyle sultandı, bir idol. Kadim zamanlardaki şamanlara, Çinli kâhinlere benziyordu. Sultan Alâeddin'in armağanları onun onayı olmaksızın laf-u güzaftı.

Gerçi aynı şey Hacı Bektaş-ı Velî için de geçerliydi. Ancak Anadolu'ya ayak basar basmaz zaten icazet almışlardı ondan. Daha dün gibi anımsıyordu: Hacı Bektaş-ı Velî, eşiğine yüz süren Ertuğrul'un ellerini tutmuş, ona şu kanatlı sözleri fısıldamıştı: "Âl-i Selçuk'tan saltanat nez edilmiştir. Ben saltanatı senin evladına verdim. Şimdi sultanın yanına git, vazifesini sana devredecektir."

Olur olurdu, evet. Şeyh Edebali'nin de kudretine er geç erişeceğinden emindi Ertuğrul Bey. Ama nasıl ve ne zaman? Hele şu sol memesinin altındaki çarpıntı bir durulsundu bakalım...

Nevruz arifesiydi, Ertuğrul Bey saf bir gönül çıplaklığıyla Şeyh Edebali'nin karargâhına vardı. Nasıl daha önce Hacı Bektaş dergâhının kapıları çalmadan açıldıysa, Edebali'nin konağının kapıları da kendiliğinden açıldı.

Evet, Şeyh Edebali de onu bekliyordu. Bekliyordu, çünkü nasıl bir başbuğ ya da han kâhinsiz/bilgesiz bir hiçse, bir şeyh de bey-

siz bir hiçti. Ertuğrul Bey paganmış, olsundu. Şeyh Edebali'nin ataları da şamandı bir zamanlar. Ne vardı bunda?

Ertuğrul Bey kendini izzet ü ikram içinde buldu. Şeyh'le iki kardeş gibi kucaklaştılar, yarenlik ettiler. Sanki birbirlerini eskidendir tanıyorlardı.

Gün karardı. Edebali Ertuğrul Bey'e yatar belki diye yer gösterdi. Yatmadan bakar belki diye başucuna bir kitap koydu. Tecelli bu ya, Ertuğrul Bey Şeyh Edebali'ye "Bu ne kitabıdır?" diye sordu. Şeyh de "*Kur'an*'dır," dedi. "Peygamberimiz yoluyla tebliğ olunan Allah kelâmı." Çıkıp gitti sonra.

Kur'an mı? Ertuğrul Bey ürperdi, uykunun yavaşça bedenini terk ettiğini hissetti. Eli kendiliğinden kitaba doğru kaydı. Ve *Kur'an*'ın binlerce harfi beyninin bakir aynasına yansıdı. Evet, hayatında Arap harfleriyle bir tek sözcük okumamış bu insan, *Kur'an*'ın harfleri arasında trans halindeki bir kam gibi koşmaya başladı. Gerisini anımsamıyordu. Sızmış olmalıydı. Ancak bütün gece şu cümle aklıyla kalbinin arasında asılı durmuştu:

–Sen benim kelamıma tazim ve tekrîm ettin. Ben de senin evladını kıyamete dek bir büyük devlet ile ulularım.

Artık Ertuğrul Bey'in inanç zinciri Süleyman Bey'in elindeki halkayla bütünleşmişti. Bundan böyle İznik Rum Krallığına karşı yalnız değillerdi, olmayacaklardı. Gaziyan-ı Rum, Ahîyan-ı Rum gibi İslâmî topluluklar da desteklerini esirgemeyeceklerdi. Nitekim esirgemediler de. Kayıları muhteşem bir askerî ve sivil güçle donattılar, geleceğe hükümran kıldılar. Raviler bu "olay"ı, neslini mübarek sayılacağını müjdelemek üzere, geceleyin Yakub'a vaki olan ilahî tecellinin bir uzantısı" sayarlar.

Sonra mühimme defterinin sayfaları hızla çevrilmeye başladı.

I. Alâeddin Keykubat öldü. Yerine II. Gıyaseddin Keyhüsrev geçti. Kefersut, Adıyaman, Samsat bölgesinde Babaîler ayaklandılar. Selçuklu tahtı sallandı. Amasya'yı ele geçirdikten sonra Konya üzerine yürüyen Babaîler, Kırşehir civarında topluca

katledildiler. Akabinde Moğol uçbeyi Baycu Erzurum'u ele geçirdi. Selçukluların Kösedağ'da yenilgiye uğramasıyla birlikte de Sivas'la Kayseri Moğol nüfuzuna girdi. Anadolu Selçuklu Devleti resmen Moğol "manda"sını kabul etti.

II. Gıyaseddin Keyhüsrev öldü. Bu kez Selçuklu tahtına henüz on yaşlarında bir çocuk olan II. İzzeddin Keykavus çıkarıldı. Vezir Şemseddin Isfahanî sultan adına Selçuklu ülkesini yönetmeye başladı. Bu sırada Moğolistan'a giden şehzade IV. Kılıç Arslan oradan "sultanlık yarlığı"yla döndü. Ortalık iyice karıştı. Şemseddin Isfahanî'nin araya girmesiyle, sorun, II. Gıyaseddin'in üç oğlunun aynı anda sultanlık tacı giymeleriyle çözümlendi. Yani hiç mi hiç niyetlenmediği halde, II. Alâeddin Keykubat da iktidar ortağı oldu. Çok geçmedi Şemseddin Isfahanî öldürüldü. Akabinde de siyasal cinayetler birbirini izlemeye başladı. Hele II. Alâeddin Keykubat'ın katledilmesinden sonra ülke tam bir mahşere döndü.

İğva, II. İzzeddin Keykavus'un sanını, IV. Kılıç Arslan'ın da başını aldı. Boşalan tahta, daha önce olduğu gibi yine bir çocuk oturtuldu: III. Gıyaseddin Keyhüsrev. Koca Selçuklu Devleti Moğolların elinde oyuncak oldu. O şanlı Selçuklu tarihi lekelendi, kirlendi.

Mühimme defterinin sayfaları hızla çevrilmeye devam etti.

Ertuğrul Bey'in bir oğlu daha oldu. Çocuğa 'toy kuşu' veya 'ejder yavrusu' anlamına gelen "Osman" adı verildi. Ertuğrul Bey hayatının sonbaharında açan bu Söğüt çiçeğini (ki Ertuğrul Bey altmış yaşlarındaydı) Allah'ın bir lütfu saydı. Osman'a bildiklerinin tümünü öğretti. Onu bir Oğuz bahadırı, bir 'od çiğin', bir cihad önderi olarak yetiştirdi. Osman da Ertuğrul Bey'e lâyık bir evlat oldu. Türk töresini bizzat yaşayarak öğrendi, onu Roma hukuku ve Şeriat'la kıyasladı. Barış ve adaletin, diyar-ı Rum halkları üzerindeki etkilerini gözlemledi. Çeşitli milliyetten ve her sınıftan insanlarla kişisel dostluklar kurdu. En önemlisi

de, Selçuklu hanedanının çözülme ve çöküş nedenlerini 'doğru' kavradı.

Uzun yaşadı Ertuğrul Bey, bahtiyar öldü. Azrail biraz daha sabretseydi, Selçuklu Devletinin yıkıntıları üzerinde yükselen beylik ve altı yüz yıllık kıtalar imparatorluğu onun adıyla anılacaktı.

Aksak Temur

Temur yaralıydı. İki büklümdü. Âdeta kendi gölgesinin ardı sıra ayak sürüyordu. Kısık, çekik gözlerinin ışıltısı, hırpani, muzdarip hâliyle tezat oluşturuyordu. Acı çeken bir insandan çok, hücreye, inzivaya çekilmiş bir tarikat şeyhine benziyordu.

Olcay sakindi. Dünkü çarpışmayı, bozgunu değil, Temur'u değil, kendini düşünüyordu. Kısırdı galiba!

Hüseyin bin küsur mil uzakta gibiydi onlardan. Yıkkındı. Tekrar yenilmişti. Emirlik şansını tekrar kaybetmişti. Afganistan, sonra Maveraünnehir. Hanedandan olmak yetmemişti, yetmiyordu. Kız kardeşinden utanmasa bar bar ağlayacaktı. Kılıç ve kemendini Amu Derya'ya atacaktı. Gidip Tienşan'da, Tibet'te bir manastıra sığınacaktı.

Temur atının dizginini çekti. "Bize mahşerin atlıları olmak yakışır," dedi. "Nehri geçmeden soluklanalım bir, durumumuzu müzakere edelim. Askere ihtiyacımız var, asker için de altına."

Hüseyin irkildi. Şaşaladı. Adama bakındı yahu! Hâlâ taht ve taç peşindeydi. Atını işaret ettiği ağaca doğru sürdü.

Amu Derya kayıtsızdı. Akıyordu, o kadar. Beşerî gailelerin, toplumsal çalkantıların haricindeydi o. Akan zamanın ahras bir tanığı...

Temur "Mîrim sen yine Afganistan taraflarına git. Hayber'e, Karaçi'ye," dedi. "Peştu, Safevî, Avşar; ne bulursan kap getir. Kıpti'dir, rindîdir deme. İstikbal vaad et: at, avrat, şan şöhret. Korkma. Kem fikirleri aklından kov. Zafer bizimdir."

Hüseyin göz ucuyla baktı. Tavizsizdi. Olcay'a baktı. Onun da

Temur'dan kalır yanı yoktu. Diriydi. Kıpır kıpırdı. "Bir aya varmaz dönerim,"dedi. "Fergana taraflarında olun siz."

Olcay üç çamçak kımız saçtı arkasından.

Temur güldü. "Şu Moğolları hiç anlamıyorum," dedi. "Hem Muhammed'e biat ederler, hem de bâtıl inançlarından vaz gelmezler..."

"Uzatma bey!" dedi Olcay. Bozulmuştu.

Olcay'dan korkardı Temur. Bir Moğol'du ne de olsa. Yutkundu; kelimeler boğazında düğümlendi. Aslında dinlerin leh veya aleyhinde konuşmamaya yeminliydi yirmi yaşından beri. Fakat dayanamıyor, arada bir bu tür patavatsızlıklar yapıyordu.

Hayat, düz ve mecaz anlamda bir tragedyadır. Değişen sadece mekân ve 'esas oğlan'dır,

diye bir vecize düştükten sonra, geriye, daha geriye dönelim. Son yıllarda art arda yapılan "belgesel western"lere öykünerek, biz de Temur'un "macera"sını İpek Yolu'na endeksleyelim. Çünkü o, üç kişiyle dünyayı fethe çıkmış (o zamanlar dünya, Avrasya kıtasından ibaretti), İpek Yolu'nu yek başına kat etmiş (daha sonra Olcay ölmüş, Hüseyin'i de kendisi öldürtmüştü), müstesna hükümdarlardan biri, belki de ilkiydi.

İpek Yolu, yani Tarikü'l-Harir, Şangan'ı, Delhi'yi, Kaşgar'ı Bağdat'a, Şam'a bağlardı. Hayal bezirgânları Doğu'nun, Uzak Doğu'nun egzotik ürünlerini Suriye'ye, Arap yarımadasına taşırlardı. Esir pazarlarının en güzide "mal"ları "Yunanlı hadımlar, Türkmen içoğlanları, Buharalı cariyeler, Semerkantlı kızlar"dı o sıra. Yunanlı hadımlar Korsikalı gemiciler tarafından, diğerleri ise Hindu/Farisî haramîler tarafından sağlanır, Arap tâcirlerince de pazarlanırlardı.

Temur, Keş'te, böylesi bir dünyaya doğdu. Semerkant'a bağlı Keş'te. Bölge, 'uzak akraba' Çağataylara mensup Kazgan Han'ın yönetimindeydi. Babası Taragay kabile reisiydi ancak Keş ufak bir yerleşim merkeziydi, Barlaslar da hayvancılıkla uğraşan ale-

lade bir oymak. Bu tespit, Temur olayını doğru değerlendirebilmek için sürekli aklımızda tutmamız gereken bir tespittir. Zira o imkânsızı istemiş, bencileyin kalemşorların gözlerini kamaştıran bir azimle, kararlılıkla da hedefine ulaşmıştı.

Belki söylemek bile fazla: Temur tarihsel bir figürdür, bir fenomen, mümin ve 'barbar' atalarımızdan biri. Maksat; kadim yaralarımızı kaşımak değil, belleğimizin bu flu maddesini görünür kılmaktır. Hiç değilse bu yazının maksadı...

Evet, Tekina, Cengiz Han'ın küçük adı Temuçin'e atfen Temur adını verdi ona. Asaletini anıştırma hakkını kullandı. Yüreğine onun nefesini hohladı. Terekeden hissesine bir şey düşer miydi? sanmıyordu. Ama hiç değilse, esir tâcirleri, soyu Bataçihan'a dayanan bir çocuğa (ki Moğollar "erkek bir bozkurt ile beyaz bir dişi geyikten olma" Bataçihan'dan türediklerine inanırlardı) el uzatma cüreti gösteremezlerdi.

Temur anasının asaletini, babasının bilgeliğini soğurmakta büyük bir başarı gösterdi. Hayata onların muhteris gözleriyle baktı. Yedi yaşında *Kur'an*'ı hatmetti, Arap harflerini kopya etmeyi öğrendi. On yaşından itibaren Taragay'la satranç oynamaya, on dört yaşından itibaren de babasını mat etmeye başladı. On beş yaşına bastığında dört dili kusursuz konuşabiliyor, iki dilde de okuyup yazabiliyordu. On altı yaşında Şeyh Zahideddin'i ziyarete gitti. Ona İslâm âleminin gidişatı, idare hukuku, Moğollar ve Âl-i Osman hakkındaki görüşlerini aktardı. Zahideddin bir fikir deryasıydı, Şihabeddin Sühreverdî'yle Platon arasında dönenen bir düşünür. Devletten, muktedirden yanaydı. Temur'a hayran kaldı. Ona Nizamü'l-Mülk'ün *Siyasetname*'sini verdi, pagan dinlerle İslâmiyet arasındaki muğlâk çelişkiden, mezhep ve tarikatların heretik gücünden söz etti. "Gülistan İslâm bülbülleriyle çalkanır, fakat Moğollar bülbül nidalarına değil nal seslerine müpteladır. Bunu aklında tut," dedi. Bir anlamda onu uyardı. Temur Şeyh Zahideddin'in ağzından hayatı boyunca düs-

tur edineceği şu sözü de kaptı: "Dünya içi yılan ve akreplerle dolu altın bir tastır. Ona sahip olmak için iki şeye ihtiyaç var, şans ve sebata." Semerkant, hatta Maveraünnehir karmakarışıktı o sıra. İyi ile kötü, doğru ile yanlış, ışık ile karanlık iç içeydi. Temur *Siyasetname*'yi tam doksan dokuz defa okudu. Nizamü'l-Mülk'ün teoremlerini Barlas kabilesinin yönetiminde sınadı. Tekkelere, mahfillere, zaviyelere girip çıktı. Yirmi yaşında da Kazgan Han'ın nüfuz alanına ağdı. İlk kilometre taşına ulaşmıştı, evet.

İpek Yolu, yani Great Silk Road, İngiltere'yle Hindistan'ı, Çin'i birbirine bağlayan deniz yolundan daha çetrefil, daha uzundu. Bunu ancak onca yolu at sırtında kat eden Temur bilirdi, bir de Allah!

Şeyh Zahideddin sis perdesini yırtmıştı, Temur'un gözlerini açmıştı. Gerekli kelimelerin (ki ilk ikisi Allah ve Muhammed'di) altını ısrarla çizmişti. Terimlerle, vecizelerle gönül eğlendirmek Melamîlerin, abdalların işiydi. Asl'olan düzendi; devlet. Hıristiyanlık batıya, Avrasya'nın ücralarına çekiliyordu. Step halkları süratle İslâmiyet'in şeraresine koşuyordu. Oysa akılları hâlâ fetişlerinde, sanemlerindeydi. Temur'un hata yapma şansı yoktu. İçinde yılanların ve akreplerin kaynaştığı altın tasa sahip olmak istiyorduysa tercihini doğru yapmalıydı.

Temur Kazgan Han'a sadık kaldı. Allah ve Muhammed kelimelerini diline pelesenk etti. *Kur'an*'ı ululadı, fakat kalemşorlardan hep uzak durdu. Semerkant'ın sessizliği aldatıcıydı, ihanete gebeydi. Moğol İmparatorluğunun durumu sırf Zahideddin'in değil, hemen herkesin bilgisi dâhilindeydi. Özellikle münevveranın. Çaşıtlar, hainler ortalıkta cirit atıyordu. İğva yürürlükteydi. Kazgan art arda üç suikast girişiminden Temur'un zamanında müdahalesiyle kurtuldu. Çünkü suikastçıların arasında onun istihbarat elemanları da vardı.

Kazgan sıfatına uygun davrandı. Temur'u 'onghan' rütbesiy-

le taltif etti ve yeğeni Olcay'la evlendirdi.

Lakin iğva ve ihanet gündemden düşmedi. Alınan bütün önlemlere, Temur'un nazarıdikkatine rağmen dördüncü suikast savuşturulamadı. Kazgan öldürüldü. İdare oğlu Mirza Abdullah'a geçti. Büyü bozulmuştu. Bu defa devreye fitne ve fesat girdi. Provokatörler saraya, yatak odalarına kadar sokuldular, Mirza Abdullah'ın aklını çeldiler. Mirza Abdullah ki uçuk, argo deyimle uçkuruna düşkün bir gençti. Çağşır otu ve haşhaş bağımlısıydı. Hiç uğruna, kendi ifadesiyle "Orospu karısı dul kalsın diye" bölge valisi Buyan-kutlu'yu öldürdü. Temur olanlara seyirci kalmayı yeğledi. Zira olaylar çığırından çıkmış, yönetime Hacı Barlas'la (ki Hacı Barlas amcasıydı) Beyazıd Celayir el koymuştu. Hayır, Buyan-kutlu alelade biri değildi. Hanedandandı. Katli tüm Moğol İmparatorluğunu sarstı, yasa boğdu. Tuğlug Han (ki "büyük han" sıfatıyla payitaht Karakurum'da ikamet ediyordu) sırf kuzeninin öcünü almak için kalkıp Semerkant'a geldi. Cinayete karışan, karıştığından kuşkulanılan hemen herkesi astırdı. Başta Mirza Abdullah'ı. Fakat Hacı Barlas'la Beyazıd Celayir'i derdest edemedi (ki Mirza Abdullah'ı azmettiren onlardı), zira Tuğlug daha Semerkant'a ayak basmadan onlar Horasan'a kaçmışlardı bile.

Temur hâlâ Semerkant'ı tribünden seyrediyordu. İktidar mahallinden, Tuğlug'dan ısrarla uzak duruyordu. Sükûnet geçiciydi, biliyordu. Şer şimdilik kaydıyla sükût etmişti. Tuğlug safkan şamandı çünkü. Oysa Semerkant'ta, hatta Maveraünnehir'de *Kur'an*'ı rehber edinmeyen hiçbir hükümdarın yaşama şansı yoktu.

Gelgelelim Tuğlug ne Kazgan'a benzerdi, ne Buyan-kutlu'ya. Tam anlamıyla bir kurttu; bir devlet adamı. Maiyetinin aklından geçenleri âdeta görürdü. Bir şölen sırasında, Temur'a, "Semerkant'a, Buhara'ya ihtiyacım yoktur noyan," dedi. "Yakar giderim. Lakin bu topraklar Od Çiğin'in bergüzarıdır, hiddetim

onun ruhunu incitir diye çekinirim. Ne yapmak gerek? Fikrini ağdalı kelimelerin arasına saklamadan söyle."

"Fikrim maruzatımdır kağanım," dedi Temur. "Nicedir kafamın içinde dolanıp durur, fakat söylersem kellemi kopartıp köpeklere attırmandan korkarım."

Tuğlug güldü. "Söylemezsen de yapacağım odur. Tekina, Olcay kanımdandır demem bilmiş ol. Kudret kör sadakat ister."

"İslâmiyet'i devlet dini olarak kabul ederseniz sükûn sonsuza kadar devam eder. Şer taifesi tırsır."

Şölen erkânı kulaklarına inanamadı. Dondu kaldı. Bu, alenen Cengiz Han yasasının ilgası anlamına geliyordu.

Tuğlug şaşaladı. Kısık, çekik gözleri daha bir kısıldı. Hayretle, daha çok merakla Temur'u baştan aşağı süzdü. Aynada kendini görür gibi oldu. Cengiz Han'ın, Kubilay Han'ın o fütursuz, patavatsız ilk gençlik suretlerini. Yüzündeki karaltı, kirpiklerinin ucuna çokuşan bulut hevengi yavaşça dağıldı. Temur'u, bu Moğol kırması onghanı birdenbire benimsemiş, sevmişti. Haklıydı mendebur.

"Her makbul laf eden alpin kellesini vurdursaydım uğrular dünyaya hükümran olurdu," dedi. Düşünceli, aklı karışmış bir halde geceyi terk etti.

Şölen bitmişti.

İlerleyen günlerde hummalı bir çalışma başladı. Söyleşiler, münazaralar birbirini izledi. Tuğlug'a İslâmiyet'in doğuşu, şartları, Asya'ya yayılışı, Hz. Muhammed'in, Hz. Ali'nin yaşam öyküleri anlatıldı. Moğol İmparatorluğunun dini topografyası çıkarıldı. Şeriat'la Cengiz Han yasası karşılaştırıldı; Ebu Bekir'den, Ömer'den, Selâhaddin Eyyubî'den örnekler verildi. İnanılır gibi değildi, Tuğlug'un İslâmiyet, hele Araplar hakkında bildikleri üç beş cümleden ibaretti. Bilgisi arttıkça hevesleniyor, akla gelmedik sorularla hatipleri bunaltıyor, toplantıları bir duruşmaya, celseye dönüştürüyordu. Temur memnundu.

Lakin söz Semerkant'ın fethine, Kuteybe'ye, üç yüz yıl süren Türk-Arap savaşlarına gelince Tuğlug'un yüzü birden asıldı. "İslâmiyet kindar bir din, Araplar da riyakâr," dedi. İkna turlarını noktaladı.

Yine de Temur'un fikrini olurladı. İslâmiyet'i devlet dini olarak kabul etti.

Zafer Temur'undu.

Tuğlug'un biati Temur'a yabgu sanı, han mührü (ki han mührünü yabgular taşırdı), on bin de bahadır kazandırdı.

Temur İpek Yolu'ndaki ikinci menziline de ulaşmıştı; evet.

Bu yazının konusu olmadığı halde, Tuğlug'un İslâmiyet'i devlet dini olarak kabulünün altını çizmek gerekir. Zira "tarihçi"lerin İslâmiyet'in step halkları tarafından kabulünün mihenk taşı olarak Satuk Buğra Han'ı göstermelerine karşın, oryantalistler Tuğlug'u işaret ederler. Aslında bu iki tespitin arasındaki fark bir yorumlamadan, handiyse bir nüanstan ibarettir. Yine de oryantalistlerin, örneğin Wilhelm Barthold'ün tahlili akla daha yatkındır. Zira Satuk Buğra, Tuğlug'dan dört yüzyıl önce step kavimlerini temsilen kelime-i şahadet getirmiştir ama diğer dinler gelişimlerini yine sürdürmüşlerdir. Hatta Cengiz Han'la birlikte, bizzat Satuk Buğra'nın kabilesi İllighanlar tekrar kadim inanışlarına dönüş yapmışlardır. Ancak Tuğlug'un biati, günümüze dek süregelen İslâmî sürecin yeşil hududunu oluşturmuş ve bu süreç Sovyetlere rağmen kesintiye uğramamıştır.

Ne var ki Tuğlug, Satuk Buğra'nın aksine adını değiştirmeyi, sünnet olmayı, namaz kılmayı reddetti. Semerkant'ın o çokbilmiş ulemasını da potansiyel düşman kefesine koydu. Oğlu İlyas Hoca'yı (ki gerçek adı Olcayto'dur) Maveraünnehir'e genel vali tayin edip apar topar Orta Asya'ya, Karakurum'a döndü; âdeta kaçtı.

Sırf Tuğlug'un değil, tekmil Moğol aristokrasinin Maveraünnehir havzasında toplaşmış ulemadan, şuaradan ödü kopardı.

Keza İpek Yolu'nun tam ortasında yer alan bu bölge hemen her zaman fitne ve fesat yuvası olmuş, Hülagû ve Çağatay hanedanlarını birbirine düşürmüştü. Maveraünnehir'in payitaht Karakurum'a bağlanması, devreye Moğol büyük hanının girmesi, sınırların belirgin bir biçimde çizilmesi siyasal istikrarın sağlanması için yetmemişti. Yetmiyordu. Cengiz Han'ın "dünyaya egemen olmak" diye özetlenebilecek çiğ hatta ilkel idealine sarılmayı yeterli sayan Moğollar, simya ve edebiyatın sırlarına vâkıf ulemanın elinde oyuncak olmaktan kurtulamıyorlardı. Nitekim Tuğlug Semerkant'tan ayrılır ayrılmaz iğva ve ihanet tekrar yürürlüğe girdi. Hacı Barlas paldır küldür Maveraünnehir'e daldı. Hedef bu kez Temur'du. Yabgu sıfatıyla Moğol sarayına yerleşen Temur...

Fakat Temur hazırlıklıydı. Aguste Dupin, Sherlock Holmes türünden hafiyelere özgü bir maharetle Hacı Barlas'ı yakın takibe aldı. İzlettirdi. İşbirliği yaptığı kabile şeflerini, tarikat şeyhlerini tespit ettirdi. Hepsini yakalatıp astırdı. Tabiî Hacı Barlas'ı da... Başarı tamdı, harekât kusursuz.

İlk hatasını o zaman yaptı işte. Zaferi hazmedemedi. İlyas Hoca'yı hedef aldı bu kez. Buyruğundaki Moğol ordusunu saraya sürdü.

Lakin rüzgâr tersine döndü, erat karşısına dikelen İlyas Hoca'yı tutuklamayı, saray muhafızlarına karşı güç kullanmayı reddetti. Aksine, onlarla birlikte saf tutmaya başladı.

Ricat kaçınılmazdı. Canını zor kurtarabildi.

Bedahşan'a, vaktiyle yardım ettiği kayınbiraderi Emir Hüseyin'e gitti. Maiyeti yollarda fire verdi, hemen hepsi kayıplara karıştı. Moralini bozmadı. Olurdu böyle şeyler. Sırması sökülmüş bir onghanın peşi sıra gelen askerden hayır mı beklenirdi zaten. Hüseyin'i buldu. Buldu bulmasına ama onun da kendinden pek farkı yoktu. Yalnızdı, umarsızdı. Her şeyini yitirmişti. Deyim yerindeyse, mimli bir bürokrat eskisiydi. Temur'u heyecanla kar-

şıladı. Olcay'ı da yanlarına alıp İlyas Hoca'ya karşı yardım toplamak amacıyla Harezm'e yollandılar. Ne de olsa hanedandan sayılırlardı. Moğol tahtında en az İlyas Hoca kadar onların da hakkı vardı. Özellikle Hüseyin'in. Lakin Hazaras'a girmeleriyle çıkmaları bir oldu. İstenmiyorlardı, evet. Hanedan düşmanlarına (ki Temur'u böyle tanımlıyorlardı) yer yoktu şehirlerinde. Bu kez atlarını Harezm'in diğer şehrine, Hive'ye topukladılar. Hive Melamîlerin merkezi konumundaydı o sıra. Mevâlî Türkmenlerle meskûndu. Hanedan içindeki Müslüman unsurlara yardımı dinî bir ödev sayan kelam ehliyle. İlyas Hoca burayı da Temur'un aleyhine çevirmeyi başarmıştı. Zira şehir muhafızları onları ta yolda karşıladılar. Defolun, dediler. Tuğlug'un biati kalplerini fethetmeye yetmişti anlaşılan. Temur celâllendi. Karşı koydu. Müsademe tam western filmlerine özgü bir atmosfer ve şiddette geçti. Sonuç, hüsrandı. Temur yaralanmış, korumaları da öldürülmüştü. Olcay devreye girmeseydi, Hüseyin'in de akıbeti oydu. Daha doğrusu, Olcay'ın dalkılıç savaş alanına dalmasının yarattığı şaşkınlıkla canlarını kurtarabildiler.

Üç kişiydiler. Üç kişi kalmışlardı. Okur "Ben geriye dönmeyi sevmem. Hele bir yazıyı iki kere asla okumam," demezse, başlangıç bölümünü şöyle bir gözden geçirmesinde fayda vardır. Hayat düz ve mecaz anlamda bir tragedyadır, diye mim koyduğum yere dek...

Temur dünyayı fethe kararlıydı. Onu ne İlyas Hoca alıkoyabilirdi yolundan, ne Hive emiri. Kılıç ipekte, fatihler İpek Yolu'nda sınanırlardı. Evhama kapılmanın anlamı yoktu. Hüseyin Afganistan'a asker devşirmeye giderken, onlar da Türkmen çobanlara sığındılar. Gerçi Temur'un yarası önemsizdi fakat bir süre ortalıkta görünmeseler iyi olurdu. Hiç değilse Hüseyin dönünceye kadar.

Çobanlar makul insanlardı. Sade ve cömerttiler. Mistik tasvirlere, harflerin egzotizmine yabancıydılar. Temur'la Olcay'ı hi-

lafsız bir konukseverlikle ağırladılar. Onları Temuçin'le, Börte'y-le eşlediler, "macera"larını dağlardan ovalara, steplere taşıdılar. Çok geçmedi; asker kaçakları, mevcut yönetimden memnun ol-mayan erkândan kişiler, sergüzeşt hevesli leri gruplar halinde çevrelerinde halkalanmaya başladılar.

Temur hayatını tekrar gözden geçirdi. Tercihini hep *Kur'an*'dan ve muktedirden, mütegallibeden yana kullanmıştı, ümmet-i Muhammed'in mistik dünyasına sokulmaya, haramîler sofrasından lokma kapmaya çalışmıştı. Netice ortadaydı. Daha ilk hamlede Tuğlug'un köftehor oğlu İlyas sofraya uzanan elini kırmıştı. Kaçacak delik aramıştı. Bir anda bütün kapılar yüzüne kapanmıştı. Bu ehl-i Şeriat'tandır, dememişti kimse. Bu devle-tin bekası için amcası Hacı Barlas'ı bile astırdı, dememişlerdi. İlk hatasında defteri dürülmüştü. Aklını başına toplamalıydı, evet. Bir mümin değildi o, bir zahid. Hele dinibütün bir Müslüman, asla. Örnek alması gerekiyorduysa Moğolların kadim tarihi bin-bir kıssayla doluydu. Temuçin, nam-ı diğer Cengiz Han önü sıra koşuyordu. Tahta, taca talipse ayağını toprağa sağlam basmalıy-dı. Onun Medine'si Buhara, Mekke'si Semerkant'tı. Önce, evet önce, Maveraünnehir'e toplanan şu mutsuz yığını gönendirmeli, kazanmalıydı.

Temur sırf bu amaçla bir dizi akın düzenledi. Harezm'i yağ-maladı. Maiyetini ganimete boğdu. Hüseyin'in Afganistan'dan getirdiği çapulcu takımını ıslah etti, hizaya soktu. Harezm'i tek-rar yağmaladı. Buhara ve Semerkant üzerine talan amaçlı sefer-ler düzenledi. Elde edilen ganimeti olduğu gibi maiyetine, sivil kurum ve kuruluşlara, yoksul köylülere, çobanlara dağıttı. Ha-rekât ve ikmal alanını genişletti. Çetesini (ki sahiden dev bir çe-teydi bu) dinine ve milliyetine bakmaksızın muhtelif mütegal-libeye kiraladı. Toros dağlarından Hindukuş'a, Tienşan'a kadar uzanan geniş coğrafyada hüküm süren emir, kral ve hanlara "hizmet götürdü". Kısa zamanda da imparatorlara has bir ün ve

servet kazandı.

Ne demişti üstad: "Dünya içi yılan ve akreplerle dolu altın bir tastır. Ona sahip olmak için iki şeye ihtiyaç var, şans ve sebata."

Yoo, başı dönüyordu. Ün ve servet yine Temur'un gözlerini kamaştırmış, basiretini bağlamıştı.

Yine hükümdarlık sevdasına kapıldı. Hayatının ikinci, belki de en büyük hatasını da o zaman yaptı. Olcay'la Hüseyin'in itirazlarına rağmen Seyistan'a savaş açtı. Yenildi tabiî. Yenilmekle kalsa; kendisini ömür boyu topal bırakacak –ki bundan sonra Türkmenler onu Aksak Temur, İlhanlı ve Çağatay Moğolları Temurleng, Avrupalı misyonerler Tamerlan diye andılar– iki de yara aldı. Tekrar dağlara çekildi.

Mamafih bu olay onu daha bir güçlendirdi. Yaraları şan dolu âdeta. Maiyetindeki bahadırların sayısı iki binlerden beş binlere, altı binlere fırladı.

Temur ise bir musibet bin nasihatten yeğdir vecizesini kendine şiar bildi. Kirpi gibi içine çekildi. İnsanları iki sınıfa ayırdı: biz ve diğerleri. Biz dediği step halklarıydı. Diğerleri de yılan ve akrep kavimleri. Akabinde Moğol bayrağındaki alev kusan ejdere dönüştü. İktidar hırsı bir saplantıya, ağzındaki dualar da ulumaya...

Yine İlyas Hoca'nın üstüne sefer kıldı. Artık noktalamak istiyordu bu meseleyi. Gelgelelim İlyas Hoca da aynı şeyi düşünüyordu. Temur'u şimdi durduramazsa bir daha asla durduramayacağını biliyordu. Nitekim onu Semerkant'ta değil, yolda karşıladı. İki ordu Amu Derya kıyılarında birbirine girdiler. Temur'un büyük askerî dehasına rağmen, İlyas Hoca bir pamuk hararı gibi silkeleyip attı onu. Müsademe iki gün sürdü. Temur tam ümidini kesmişken sahici bir mucize oldu. İlyas Hoca'ya Tuğlug Han'ın ölüm haberi duyuruldu. İlyas Hoca durur mu? Derhal yola koyuldu: Orta Asya'ya, payitaht Karakurum'a. Temur dediğin neydi ki. Semerkant dediğin neydi ki. Orada Moğol hazinesi vardı,

Cengiz Han'ın tahtı...

Temur derin bir nefes aldı. Kurtulmuştu. Tanrı, Türklerin, Moğolların Gök Tanrı'sı onun imdadına yetişmişti. Kim bilir şimdi ya ölmüş ya da idam ediliyor olacaktı.

Semerkant sahipsizdi. Yine de girmeye cesaret edemedi. Artık önü açıktı, acele etmeden, planlı programlı iktidara yürümeliydi. Hata yapma haklarının tümünü kullanmıştı. Hüseyin'i başından savdı. Atını Keş'e, doğduğu kasabaya sürdü. Karargâhını oraya kurdu.

Artık Hüseyin dışında hiçbir engel yoktu güzergâhında. İlk fırsatta onu da saf dışı bırakmalıydı. Ortaklık teklif etmek anlamsızdı, yararsızdı. Zira o da iktidara, tahta talipti.

Tam o sırada Olcay öldü. Olcay'ın son sözü "Her Moğol'un yüreğinde bir parça Alan-Ho'ai vardır. Gülümü onun şeraresine batır," oldu. Hüseyin Temur'un akrabası değildi artık. Bağ kopmuştu. Sahiden de yuğ töreninin ertesinde üç yıl süren kabile savaşları başladı. Sayı üstünlüğü Hüseyin'deydi. Temur vaktiyle Şeyh Zahideddin'in ağzından kaptığı "şans" ve "sebat"a sığındı. Hüseyin'le ve onun ünlü komutanı Musa'yla karşı karşıya gelmemeye çalıştı. Dönemin kültür merkezi konumundaki Herat, Belh, özellikle Semerkant ulemasının kalbini çelmeye, esnaf ve zanaatkârların desteğini sağlamaya baktı.

Nitekim üç yıl sonra Hüseyin'le Temur karşılaştıklarında Maveraünnehir fethedilmiş gibiydi. Hüseyin'in Belh'e, baba ocağına kaçması bile hiçbir şey değiştirmedi. Bizzat Belhliler tarafından sığındığı camide yakalanıp öldürüldü. Temur'un kayınbiraderine çok üzüldüğü, hatta ağladığı rivayetler arasındadır.

Otuz dört yaşındaydı. Asya kıtası yeni bir Temuçin'i kabule hazırdı. Tarihî ve coğrafî koşullar son derece uygundu. Temur vakur adımlarla Semerkant'a yürüdü. Semerkantlılar onu çiçeklerle, –dinî inançları hakkında hep kuşku duydukları halde– tekbirlerle karşıladılar. 10 Nisan 1370 günü de kendini 'bü-

yük han' ilân etti. Semerkant'taki sarayının bahçesine kızıl otağ açtırıp eşiğine çifte kızıl tuğ çaktırdı. Camiler dâhil, bütün konaklara Cengiz Han'ın alev kusan ejder armalı bayrağını astırdı. Şeceresini *Manghol-un Niuça Topça'an*'a uygun bir üslûpla yazdırıp dağıttırdı.

Yoo, basit bir öykünme, hükümdarlığını teyid ettirme değildi Temur'unki. Zira, o, hayatının sonuna kadar anasının şeceresine sadık kaldı: step törenlerine, Şeriat adına Cengiz Han yasalarına, İslâmiyet adına şaman inançlarına...

Temur hükümdarlığını ilân ettikten sonra Harezm'e bir dizi sefer düzenledi. Ürgenç'i, Hive'yi yağmaladı. Bilim ve sanat eserlerini Semerkant'a taşıdı. Harzemşah hanedanının devlet geleneğini yerinde inceledi. Kendine hanedanın kurucusu Anuş Tigin Garcaî'yi emsal saydı. Zira tuhaf bir devlet geleneği vardı Harezmlilerin. Sultan geri planda kalıyordu hep. Ordu, Türk kökenli emirlerin komutasındaki ücretli hassa birliklerine dayanıyordu. Tımar sisteminin yanı sıra ordu komutanlarına da ıktalar veriliyordu. Sistem son derece basit, ama mantıklıydı. Anuş Tigin gibi bir kölenin (ki Anuş Tigin Garcaî Büyük Selçuklu hükümdarı Melik Şah'ın vali atadığı bir köleydi) kurduğu Harzemşah hanedanını sırf bu ordunun sayesinde yüz elli yıl tarih sahnesinde kalmış, hiç kimseye de boyun eğmemişti. Malum, Harzemşahların sonuncusu Celâleddin Moğollara biat etmektense dağlarda davar gütmeyi yeğlemişti. Düşman dediğin böyle olurdu; mağrur ve bilge. Harezm seferleri Temur'a bol miktarda ganimet kazandırdı, fakat o bu ganimeti kölelerden mürekkep bir ordu kurmak için harcadı. Arap tâcirler aracılığıyla Irak ve Suriye pazarlarından binlerce köle satın aldı, dinlerine ve renklerine bakmaksızın tümünün özgürlüğünü iade etti. Askerî eğitime tabi tuttu. Bunlardan düzenli birlikler oluşturdu. Acele etmedi, hayır. Aynı yöntemi tam on yıl tekrarladı. Pahası ne olursa olsun Ön Asya'da satışa çıkarılan her köleyi satın aldı,

azad etti. Onlara iş buldu, orduda, sarayda görevlendirdi. Hatta dileyenlerin ülkelerine geri dönmelerine bile izin verdi.

Ancak benzeri bir hoşgörüyü kaçak kölelere, askerlere göstermedi. Cengiz Han'ın "Hanına ihanet eden biri, sığındığı hana da ihanet eder," öngörüsünü düstur edindi. Firarîleri ya kadim sahiplerine iade etti ya şiddetle cezalandırdı. Aynısını kendisine biat etmeyen bey, han ve krallara da tatbik etti. 1380 yılından itibaren Moğolların yarım kalan düşlerini hayata geçirmek üzere çıktığı İpek Yolu "seyahat"inde tarihte emsali az bulunur vahşet örnekleri sergiledi.

Tuhaftır, bu demir yürekli silahşor Maveraünnehir'e, özellikle Semerkant'a aşkla bağlıydı, vecdle, dinsel bir coşkuyla. Âdeta tapıyordu. Öyle ki ne zaman ayağını Sir Derya veya Amu Derya'nın aynasına bastırsa gözleri bulutlanır, boğazı düğümlenirdi. Vefasızdı oysa. Merhametsizdi de. Yine de ölünceye kadar Olcay'ın "hatıra"sına sadık kaldı. Şuaraya, münevverana devlet kapılarını ardına dek açtı. İran'da, Arabistan'da, Hindistan'da yazılı ne bulduysa Maveraünnehir'e getirdi. Hanlar, hamamlar, kervansaraylar inşa ettirdi. Babil, İskenderiye kütüphanelerine denk kıraathaneler, Hint, Çin okuma odalarına denk medreseler yaptırdı.

Hâlâ bir muammadır: Hıristiyanlara, Musevîlere, hatta ateşperest ve Budistlere uzak durdu; cihad felsefesine yüz vermedi; kiliselere, sinagog ve havralara el sürmedi; fakat neden İslâm ülkelerine, özellikle Acem ve Araplara hınçla, tuhaf, anlaşılmaz bir öfkeyle saldırdı?..

Zaferler art arda geldi; evet

evet; Toktamış (ki Moğol/Batu hanedanının son temsilcisidir) bozguna uğratıldı. Azerbaycan, İran fethedildi. Meraga, Rey ve Isfahan ateşe verildi, halk kılıçtan geçirildi. Hindistan kuşatıldı, yağmalandı. Sağlanan gelir Maveraünnehir'e fillerle taşındı. Hazine payı olduğu gibi gene Semerkant'ın bayındırlık işlerine

ayrıldı. Temur, kaçak Celayir reisi Ahmed'le Karakoyunlu Kara Yusuf'un iade edilmemesi üzerine de atını Âl-i Osman topraklarına sürdü...

Yoo, zulmün hiçbir haklı gerekçesi olamaz. Temur daha buluğ çağına girmeden Şam'ı, Bağdat'ı yakmaya, soydaşlarının satıldığı köle pazarlarını kundaklamaya ahdetmişti. Ama bir 'kelp' değildi o; Yıldırım Beyazıd'ın atfettiği bu sıfatı kabullenecek, sineye çekecek bir hükümdar değildi. Hele düz anlamda bir tiran hiç değildi. Nedendir bilmem, İpek Yolu'nda onun ayak izlerini sürerken hep Aydın Uğur'un 'Şam, 20 Mart 1401' tarihli "Barbarların Terkisinde" başlıklı metni dudaklarımda gezindi durdu:

Kitaplara borçluyum yaşamımı ben.

Sazlıkların arasında bata çıka küçük bir köpek yavrusu gibi kaçmaya çalışıyordum Temur'un askeri beni yakalayıp terkisine attığında.

Çamurların içinde debelenirken elimden bırakmadığım tomara takılmıştı gözü.

Göğsüme bastırdığım kâğıtlara defter dendiğini komutanından öğrendi.

Teklemeden okumam duraksamadan yazmam önce şaşırttı sonra eğlendirdiydi Moğolları.

Amu Derya'nın kıyısında az ötede beş kardeşimle anamın ikiye biçilmiş gövdeleri yatıyordu.

Tuz kristallerinin güneşin altında yanıp söndüğü düzlüğün orta yerine kurulmuş otağından içeri itilip önünde yere kapandığımda kılıç değil kalem tutmamı istedi.

Otuz dört yaşındayım şimdi.

O da kocadı bu arada.

Dimdik değil artık atının sırtında.

Barışta hizmetime bakan, savaşta yanıma düşman komayan Kutlay Çaka'ya kalırsa, Moğollardan farklıymışım ben. Bilmek gerektiğinde, gözlerimi kapayıp içimden çekip çıkarıyormuşum geçmişi. Olmadı, kayıtlara, taşlara, oymaklara bakıyormuşum. Moğollarsa tenlerinde, kaslarında taşırlarmış bildiklerini. Tehlikenin sesi ve kokusu hemen irkiltsin, diye böyleymiş. Bundan ötürü birer kaplanmışlar hayatın içinde. Ama, gene de, büyük oğlunu yanıma katacakmış. Bir cam kâseyi okşarken görmüş beni. Gözlerim yaşlıymış. İçimden çekip çıkardığım geçmişin kaynağı orda sanmış. Ardımdan gelip usulca değdiğinde kâsedeki cevher Kutlay'dan kaçmış. Belki, oğlu yakalarmış.

Yirmi iki yıldır terkisindeyim Moğolların.
Alevlere bırakılmış nice şehir gördüm
Nice çığlıkla parçalandı kulaklarım
Gene de her seferinde ürperir içim.
Bir sızı giderek derişir.
Kalem tutmam istendi kılıç değil.

Gün batarken dün baharın ilk kırlangıçlarını gördüm.
Cıvıldaşarak Temur'un terk ettiği Şam'a gidiyorlardı.
Geçen yılki yuvalarını arayacaklar. Boşuna.
Ulu Cami yandı. Şam'ın yarısı da.
Yaklaşamadım. Alevlerin koynundan el yazmalarını çekip çıkaramadım.
Oysa kitaplara borçluyum ben yaşamımı.

Şehirlere yerleşmedim, yerleşmeyeceğim.
Kutlay'ın oğlu bilmeli:
Oralar da kirli.
İnsanlar insanlardan esirgiyor
Kâselere yazmalara verdikleri özeni.

Hem kurulmuş olan yetmiyor bana.

Moğolların yıkımının ardından doğabilecek şehir bir umut hâlâ.

Farkındayım. Kocadı. Göçecek.
Ölümünden sonraki girdap beni de içine çekecek.

Yarın güneş bir kez daha Hamel burcuna girecek.

Bakmakla görmek farklı şeylerdir. Aydın Uğur'un daha çok İbn Arabşah'dan esinle (ki İbn Arabşah yeminli bir Temur düşmanıdır) resmetmediği Moğolları, onların (ki çoğu Türk kökenlidir) kitaba, kalemşora duyduğu hürmeti, zarif sevgiyi bizzat temaşa ettikçe gözlerim doldu.

Yazının başında da söyledim; amacım ne kadim yaralarımızı kaşımaktır, ne Temur'un "hâl tercümesi"ni resmetmek. 10 Nisan 1370 tarihinden, yani kendini büyük han ilân etmesinden sonraki macerası zaten ayrıntılarıyla bilinmektedir. Bilinmeyen, az bilinen, tuhaf rivayetlerle sarmalanıp esrarengiz bir şekle dönüştürülen şeceresi ve gençliğidir, bir de yirmi yaşına dek edindiği ve adım adım uygulamaya koyduğu fetih siyaseti...

Ben tarihin şol sayfasını açtım, okudum.

Anlattıklarımda kusur varsa suç esin perilerime aittir.

Şah İsmail'in İki Günü

Aslen Khataylardan değilim, yine de Khatayların yaşadığı coğrafyayı iyi bilirim. Sırf keşif amacıyla, daha çok Uzak Asya'ya duyduğum kronik meraktan, defalarca seyr ü sefer kıldım Taklamakan'a, Gobi'ye, Mançurya'ya. Lakin memleketim Hatay'la Khataylar arasında bir ilişki, tarihin zifir sayfalarında kalmış bir bağlantı, mübadele var mıdır bilmiyorum. Aynı şey Hatayî mahlasıyla şiirler yazan I. İsmail, diğer adıyla Şah İsmail için de geçerli. Onu da belli bir yere, murassa bir posta oturtamadım, Hatay'la Hatayî arasında kayda değer bir bağlantı kuramadım, organik ve inorganik bir ipucu bulamadım. Ne var ki bu konu hiç yakamı bırakmadı. İçimde hep egzotik bir çalkantı, tarihsel, hatta mistik bir serzeniş uyandırdı. Geç de olsa, şu an İran'da Safevîlerden eser kalmamış da olsa, söz konusu sorunu tartışmak üzere Tebriz'e, bizzat Şah İsmail'e gitmeye karar verdim. Kim bilir, belki de Hatayî mahlasıyla şiirler yazması Hüseyin Ferhad'a özel bir işaretti.

Sahi kimdi İsmail, kimlerdendi? Hangi harf cinlerinin imgelemimize musallat ettiği bir kalemşordu, hangi şer ilâhlarının üstümüze sürdüğü bir silahşor?..

İsmail 1487 yılında, 16/17 Temmuz gecesi, Azerbaycan'ın (Azerbayigân demek daha doğru olur) ücra kentlerinden Erdebil'de dünyaya geldi. Anası Âlem Şah, diğer adıyla Halime Begüm, Akkoyunlu Uzun Hasan'ın kızı, babası Şeyh Haydar da Safevîyye tarikatının üçüncü kuşaktan halifesiydi. Safiyeddin Erdebilî'nin kurduğu bu tarikat Halvetîlik'le Kalenderîlik'in bir

birleşimiydi, tasavvuftan çok siyasal iktidara talipti. Nitekim Şeyh Safiyeddin'in torunlarından Şeyh Cüneyd (ki Hatay'ın Arsuz bucağına dek gelmiştir), daha sona Şeyh Haydar, Azerbaycan ve Doğu Anadolu'da hükümdarlara özgü birer nüfuz kazandılar. İşaret ettiğim gibi, Safevîliğin öbür Şiî tarikatlardan farkı laf-u güzaf cinstendi, yok denecek kadar azdı. Kışın başlangıcındaki ilk kırk günde, Zilhicce'nin ilk dokuz gününde (ki bu Şihabeddin Sühreverdî'nin ölüm yıldönümüdür) ve Ramazan ayının son on gününde inzivaya çekilerek ibadet etmekten, sabah ve akşam namazlarından önce *Kur'an* okumaktan ibaretti. Öğretilerinde katı, bağnaz değillerdi, bu yüzden kısa zamanda pagan Türkmenlerin, Çerkeslerin, agnostik Gürcülerin sempatisini, desteğini kazandılar. Şeyh Haydar hırslı bir liderdi, tekmil Ön Asya ve Kafkas halklarını siyasal bir birlik altında toplamak istiyordu. Hayatını da bu davaya adamıştı. Akkoyunlu Yakub Bey'le yaptığı savaşta öldüğünde, İsmail 1 yaşındaydı daha, kundakta bir bebekti. Mağlup Safevîler savaş meydanından kaçırdılar İsmail'i. Uzun süre Geylan'da saklandılar. Onu vecdle bağırlarına bastılar. İsmail babasının yerine halife seçildiğinde, müridleriyle Tebriz'i ele geçirip kendini İran şahı ilân ettiğinde, henüz on dört yaşındaydı. Sebat gösterdi, cesur davrandı. Kısa sürede İran'ı tümüyle egemenliği altına aldı. Şiîliği ülkesinin resmî mezhebi konumuna taşıdı, buyruğundaki düşman halkları barıştırdı, aynı ekonomik çıkarlar etrafında birleştirdi, uzlaştırdı. Adını da uzak ideallere, dinsel, mistik bir kata, velîlik mertebesine yükseltti. Şah İsmail denildikte hâlâ birçok Alevînin, Bektaşînin yüreği aşkla çalkanır.

Safevî tarihçilerinin iki kem günün ilki diye tabir ettikleri Şirvan bozgununda, ki diğer kem gün olarak da Çaldıran gösterilir, İsmail kundakta bir bebekti daha. Şeyhlik postunun vârisiydi.

Gerçi raviler Şeyh Haydar'ın yerine ilkin Sultan Ali'nin geçtiğini, o da katledilince İsmail'in şeyhlik postuna oturtulduğu-

nu rivayet kılarlar. 1493'te, Şirvan Savaşından (ki Şirvan Savaşı 1488'de yapılmıştır) nice sonra. Ancak nihayet rivayettir bunlar, şayia. Tarihte münhal vardıysa, ki vardır, tırnak içinde bilgilerle doldurulmamalıdır. Kaldı ki İsmail'in şeceresinden, Safevî silsilesinden, Alevîlik veya Kızılbaşlık diye tabir edilen Şiîlikten çok o çağın ruhu ilgilendiriyor beni. Bu yazıda da İsmail dolayımıyla günümüze dek sürüp gelen o ruhun imgelerini yakalamak istiyorum, düşlem dünyasının metafizik ipuçlarını. O kadar! Yine de iddia ediyorum ki gerçek İsmail benim bu yazıda anlattığım İsmail'dir.

Evet, babası öldüğünde, henüz savaş ve ölüm kavramlarına yabancı, kıran veya kıyamdan, yastan, çok ama çok uzaktaydı. Ufalanan, kan lekeleri halinde Azerbaycan haritasına, akşamın hafızasına dökülen nara ve tekbirler, ilâhî ve naatlar bir ninniden farksızdı onun için. Acıkmıştı. Hamağından atlamak, süt kâsesini bulmak, ekmek torbasını didiklemek, açlık dürtüsünü, çocuk nefsini köreltmek istiyordu

ki bir çift göz onu fark etti. Gökyüzü yıldızlı ama aysızdı

ki Sümbüle İsmail'i göğsüne bastırdı. Kurt ulumaları, çakal pavlamaları giderek yaklaşıyordu

Yenilmişlerdi. Safevîler Elburz dağlarına, Geylan'a doğru kaçıyorlardı. Acz ve panik içindeydiler. Aliyyü'l-Murteza, Şiî tebaasına arka çıkmamıştı. Şeyh Haydar Hakk'ın rahmetine kavuşmuştu. Kızılbaşların, Safiyeddin Erdebilî'nin Kızılbaş müridlerinin ruhu kalın bir sis perdesi halinde sonsuzluğa irişmişti. Büyük bir rüya bitmişti, tabir edilemeden, remil atılamadan, hüsranla cürüm hanesine defnedilmişti.

Sümbüle İsmail'i göğsüne bastırdı, burnundan, ağzından öptü. Hemen uzaklaşmalıydı buradan. Elburz'a, bir mağaraya sığınmalıydı. Herkes kaçıyordu zaten. Sayıca azalmışlardı.. Safevîler toplarını, mancınıklarını, şehidlerini meydanda bırakıp kanyonlara, uçurum kıyılarına çekiliyorlardı. Bir dağdağa, bir

herc ü merc ki anlatılır, kelimelere vurulur gibi değildi. Sümbüle de onlardan biriydi, ailesini savaş meydanında, Şeyh Haydar'ın yanı başında kaybetmiş bir Türkmen kızı. O da kaçıyordu, ama koynunda bir çocukla, İsmail'le.

Ay doğdu. Azerbaycan loş bir aydınlığa, kasvetli, puhu sesleriyle ürperen bir geceye, yamalı bir pelerine büründü. İsmail açtı, ağlıyordu. Gözyaşları Sümbüle'nin boynundan göğsüne akıyor, emceklerine, karnına süzülüyordu. Çaresizdi kızcağız. Ne matarasında bir damla pekmez vardı, ne torbasında bir parça peynir. Yiyecek çuvalı, erzak sandığı olduğu gibi savaş meydanında kalmıştı. Üstelik kendisi de açtı, aç ve yorgun. En yakınlarını kaybetmenin, vahşet ve matemin temrenini bakire benliğinde duyuyor, kalbinin sıkıştığını, parçalandığını hissediyor, Şiîlere has o tevekkül ve tahammülle İsmail'i avutmaya çalışıyordu. Ne yapmalıydı? bilmiyordu. Kime, nereye sığınmalıydı? hiç bilmiyordu. Her taraf akrep kaynıyordu, yılan çıyan. Kendini, çocuğu nasıl korumalıydı? Ateş yakmak bir çözümdü, evet. Yamçısını yaymak ve Yaradan'a sığınmak.

Ay yükselmişti. Etrafını dikkatle süzdü. Tehlikeden, kaplan veya engerekten eser yoktu. İsmail'in yanına, yamçısının üzerine uzandı. Ağlamıyordu çoktandır, uyumuş, sızmış olmalıydı. Yoo, ne uyuması, ışıl ışıldı gözleri. Merakla, çocuklara özgü o teklifsiz dikkatle Sümbüle'yi temaşa ediyordu. Ürperdi, kucaklayıp göğsüne bastırdı. Gülümsedi İsmail; Sümbüle'ye, Sümbüle'nin emceklerine sokuldu. Süt istiyordu.

Sümbüle acıyla, çaresizlikle tekrar kasıldı. Köyneğini sıyırdı, sol memesini İsmail'e verdi. İsmail hınçla saldırdı. Sümbüle'nin dik, sert memesini yumuşattı, kanattı. Ossaat emcekleri sütle doldu, İsmail'in ağzından yamçıya, geceye, Azerbaycan'a taştı. İki kılıç artığı, iki gazi, iki Şiî mümin, sütten mürekkep bir deryada uyuyakaldılar. Ahura cinleri bu mucizenin tanığıdır, onları esirgediler ve geleceğe taşıdılar. Ben de onların yalancısıyım.

Sümbüle adı gibi zarif, yahşi, yüreğinde polenler uçuşan bir kızdı. Uysaldı, hayata, doğaya tevekkülle bağlıydı. Dinsel konulara, mezhep tartışmalarına kulak asmaz, fakat töre ve törenlere de harfiyen uyardı. Aşk nedir bilmiyordu daha. Âşıkane duygulara, cinselliğe, hatta cinsel kimliğine yabancıydı. Ne kızanlardan birini koklamıştı bu zamana dek, ne herhangi biriyle öpüşmüştü. Hoş, ailesi, özellikle küçük ağabeyi Sapar zaten izin vermezdi böylesi memnu ilişkilere, alimallah öldürürdü. Ama şu da vardı ki, onu en çok Sapar sever, kollardı. Hatta Çin işi bir ipek pelerin bile almıştı Sümbüle'ye.

Sümbüle yahşi bir kızdı, evet. Irkının, halkının nadide bir örneği gibiydi. Kıt karnı, nemli, sıpa gözleri, servi boyu, yaşına nispeten iri memeleri, düz, uzun saçları; çevresinde ilgi ve saygı uyandırırdı. Şiîler, özellikle Alevî Türkmenler, yahşi kız kızana sevgiden çok saygı duyarlar, yüreğinin temizliği eğnine, cemâline yansımış diye onları mistik bir kıstasla sınıflandırırlardı. Bu yüzden hep gözetilmiş, el üstünde tutulmuştu.

Şimdi yapayalnızdı. Akrabalarından, ailesinden kimse kalmamıştı hayatta. Hepsi katledilmişlerdi. Demek vadesi yetmemişti Sümbüle'nin. Allah onu Azrail'in hışmından korumuştu. Demek şol âlemden rızkı kesilmemişti daha. Kim bilir, Hudey, belki de İsmail'in hatırına binaen, sırf İsmail'i alıp kaçırsın diye esirgemiş, Sümbüle'nin vadesini temdit etmişti.

Tan attı. Yeryüzü, tekrar o kızıl, gümrah kasvetine büründü. Sümbüle İsmail'i göğsüne bastırdı. Mışıl mışıl uyuyordu. Savaştan, kırımdan habersiz, acz ve matemin haricinde, melekler kadar saf ve mutlu... Şafak söktü, dağların dorukları, yamaçları ağarmaya başladı. Görünmez bir el ayın fitilini kıstı, yıldızların üzerini fırçaladı, köreltti. İran'da, Azerbaycan'da sabah oluyordu yine. Tabiat uyanıyordu.

Sümbüle toparlandı. İsmail'i sırtına bağladı. Kıbleye, güneye doğru yola koyuldu. Tek amacı savaştan, Yakub Bey'in hış-

mından kaçan Şiîlere kavuşmak, İsmail'i doyurmak, onu kurtarmaktı. Öyle ya, çocuk, açlıktan, susuzluktan ölürdü bu kez. Yoo, sütü, süt yüklü memeleri yeterdi ona. Asıl kendisine gerekliydi bütün bunlar. Tez elden sığınacak bir oba, bir oymak bulmalıydı.

Aliyyü'l-Murteza yüreğinin çarpıntılarını hissetti onun, ki mavi semalardan süzülerek geldi, Sümbüle'nin muhakeme yetisine hiss-i bâtın'la, aşkla dokundu.

Güneş doğdu. Erdebil, Tebriz, bahr-i Hazer uyandı. Şeyh Haydar'ın ölümü Asya'nın Ön'ünü yasa, acıya boğmuştu. Ceyhun, Seyhun nehirleri –Amu Derya'a, Sir Derya– sela ve ezanlarla, 'Allahu ekber' nidalarıyla çalkanıyordu. Büyü bozulmuştu. Şeyh Haydar'ın vaad ettiği bâtınî cennet zahirî cehenneme dönüşmüştü.

İkindi, akşam. Bir nemrut gece daha. Sümbüle tekrar Şirvan'a, savaş meydanına döndü.

Sabah ezanı okunuyordu. Müezzinin içli sesi İran'ı, Azerbaycan'ı namaza, büyük yasa, Şeyh Haydar'ın hatırası önünde temennaya çağırıyordu. Akkoyunlular geri çekilmişlerdi. Şiî-Sünnî çatışmasını kan davasına dönüştürmeye, geleceğe taşımaya gerek yoktu. Yakub Bey'in hesabı Şeyh Haydar'laydı, Şeyh Safiyeddin klanıyla. Tılsım tamamlanmış, kendisini tahta, hükümdarlığa taşıyacak yol ardına kadar açılmıştı. Kâfiydi. Şiîler kendi mihnetleriyle, kem bahtlarıyla ıstıfıl olsunlardı.

"Yaralı mısın, yavrum?"

Sümbüle başını kaldırdı. Orta yaşlarda bir kadındı tepesinde dikelen. "Hayır," dedi. "Ama bebeme verecek bir şeyim yok."

"Al, şu pekmezden iç biraz. Sütün çoğalır."

Şaşırdı Sümbüle. Utandı. Minnetle kadına baktı. Kırbayı aldı, başına dikti.

Şiîler toparlanıyorlardı. Şehidler üçer beşer Şirvan Kalesi'nin önüne, Şeyh Haydar ve ailesinin cesetlerinin bulunduğu düzlüğe taşınıyor, hafızlar *Kur'an* okuyor, savaşta sağ kalanlar

gözyaşları kirpiklerinde pıhtılaşmış bir halde cenaze namazına hazırlanıyorlardı. Allah sınıyordu onları, evet. Şeyh Haydar'ın, neslinin, tebaasının topluca şehadetleriyle deniyordu. Şeyh Safiyeddin'den, Şeyh Cüneyd'den, Şeyh Haydar'dan bir nefes, bir bergüzar bile kalmamıştı geride. Demek Safevîlerin siyaset sahnesindeki koşusu buraya kadardı. Allah onlardan razı olsundu.

Sabah namazı kılındı. Güneş doğdu, sela verildi, on binler hep birlikte namaza durdular.

Acı emsalsiz, Şiîler sahipsizdi. Alpler, bahadırlar yetim çocuklar gibiydiler, çaresiz ve küskün. Silaha ihtiyaçları yoktu onların, kılıca, gürze. Savaş ki bir ölüm ayiniydi, bir semah. Dünden, Kerbelâ'dan beri zaten hazırlıklıydılar buna. Lakin Şeyh Haydar'ın nefesi, bir teberi, halife postuna oturtulacak bir balası olmadan Şiîler bir hiçti,

diye fikir yürütmeye kalmadan Sümbüle bir adım öne çıktı. Azerîler dalgın, uzak bakışlarla süzdüler onu, çocuğunu. İlerde, elli mil ötede, bahr-i Hazer çalkanıyordu

diye büyük tahammülü rakik tasvirlerle ufalamaya, sağaltmaya hacet kalmadan İsmail'i yere bıraktı Sümbüle. Diz çöktü, "Ya Rabb," dedi. Sesi titredi, boğazı düğümlendi. "Ödülün için şükürler olsun."

Safevîler merakla, daha çok hayretle Sümbüle'ye baktılar. İçi yanıyordu hepsinin. Ödül ya da ceza, cürüm ya da infaz; aynı kavramlardı. Cinnet ya da salâh...

O kadın devreye girdi yine. "Kaderden kaçılmaz bacı," dedi yeğnik bir sesle. "Yenilgi alın yazımızdır, alnımızdaki kara yazıyı yazan Rabbü'l-âlemin bak nasıl korumuş seni ve yavrunu."

"O benim yavrum değil..."

"O hepimizin yavrusudur. Geri çekil. Kalbimiz ki paramparça. Nefsini değil, çocuğunu düşün."

"Hamdolsun, yoldaşlar. Bu, İsmail. Şeyhimizin bergüzarı. Onu kırandan, savaş meydanından kaptım ben."

Şiîler çın kesildi.

İnanmak zordu.

"Matem cümlemizin nutkunu kurutmuştur. Hepimiz birer Fatıma'yız, doğan her çocuk birer Hüseyin..."

"Bu, Şeyh Haydar'ın oğludur diyorum size. İsmail, sahici İsmail."

"Yüreğimiz acıyla dolar taşar a yavru! Kelimelerin levh-i mahfuz'da yankılanır, yaralarımızı çırmalar..."

Sümbüle'nin tepesi attı. "Bu çocuk Şeyh Haydar'ın balasıdır diyorum size," diye bağırdı. "Onu ateşten, kan deryasından kaptım ben."

Sesi yankısını buldu. On binler dalgalandı. Kederli, muzdarip yüzler ışıdı.

İsmail. Sen İsa aleyhü's-selâm gibisin. Seni doğuran Meryem ise seni koruyan da Meryem'dir, Fatıma'dır, Sümbüle'dir. İsmail sen bizi anne seçtin. Allahu tealâ seçimini gördü ve onadı. İsmail sen Azerbaycan'ın, İran'ın sevgilisisin. Sen geleceğin, büyük yengilerin habercisisin. Şeyh Haydar'ın, alnı kızıl tuğralı evliyanın bir emanetisin sen bize. Sümbüle'nin ellenmemiş, diş, dudak izi olmayan emceklerine süt veren Allah, bakire Sümbüle'yi hazreti Meryem'le eşleyen yüce Rabb, sana İsmail için teşekkür ederiz.

İsmail kızıl bir seccadeye sarıldı, gizlice, tarifi mümkünsüz bir minnet, tecessüs ve itinayla Geylan'a kaçırıldı.

Hayır, ben tebaadan değilim. Şiî de değilim. İnsanları şu veya bu mezheptendir, tarikattandır diye de ayırmam, ayırsam bile sırf dinî inançlarından ötürü onlara duyduğum sempatiyi üçle beşle çarpmam. İsmail, diğer adıyla I. İsmail, yaygın adıyla Şah İsmail, Isfahan'da, Zilhicce ayının son gününde gelip fikir hazneme taht kurduğunda, bu durumu ona da söyledim. Olurladı. Otağına kalemle girmeme ses çıkarmadı. Haremine en arsız, hayâsız kelimelerle dokunmama, Sümbüle ve Taçlı Hatun'u per-

vasızca soymama, sır ve kehanetlerini mülhidlere özgü bir fütursuzlukla deşifre etmeme göz yumdu. Onu sevmedim desem yalan olur.

Evet, bu yazı Şah İsmail'e bir sungudur
aşka bir adak
halkıma, meczup ve safdil halkıma bir çoban armağanı.

Sümbüle'yi bir daha görmedim. İsmail'in süt dişleriyle ısırdığı emceklerine, gözyaşlarıyla dokunduğu karnına; bir daha kelamla, kelimelerle olsun eğilip bakamadım. Kim bilir, belki de sahiden Bakire Meryem'di o, sırf beni şaşırtmak, ebleh ve fesat gözlerimi tanrısal mucizenin haricinde tutmak için mahsus "Ben Sümbüle'yim" dedi. Adı daim, kaderi bahtımdan uzak olsun...

Nerde kalmıştık?

Evet, mezkûr soruları, sorunları tartışmak üzere Tebriz'e geldim, Şah İsmail'e. Safevîlerin taht şehri Tebriz'di o sıra. Fakat görüşmemiz mümkün olmadı. Hazret, Erdebil'de inzivaya çekilmişti. Ben de oyalanmadan Erdebil'e sefer kıldım. Doğrusu ya, böylesi bir buluşmaya ev sahipliği yapmak Tebriz'den çok Erdebil'e, İsmail'in doğduğu bu şehre yakışırdı.

Tembihte yarar vardır;

ki Asya haritasını dizlerimize serdiğimizde, toplumsal ve siyasal değişimler karşısında apışıp kalırız. Bin küsur yıl önce, İranlılar, nam-ı diğer Farisîler, Basra Körfezi yakınlarında, Şiraz'la Kirman arasında meskûn küçük bir kavimdiler. Başta Tahran olmak üzere, Tebriz, Meşhed kentlerinin, *Azerbayigân* diye bilinen Hazar'la Urmiye Gölü arasında kalan toprakların kısmen Türklerle, kadim kimliklerinden uzak Parthlarla, Soğdlarla meskûn olduğu görülür. Amacım İran haritasını tekrar çizmek değildir, ancak Şah İsmail'in memleketi Erdebil, payitaht edindiği Tebriz, hâlen Türklerin yoğun olarak yaşadıkları yerleşim birimleridir. Geçmişe, Safevî-Osmanlı çatışmalarına, nüfuz ve egemenlik sürtüşmelerine, Çaldıran Savaşı'na bakar-

ken sorunu bir Türk-Fars duruşması şeklinde değerlendirmemek, 35. paralel ile 40. paralel arasında kalan toprakların kısmen atalarımızın tebeşir dairesinde bulunduğunu aklımızda tutmak, Azerbaycan derken Elburz dağlarını da içine alan Hazar'ın güney ve batısından söz ettiğimizi unutmamak gerektir.

Tekrarda da yarar vardır;

ki Erdebil Azerbaycan'ın ücra bir kentidir. Hazar'a, eski tabirle bahr-i Hazer'e elli mil uzaklıkta, Sebelan dağının doğusunda, kendi adıyla tesmiye edilen ovada yer alır. Rakımı oldukça yüksektir, kış ayları uzun sürer. Erdebil Türkçesi; ağdalı, müzikalitesi Farsçaya en yakın lehçedir. İranlı tarihçilere göre, Sasanîler tarafından kurulan Erdebil'in 'cahiliye' dönemi yoktur. Kent, Hazreti Ali'ye kendiliğinden teslim olmuştur. İddialar ne kadar doğrudur bilmiyorum ancak hiçbir zaman Arap kolonisi, hatta Acem kenti olmamış, homojen Azerî kimliğini 1220 yılına, Moğol istilâsına dek taşıya gelmiştir. Altı asra yakın (ki Hz. Ali'nin kente giriş tarihi 598 olarak gösterilir, ki bu tarih onun doğum yılıdır) yerel yöneticilerin, aşiret veya kabilelerin siyasî sürtüşmelerine sahne olan Erdebil, Moğollara kadar ciddi anlamda bir yağmaya, yıkıma (ki düpedüz ateşe vermiştir) maruz kalmamıştır. Fakat Şeyh Safiyeddin kısa denebilecek bir sürede tekrar eski görkemine kavuşturmuştur kenti. Bana göre bir ziyaretgâhtır Erdebil, Safevîlerin, hatta Şiîlerin Kâbe'si...

Erdebil'i sevdim. İsmail'le Erdebil'de, otağında, belki de doğduğu evde buluşacağım için lâtif bir coşku duyuyorum. İtiraf etmek gerekirse, bencileyin bir kalemşorun Şiî, dâî veya Şah İsmail'in bir müridi olması işten bile değildir. Kalbini sadece Erdebil dahi çelebilir, Erdebil'de bir gece konaklaması, Erdebillilerle geyik muhabbeti yapması kâfidir,

diye düşünürken kötü haber geldi. Çaşıtımın dediğine göre İsmail Erdebil'de değil Isfahan'da seyrandaydı.

İçim bulandı. Isfahan ki kalbimin ücrasında kalan, unutma-

ya çalıştığım bir aşkın vatanıydı. Söylemesi ayıp, fi tarihinde, Şirin'le ete ve kemiğe büründüğümüz bir şehirdi, birbirimize tapındığımız, o meçhule, sonsuzluğa seyr ü sefer kılarken benim XXI. yüzyıla revan olduğum şehir. Dünyada gidebileceğim, sokaklarında salkım saçak dolaşabileceğim sonuncu şehirdi Isfahan. Hodbin, vesveseli insanlarla meskûndu. Sarayları, konakları pek kasvetliydi, bencileyin bir 'kırsal' kalemşorun imgelemini köreltir cinsten.

Tecrübeyle sabittir: Saray kelimesinin s harfi sükûneti, fırtına öncesi sessizliği, entrika ve ihaneti, cinselliği (seks demek daha doğru olur), sadakat ve ödülü, mütegallibeyi, ipek ve semahı, gümrah sofraları, bilgiyi, töre ve inancı ifade eder. İnsanda hem nostaljik hem de egzotik duygular uyandırır. Kimilerinin yaralarını kaşır, kanatır, kimilerinin de kalbini taçlandırır. Hayır, Şirin'le geçirdiğimiz o kadim geceyi saymazsak, ben bu insanlardan değilim. Saraylar, hatta köşk ve konaklar, hatta şatolar, içimde hiçbir kıpırtı uyandırmaz. Çoban atalarım örneğin Attila, Oğuz Kağan, Cengiz Han gibi bu tür kapalı mekânlara hep çadırı yeğlemişlerdir. Onlar ki Asya'yı, dünyayı, kıtalar imparatorluğunu oradan, o mütevazı sığınaklarından, otağlarından yönetmişlerdir. Kim bilir, belki de bu yüzden, İsmail'in Isfahan'daki sırça konağına girerken belirsizlikler içindeydim. Yoo, hiç heyecanlanmadım, fakat kendimi bir havraya, kiliseye, bir camiye girerkenki güvende de hissetmedim. Gerçi Şah İsmail'in köşkü ne Mısır firavunlarının sarayları gibi girift, gizemli, loş odalardan, zifirî koridorlardan müteşekkildi, ne Babil'deki Asur sarayları gibi göz kamaştırıcı, ferah, yıldızlar uçuran geniş salonlardan. Tek kelimeyle sade, zarif, ama en az Bizans, hatta Endülüs, hatta Çin sarayları kadar ürkütücüydü.

Adı Çihil Konak'tı. Çihil, Farsça 'kırk' demektir, ki Şiîlere göre kırk sayısı tabusaldır, 'kırklar' diye tabir edilen erenleri ifade eder. (Daha sonra Safevî hükümdarı I. Abbas, payitaht Isfahan'da, de-

desi İsmail'in konağına atfen Çihil Sütun Köşkü'nü yaptırmıştır. Görenler bilirler; Çihil Sütun, sahiden de Şah İsmail'in gizemli dünyasını, felsefesini, yaşam tarzını resmeden bir mimarlık başyapıtıdır. Saray baştan aşağı fresklerle, daha çok savaş ve aşk sahnelerinin canlandırıldığı motiflerle bezelidir.)

Muradım İsmail'i görmekti. Olanaklar ölçüsünde onu, özel hayatını gözlemek, eğer hanımlarından birini, odalıklarından birkaçını ayartabilirsem, yatak odasını, cinsel marifetlerini gizlice temaşa etmekti. Yoksa köşklere, saraylara, ben de bir çadırı yeğlerdim. Çihil Konak'a girmektense, İpek Yolu'nu kırk kere kat etmeyi tercih ederdim. Lakin bu defa yolumuz Isfahan'dan, Çihil Konak'tan, Şah İsmail'in labirentlerinden geçmekteydi, ki şimdilik başka bir seçeneğim de yoktu. Hazır ol kalbim;

diye iç sıkıntımı dağıtmaya, merak böceğimi yatıştırmaya, kaderine küstürmemeye çalışırken konağın kırk birinci kapısı kendiliğinden açıldı.

Talebim hüsnü kabul gördü. İbnü'l-Vahid (ki Gazneli bir tacirdi) yüklü bir rüşvet karşılığı Taçlı Hatun'la görüşmemi sağladı. Vahid Nesturî olmasına rağmen saray erkânı indinde güvenilir, hatırı sayılır bir insandı, çünkü bütün içoğlan ve cariyeler onun birer tedarikiydi.

Taçlı Hatun'a niyetimi yekten söyledim. Şaşırdı elbet. Beni şüphe ve hayretle süzdü, memleketime ve medenî durumuma ilişkin sorular sordu. Yemeğe alıkoydu. Anlattıklarımı tekrarlattı, muhakeme etti. Asık yüzü giderek yumuşadı, sinsi, muzip bir kisveye büründü. Tamamdı. Lakin izlenimlerimi geldiğim çağa, yüzyıla dek saklayacaktım, bir. Şiî Türkmen cemaati incitici betimlemelerden kaçınacaktım, iki. Yemin verdim. Şah İsmail'le görüşme tarihim de belirlendi: Zilhicce ayının son cuma günü öğleden sonra. Ne var ki bu tarih her an değişebilir, kellem cellâda teslim edilebilir, tarihsel randevu postmodern bir geleceğe, kıyamet veya mahşere kalabilirdi. Takdir Taçlı Hatun'a aitti.

İsmail'e giden yol Taçlı Hatun'un kalbinden geçiyordu, anlamıştım. Taçlı Hatun onun sadece aşk perisi değil, akıl hocası, koruyucu meleğiydi de.

İsmail'i ilk kez inziva hücresinde, bir gece yarısı, kızıl kadifelerin arasında kitap okurken gördüm. Mihmandarım (ki Semerkantlı bir dilberdi), "Şeyh hazretleri şu sıra Ali Şîr Nevâî'nin yırlarını kıraat etmekle meşgul," dedi. Hükümdardan çok bir müzisyene, bir üniversite öğrencisine benziyordu. Uzun saçları omuzlarına akıyordu. Siyah, sarkık bıyıkları, beyaz ipekten geceliğine tezat oluşturuyor, ona egzotik bir hava veriyordu. Oda oldukça genişti, duvarlar fresklerle, resim ve hüsn-i hatlarla bezeliydi. Kitapların sayısı azdı. Mum ışığında seçilmiyorlardı belki de. Zaten odayı uzun boylu inceleme olanağım yoktu. Şöyle bir bakındım, her gördüğümü belleğime nakşetmeye çalıştım, o kadar. Hemen geri çekildim.

Ilık, hoş bir geceydi. Çok uzaktan gelen köpek havlamaları ve horoz çığlıkları dışında çıt yoktu. Saray tenha ve ahrasdı. Sanılanın tersine, Şah İsmail ne bülbül seviyordu, ne gül. Yine o Semerkantlı kadın söyledi, köşkte hiç bülbül yokmuş, hazret kuşlardan puhuları, çiçeklerden karanfili ama kırmızı olanları severmiş. "Bakma sen yırlarındaki gülistan, çeşm-i bülbül tasvirlerine," dedi.

İsmail'i tekrar görmek için Taçlı Hatun'a yalvarmak, onu defalarca ziyaret etmek zorunda kaldım. Aylardır, handiyse bir yıldır İran'daydım. İsfahan'da görmediğim yer, burnumu sokmadığım iş kalmamıştı. İçimdeki coşku pörsümüş, merak böceğim huysuzlanmaya başlamıştı. Tam umudumu yitirdiğim bir sırada Hatun işmar etti.

Gittim. Aynı güzergâhı izledim yine. Ahıra, oradan has bahçeye, oradan da saraya ağdım.

Köşk sessizdi. Terk edilmiş gibiydi. Merdiven başlarındaki meşalelerin çıtırtıları benimle birlikte yukarı tırmanan rüzgârın

kısık ıslığıyla birleşerek gecenin kasvetini ikiye katlıyor, fakat ayak tıpırtılarımı (ki keçe potinliydim) kamufle ediyor, tedbir ve temkin sözcüklerini imgelemime eklemliyordu. Korkmuyordum, hayır! Şah İsmail dışında çekineceğim, beni yakalayacak, sorgulayacak kimse yoktu. Taçlı Hatun'un bir gölge fedai, koruyucu bir melek gibi etrafımda uçuştuğunu biliyor, ona güveniyordum. Zaten hiçbir kapı kilitli değildi. Üstelik saray gizlenmeye son derece elverişliydi, haddinden fazla perde, örtü vardı. Sofa ve koridorlar dâhil, kasrın hemen her tarafı loş, eflatun bir labirent gibiydi.

Zifaf postundaydılar. Sevişiyorlardı. Trans halindeydiler.

Gözlerimi yumdum. Uzak gölleri, nehirleri düşündüm. Medd ü cezir teriminin fikir haznemde bıraktığı izleri, çağanozları, yakamozları belleğimden kalbime sağdım. Cima ayininin sonuna dek gözlerimi açmadım, hayır. Birbirlerini aşkla kemiren bu iki insanın bu çok özel pozlarını akıl defterime kaydetmekten men ettim kendimi.

Sözüm vardı; İsmail'i, haremini en ince ayrıntılarına kadar resmedebilir, Taçlı Hatun dâhil, eş ve cariyelerini soyabilir, vücut hatlarını kelimelere vurabilir, fakat cima ayinlerini tasvir edemezdim, etmeyecektim. Umay adına yemin vermiştim Taçlı'ya. O da vaad ettiği yardımı esirgememiş, yatak odasına (ki aile arasında adı "aynalı hane"ydi) dek sokmuştu beni. Perdenin arkasında olduğumu bile bile zıbınını sıyırmış, kış bahçelerinde bir gergedanı bile ayartacak işveyle İsmail'e sokulmuş, en şuh haliyle koynuna girmişti. Ayıptır söylemesi; zen nesline yabancı değilimdir, birçok kere Umay'ın Ergenekon bahadırlarına armağanı olan cinsel şölenlerden hisseme düşeni hep fazlasıyla almışımdır, lakin bu Taçlı denilen sultan gibisi bencileyin hakirin toprağına bir kez olsun ayak basmamıştır. Yoo, İsmail'e haset etmiyorum. Ol beşerdir ki lâyığın bulur. Taçlı Hatun'a minnettarım. Bana inandı. Akabinde de Şah İsmail'in sır kapılarını açmaya,

fikirlerime iltifat etmeye başladı. Birkaç kişi dışında ilişkimizi bilen de yoktu. Olmadı da. Hep gizlice buluştuk, az konuştuk, her randevumuzda ser verip sır vermeme prensibimi ikiledim, sır ve sadakatin bir bütün olduğunu, vakt erişinceye dek gördüklerimi kelimelere vurmayacağımı sesledim. Sanırım kalbini çelmiştim, zira o bütün bu güven tazeleme çırpınışlarımı sinsi bir tebessümle geçiştiriyor, bir sonraki etüd için gerekli şifreleri aksatmadan veriyordu. Belki söylemek bile fazla: Taçlı Hatun İsmail'in âşığıydı, ben dâhil, hiçbir erkeğe nazarla bakmaz, gönül üşürmezdi. Hâl ve hareketlerimde bu mealde bir eğilim hissetseydi eminim kellemi almakta tereddüt etmezdi.

Medd ü cezir bitti. Şah İsmail şehvetle uludu, bozladı, Taçlı Hatun'un deltasına yığıldı kaldı. Taçlı'nın da ondan kalır yanı yoktu, yine de ayini birdenbire noktalamadı. İsmail'in uzun kumral saçlarını parmaklarıyla taradı, göğsünü, omuzlarını öptü, kuruladı. Rahattı, en doğal halindeydi. Sanki bir çift göz onları temaşa etmiyor, mahrem yerlerini metreye vurmuyordu. Sanki ben cima dairelerinde değildim, benden habersizdi. Ah Taçlı, lütfen beni hoş gör ama senin bu yaptığın hemcinslerine, belki de tüm dişi mahlûkata özgü bir fend, bir riyadır. Nasıl korktum anlatamam. Evet, senden korktum. İtiraf etmek gerekirse; ne zaman zifaf postuna uzansam, o sahneyi, o faslı anımsar, o tarifi mümkünsüz doğallığın karşısında tir tir titremekten kendimi alamam. Kimsin sen, ha?

Ay doğmak üzereydi. Ay, gecenin sırlarını aşikâr kılmadan odayı terk etmeli, tehlike çemberinin haricine çıkmalıydım. Odaya girdiğim aynı dehlizden, aynı kelimeler labirentinden tekrar tavlaya dönmeli, haranın batı cephesinden yine karanlıklara karışmalıydım. Öyle de yaptım. İyiydi, simurgun hakikate seferi kazasız belâsız devam ediyordu.

Sahi kimdi Taçlı Hatun? Bir bilici değildi de neydi! Geleceği, İsmail'in yarınını görüyordu. Genç ölümlere yazgılıydı o;

biliyordu.

Hücreme çekildim. Aklım karmakarışıktı. İsmail'i; onu şeyhlik postuna oturtan siyasal ortamı; İran'ın, Kafkasya'nın toplumsal durumunu; teraziye, metreye bir daha vurdum. İçim acıdı. Pasifik'ten Akdeniz'e gizli bir nehir, bir yeraltı akarsuyu gibi akan Türk/Moğol ırkı, saray entrikalarının, laf cambazlarının, öç ilâhlarının, kıt akıllı kadınların, tebaasına küs Hudey'in, histerik kalemşorların rahlesinde hızla eriyordu. Yoo, hakikati arayan otuz kuştan biri değildi İsmail...

Onu tanıyordum. İsmail'i en az Taçlı Hatun kadar iyi tanıyordum, evet. Keza Şah İsmail'e, Hatayî'ye dair ne buldumsa okumuş, âdeta hazreti tekrar yaratmıştım.

Ona ilişkin yığınla eser vardır, Şah İsmail'i tarihten, yaşadığı coğrafyadan koparıp imgelem dünyasına taşıyan yığınla ürün: öykü, minyatür, hüsn-i hat. Kuşkusuz bu türdeki eserlerin en yaygın olanı *Hikâye-i Şah İsmail ile Gülizar*'dır. Söz konusu eserin, ki tipik bir Halk hikâyesidir, ilk kez 1855 tarihinde basıldığı söylenir. Lakin ben ne bu baskısını, ne 1876 baskısını, ne de öbür taş baskılarını görebilmiştim. Çırpınmış, koşuşturmuştum ama nafile. Ancak, 1931 tarihli, Latin harfleriyle, Süleyman Tevfik Özzorluoğlu'nun hazırladığı nüshadan okuma olanağı bulabilmiştim İsmail'le Gülizar'ın öyküsünü. Dediğim gibi, bu Kandahar sultanının oğlu Şah İsmail'le Gülizar'ın marazlı aşklarını konu edinen tipik bir halk hikâyesiydi. Geri planda utangaç bir adalet özlemi, İslâm diniyle, daha doğrusu Şiî töreleriyle karışık bir cinsellik, birden fazla kadınla evlilik ve elbette uzak bir step hüznü... İlginç olan, söz konusu esere dikkatle bakıldıkta sahici Şah İsmail'in teşhis edilebilir oluşuydu, ki çoğu insan hâlâ İsmail'in ilk karısını Gülizar diye bilir, ki hâlâ örneğin Pîr Sultan Abdal'ın uğruna kellesini verdiği şarlatan Şah İsmail'le bu İsmail'leri eşlemekte hiçbir sakınca görmez. Nedenini söyledim. *Hikâye-i Şah İsmail ile Gülizar*'daki 'esas oğlan', I. İsmail'le, daha

doğrusu Hatayî'yle, bir Şeyh Bedreddin'in, bir Köroğlu'nun âdeta bir bileşimi gibidir. Silahşor, âşık, bir o kadar da uçarı. Bu yüzden bu iki İsmail'i yüzleştirmek konumuz açısından, en az bir *Divan*'ı, bir *Dehname*'yi, bir *Nasihatname*'yi hatta Hatayî'ye mal edilen diğer şiirleri irdelemek kadar önemliydi. Çünkü halkın belleği Tanrı'nın belleği gibi mahfuzdur, 'a priori' normlar taşır, "kahraman"lar tay-i zaman bir kimlikle ve her şeye rağmen yaşamaya devam ederler. Kim bilir, belki de Şah İsmail'i kutlu kılan, erenler katına çıkaran, benim de fikrime musallat eden bu tür ürünlerdi, yekten *Hikâye-i Şah İsmail ile Gülizar*'dı.

Nedeni ne olursa olsun, buraya, yaşadığım asırdan dört yüz küsur yıl öncesine gelmekten oldukça hoşnudum. Doğrusu ya, dün geceki gözlemden egzotik hatta erotik bir haz aldım. Dilerim Şah hazretleri de beni kabulden caymaz, bir an önce tarihsel randevu gerçekleşir,

diye tasalanmama hacet kalmadı. Çihil Konak'tan haber geldi. Şah İsmail beni bekliyordu.

Gittim. Gün akşamlıydı. Paldır küldür Çihil Konak'a, oradan da Şah otağına çıktım.

Sahiden de beni bekliyordu. Sakin ve gülümserdi. Başı açıktı, ruhu üryan. Kibre, kuruma benzer tek çizgi yoktu yüzünde. Gözlerime dimdik baktı. "Beni yanılt," dedi. "İçimdeki şüpheleri Söz'le, şiirle yol..."

Şaşaladım. Ne yapacağımı, nasıl davranmam gerektiğini unuttum bir an. Belleğime sığındım. Dilimin ucuna gelen Cemal Süreya'nın "Vakit Var Daha" şiiri oldu.

Dikkatle dinledi. "Deve, devenin üstünde bir tabut, biri çekiyor deveyi/ üçü de Ali: deve, deveyi çeken ve tabutun içindeki" dizelerini tekrar etti. "Herhalde önemli bir kalemşorunuzun şiiri," dedi. "Çok ilginç bulduğumu söyleyemem. Lakin yüreğimin koordinatlarına vâkıfsın, belli. İçimdeki ben'dir Ali. Ali Hudey'dir."

İsabet tamdı. Kalbini çelmiştim. Gıyabında Cemal Süreya'ya teşekkür ettim. Ali ibn Ebu Talib etrafında koparılan zelzeleyi, gizli Hudey'i, resimlere taşan Şiî inancını bir çırpıda özetlediği bu iki dize yıllardır dudaklarımda gezinirdi. İyi yakalamıştı Cemal Süreya, ki hâlâ radikal Alevîlerin hiçbiri Ali'nin öldüğünü kabul etmez, tıpkı İsa gibi göğe çekildiğine, vakt eriştikte Şam'da tekrar ete ve kemiğe bürüneceğine inanırlar. Onların deyimiyle Şah-ı Merdan'dır Ali, tay-i Zaman...

İsmail sahiden keleş bir delikanlıydı. Yakışıklı, bir o kadar da zeki. Yavuz Sultan Selim'in özendiği, Şiîlerin tapındığı kadar vardı.

Lakin hiçbir tarifine uymuyordu. Ne Paris ve Floransa'daki portrelerine, ne diğer tasvirlerine. Aslında İsmail dâhil, *Kur'an*'da suret yapmanın men edilmesinden olacak, son dönem Osmanlı padişahlarının dışında, Müslüman hiçbir Türk hükümdarının portresi yoktur. Varsa da, temsilî, gıyaben yapılan resimler, gravürlerdir bunlar. Evet, ne Bibliothèque Nationale'deki portre (ki ressamı belli değildir), ne de Galleria Degli Uffizi'deki portre (ki Freuze tarafından yapılmıştır) Şah İsmail'e aitti. İkisi de birer hayal ürünü, tümüyle Şah İsmail Safevî'nin adı ve "macera"ları çerçevesinde tuvale aktarılmış birer sultan tasarımıydılar.

1977 yılında, ziyaret arifesinde, adı geçen eserleri görmek istemiştim. Düşsel yolculuğumda mutlaka bana faydalı olurlar, hiç değilse kalbimi kışkırtırlardı. Fakat tam tersi olmuş, Bibliothèque Nationale'deki resmi gördüğümde tam bir hayal kırıklığına uğramıştım. Monografilerden tanıdığım, şiirlerini defalarca yır rahleme vurduğum, aklıma, belleğime en ağdalı imgelerle, simgelerle oturttuğum bir Türk hükümdarını meczup bir kılıkta görünce neye uğradığımı şaşırmıştım. Yoo, bu, bir külah ve kaftan arasına sıkıştırılmış derviş Şah İsmail olamazdı. Aynı şaşkınlığı Floransa'daki Şah İsmail'i görünce de yaşamıştım, tek fark bunun enikonu bir sultan olmasıydı: Irène Mélikoff'un de-

yimiyle "son derece güzel, sarışın, elâ gözlü bir yüz. Sakalsız, yanları sarkık, Anadolu tipi uzun bıyık. İnsana saygı telkin eden hoşgörülü bir sultan." Bu yüzden onu kıraat odasında ilk gördüğümde bir parça sersemlemiş, yatak odasında üryan gördüğümde de yekten aldatılmış duygusuna kapılmıştım.

Şah İsmail'e en çok hangi eserini sevdiğini sordum.

"*Dehname*'dir," dedi.

En çok sevdiği şiirini sordum.

Okudu.

Divan'ın 'mefailun mefailun failun' vezniyle yazdığı yüz on ikinci şiiriydi, biliyordum.

Sesi, içime kıvılcımlar sıçratarak aktı:

Adım İsmail ibn-i Haydarî'yem
Ali'nin çâkerinin çâkeriyem

Hüseynî mezhebem men din içinde
Mevâlî olanın men rehberiyem

Menim gazilerime hürmet eylen
Gönil evinde onların biriyem

Meni anlardan ayru sanmanız siz
Velâkin onların men serveriyem

Menem hem pîr ü hem sultan-ı âlem
Hatayî'yem şahın bir kemteriyem

İsmail zarif, hoş avazlı bir insandı. Yüzünün geometrisi kusursuzdu. Hafif çekik gözleri, kırmızı bantlı uzun kumral saçları, çenesine akan gür bıyıkları; beni etkilemedi desem yalan olur. Sağ kulağındaki küpeye, sağ bileğindeki bakır bileziğe bir an-

lam veremedim, sanırım Kızılbaşlara özgü bir âdetti, fakat sol serçe parmağındaki yüzüğünün taşı hâlâ gözlerimin önündedir, bir ateşböceği gibi muhayyilemde uçuşmaktadır. En çok dikkatimi celbeden bir özelliği de kırmızı renge duyduğu büyük tutkudur. Beni başı açık karşıladığı için serpuşunu, serpuşundaki kırmızı sorgucu göremedim, ama otağında ne vardıysa (ki Çihil Konak'ın arkasında otağı vardır ve beni burada kabul etmiştir) kırmızıydı, kan kırmızısının egemen olduğu eşyalardan mürekkepti. Dahası; kaftanı, kuşağı, sarı ipek gömleğinin desenleri, ilik ve yaka işlemeleri kırmızı altındandı.

İmrenmedim, hayır. Zerre kadar haset etmedim İsmail'e. Alelade bir insan değildim ki ben. Ondan daha bilgiliydim, bir. Lenin'in, Che Guevara'nın asrından geliyordum, iki.

Sıra bendeydi. "Çizgi noktalardan oluşur," dedim. "Sonsuzluk sonsuz sayıda noktalardan oluşan sonsuz bir tek çizgiden. Ne var ki sonsuzluğun sonu yine bir noktadır, ve bu nokta tanımsızdır. Tanrı'nın ülkesi bu noktadan itibaren başlar, ve giderek önce ve sonrayı, eski deyimle 'evvel ve ebed'i soğurur, giderek de Tanrı'yla zaman kavramları birbirleriyle örtüşür. Hallac-ı Mansur bilge bir insan değildi, *Tavasîn* de her sufînin kaleme alabileceği türden bir kitaptır, fakat o sırf bu düşünce, bu paradoks için kellesini cellâda uzatmıştı. Sahi, Ene'l-Hakk deyiminin anlamı nedir?"

Güldü. "Yanıt sorunun içindedir."

Hallac-ı Mansur'un katli konusundaki fikrini sordum.

Yine güldü. Diogenes'in Akhilleus'un kendisinden önce yola çıkan kaplumbağayı asla geçemeyeceğine dair' ünlü paradoksunu hatırlattı. "Yanlış anlama," dedi. "Ne el-Hallac bir kaplumbağadır, ne de ben Akhilleus'um. Lakin el-Hallac'ın boynunu vuran yine Mansur'du, kendisiydi, Tanrı'ydı. Üç Ali kıssasını az önce sen sesledin, bilirsin. Deve, Ali'dir. Deveyi çeken yine Ali'dir. Tabutun içindeki zaten Ali'nin kendisiydi."

Tam bu sırada sofadan ayak tıpırtıları geldi. İkimiz de çın kesilip bu ayak seslerinin yüreğimizdeki yankılarını dinledik. Vakit gece yarısını işaret ediyordu.

İsmail şehvetle konuşuyordu. Nesne ve imge Hudey'in iki yüzüydü sadece. Şiîler Hudey'in yeryüzüne düşen gölgeleriydi. Matem ancak dünya bir bayram yerine döndüğünde, ehl-i Yezid diz çöktüğünde biterdi.

İsmail aşkla konuşuyordu. "Elimize nice imkânlar geçti, fakat değerlendiremedik," dedi. "Zira lider diye ortaya atılanlar, birer soytarıydı. Örneğin Hasan bin Sabbah. Yoo, Hasan Sabbah bir soytarı değildi. Lakin fikir haznesi dardı. Evrenin hududunu tahmin edecek kudrette değildi. Gerçi iktidara talip de değildi. Alamut Kalesi, üç beş bin fedai, gılman vesaire yetti ona. Çok düşmanı da yoktu. Nizamü'l-Mülk, Ömer Hayyam zaten kadim arkadaşlarıydı...

İtiraz ettim. "Nizamü'1-Mülk sitemle söz eder ondan. Düşman kafesine koyar."

"Laf. Her ikisi de sonuna dek sadık kalmışlardır birbirlerine. Nizamü'1-Mülk bilge, onurlu bir insandı, sırf Sultan Sencer'e kişisel sevgisinden, vefa borcundan ötürü Hasan Sabbah'tan uzak durmuştur. Bir de Hasan Sabbah'ın yığınlara yön verebilecek, ülkeler yönetebilecek karakterde olmadığını bildiğinden..."

"Rivayetler sizi doğrulamakta," dedim. "Hatta Hasan Sabbah'ın sırf Nizamü'1-Mülk'ün hatırı için Sultan Sencer'i ve öbür hükümdarları öldürtmediği söylenir."

"O da laf. Eğer Sultan Sencer Haşhaşîler tarafından katledilseydi Alamut Kalesi yüz küsur yıl ayakta kalabilir miydi sanıyorsun? Ne kadar kıt akıllı olsa da Hasan Sabbah gibi bir haramî bunu bilirdi, biliyordu."

"Haramî mi, dediniz?"

"Haramî veya eşkıya veya haydut. Ama kesinlikle bir önder, sözüm ona bir Dağ Şeyhi değil."

"Ama hemen bütün vakayinamelerde, İsmailîyye bahsinde, ondan bir imam, bir lider diye söz ediliyor."

"Ebu Bekir'den de tarikat kurucusu diye söz ediliyor ona bakarsan. Ömer'den bu diye, Osman'dan şu diye. Tarihe, kadim tarihe dikkatle bak, Ali'den, Aliyyü'l-velîyyullah'tan başka fikir zelzelesi yaratan, yıldızlar uçuran kim var? Buhara'da, Semerkant'ta yuvalanan 'mevâlî' Türkleri saymazsak, Arap âleminden İslâm felsefesine katkıda bulunan âlimlerin sayısı iki elin parmaklarını geçmez. Mezhep ve tarikatları sana anlatamam şimdi, fakat Hasan Sabbah İsmailîyye dairesinde deryada bir katre bile değildir."

"Müsaade buyurun hünkârım," dedim. "Asl'olan sorulardır. Yanıtları herkes verebilir."

"Sadede gel," dedi.

"Kaf dağının önüne, özellikle Irak ve diyar-ı Rum'a düşen aksinizde, gölgenizde Hasan Sabbah'ın eşkâlini görür gibi oldum."

İsmail'in benzi attı. Hiddetle yüzüme baktı. Ürpermedim, başımdan aşağı bir titreme huzmesi akıp gitmedi dersem yalan olur.

Yine imdadıma Hatun yetişti. Bizi eyvanda kımız içmeye davet etti.

Kavramlar başka kavramlarla açıklanabilir fakat tanımlanamaz, tanımlar başka tanımlarla tanımlanabilir ama resmedilemezler. Kanıt; nesnel tanıklıklar, somut tarifler ister. Tanıtlama fiiliyle kanıtlama fiili yakınsak olmakla birlikte, iki ayrı boylamda, hatta iki ayrı simgeler kategorisinde yer alan aksiyonları ifade ederler. Yan yana geldiklerinde mucize olur, tılsım tamamlanır, imgeler nesneleşir, Alevîler Şah İsmail'e kırık parmaklarıyla dokunurlar. Şah İsmail, Şah-ı Kerbelâ'yla, Şah-ı Merdan'la örtüşür. Ali, Hüseyin, İsmail birbirine kenetlenirler. Yedi Uyurlar uyanır, yedi Alevî şair tarikat uykusuna yatarlar. Cem kalesi akıldan yüreğe, aşka yıvışır. Ben kuşkucu insanımdır. Alevî, di-

ğer adıyla Şiî yoldaşlarım kusura bakmasınlar ama onların aşk dedikleri kavram Tanrı'dır, Hudey'dir. Ali diye gösterdikleri siluetler yine Hudey'dir: ulu, mübarek Hudey. Ben siyaseten azledilmiş bir noyanım. Hiç kimseye diyet borcum yoktur. Ne yalan söyleyeyim, Arap kavmi, şu veya bu kabileler içinde, en çok Aişe'leri, Fatıma'ları sevdim, severim. Bence kadınları hariç cümle Araplar laf-u güzaftırlar. Aynı şey Acemler, eski adlarıyla Persler, Soğdlar, hatta Medler için de geçerlidir. Lakin söz Azerîlere, Kaf dağının sakinlerine gelince denklem birdenbire kurulur, eşitliğin her iki tarafı da eşit kuvvetlerle çarpılır. Tarihten sayısız örnek göstermek mümkünse de, seyr ü seferime en uygun düşenler Taçlı Hatun'la Şah İsmail'dir. Çok özel mesailerine tanıklık ettiğim bu insanlar sahiden emsali az bulunur, belki de tikel "kahraman"lardı. Şecerem onlara dayanır mı bilmiyorum, lakin elime her kalem alışımda Şah'la Hatun'un yazdıklarımı okuyacaklarını, burun bükeceklerini düşünüyor, maruzatımın imlâ hataları arasında kaybolacağı türden bir evhama kapılıyorum. Çünkü Hatayî'nin bize bıraktığı miras inanılması güç bir epope, saf, lirik bir sözcükler şöleni, inançlı bir yürek, duru bir Türkçe, mütevazı ama bir o kadar da mağrur edadır.

İsmail "biz"den biriydi, evet. Karizmatik bir liderdi. Amacı Asya kıtasını bir Alevî cemaatine dönüştürmek, Ali'nin öğretisini devlet katına taşımaktı. Bilgili ve gözü pekti. İktidarı için, Şeyh Safiyeddin'in yarım kalan düşlerini hayata geçirmek için ne gerekiyorduysa yapmaya hazırdı. Temur'u iyi okuduğu, onu kendine örnek aldığı gün gibi açıktı. Rakik ama bir o kadar da zalim...

Söyleşimiz bitti. Her şeyi ama her şeyi konuştuk, savaş sanatı dâhil, kafama takılan her soruyu yanıtladı diyebilirim. Fakat itiraf etmeliyim ki tam bir demagogdu. Benimle tartışmak, fikir alışverişi yapmak yerine, kalbimi çelecek terimleri seçmeye özen gösteriyor, fikir hazneme sızmanın yollarını arıyordu. Hoş,

ben zaten tanıyordum onu. Akıbetini, alın yazısını biliyordum. Ziyaretten kastım da sadece tenine dokunabilmek eşkâlini, profilini akıl defterime en sarih kelimelerle kaydedebilmekti; o kadar. Doğrusunu söylemek gerekirse başarılı da oldum.

Tebriz'e, Erdebil'e dönmedim bir daha. Seyr ü seferim noktalanmıştı. Isfahan'dan Bağdat'a, Şam'a, Halep üzerinden de Hatay'a geçtim. Kadim hücreme çekildim. İsmail'in bu tarihten sonraki "macera"sını, "icraat"ını otağımdan, sihirli küremden izlemeyi yeğledim.

Anlamıştım. Yenilmeye mecburdu İsmail, mağrur benliğini gözyaşlarıyla çitilemeye. Seçilmiş bir kurbandı o...

Nitekim çok geçmedi ulaklar, felaket tellalları Çaldıran'dan haber uçurdular. Yenilmişti. Aliyyü'l-Murteza onu korumamıştı bu defa. Safevîler Osmanlılar karşısında erimiş, ufalmış, yok olmuşlardı. Yirmi küsur yıldır yenilgi yüzü görmeyen Safevîlerin dudaklarından "Eşhedû enne Aliyye'n-velîyyullah" sözcükleri birer kandamlası halinde toprağa dökülmüştü.

Allah, Aliyyü'l-Murteza (ki İsmail'in hep yanı başında olmuştu bu zamana dek. Başı her daraldığında yüreğine şevk, aklına şavk düşürmüştü) acıyla, hicapla sınamayı yeğlemişlerdi bu defa. Uluyan Selim'i, bir dağ silsilesi halinde uğuldayarak Çaldıran'a akan Osmanlı ordusunu, azapları, kapıkulu askerlerini, yeniçerileri, topçuları, süvarileri görmezden, Safevîlerin aczini, nidalarını duymazdan gelmişlerdi. Kaderde bu da vardı demek. Demek takdir-i ilâhî buydu.

Oysa İsmail Çaldıran'a süklüm püklüm gelen Osmanlı ordusunun toparlanmasını, saf tutmasını istemiş, Ustaçlıoğlu'nun, Nur Ali Halife'nin derhal hücum etme önerilerini reddetmiş, adil, şanına yakışır bir savaş olması için düşmanına zaman tanımıştı. Nitekim olmuştu da. Ancak bu kez Çaldıran'ı zaferle taçlandıran kendisi değil, Selim'di. Ata inançlarına sırtını dönen, ırkını, aslını inkâr eden, sözüm ona cihangir bir hükümdara nasip

olmuştu zafer. İnanmak güçtü, evet. Daha önce biri gelecekten haber verse; yenileceğini, Tebriz'e, Bergüzin'e kaçacağını söylese, ossaat kellesini alırdı. Hoş, hiçbir kâhin cüret edemezdi böylesi bir yıkımı kelimelere dökmeye. Zira Şah İsmail'le Hatayî'nin aynı kafeste yaşayan, aynı gövdeyi paylaşan iki ayrı şahsiyet, iki ayrı ruh olduğunu sırf tebaası değil, yedi düvel bilirdi.

Yoksa hata burada mıydı? Şüphe ile iman, şer ile salâh, aşk ile nefret birleşince Şah İsmail'i zehirlemiş miydi? Sahi kimdi İsmail?..

Soyundu. Üzerinde ne varsa çıkarıp ateşe attı: Altın işlemeli kaftanını, ipek gömleğini, simli şalvarını. Aynaya baktı. Aksinden, biçimli güzel yüzünden, uzun gür saçlarından, duru elâ gözlerinden utandı. Bir velî değildi o, bir inanç, aşk anıtı değildi. Küpe ve yüzüklerini de çıkardı. Çıkardı ve ateşe attı. Oyun bozulmuştu. Rüya bitmişti. Aliyyü'l-Murteza'nın huzuruna saf bir yürekle, üryan, teneşir tahtasındaki bir ceset kadar korunaksız, âciz bir bedenle tekrar çıkmalıydı. Tövbe etmeliydi. İmam Hüseyin'e nispet yaptığı, Ali'yi, Hasan'la Hüseyin'i seven yeniçerilere, kapıkulu askerlerine Kerbelâ'yı revâ gördüğü için özür dilemeliydi.

Diz çöktü. "Allah'ım!" dedi. "Ben ki senin bir parçanım. Aliyyü'l-Murteza ki senin kalbinde gezinir hâlâ. Hiddetim seni gücendirdi, mağrur benliğim seni kızdırdı ise af ve mağfiret dilerim."

Gözlerini yumdu. Ölmek, Azrail'in tırpanıyla biçilmek, yüreğinin parçalanışını, akıl tasının oksitlenişini, ruhunun zehirlenişini hissetmek istiyordu. Yenilmişti, evet. Şah İsmail, Şeyh İsmail'e, Şeyh İsmail, şair Hatayî'ye ihanet etmişti. İğva ve ceza kendisine aitti,

diye bu fasla bir mim koymadan önce, çehresindeki göçüklere son bir defa kalemle dokunalım.

Evet, kaçtı. Tahtını, tacını Yavuz Sultan Selim'e, karısını, ço-

cuklarını, yoldaşlarını onun merhametine bıraktı. Ölümü bu kadar yakından görmemişti Çaldıran'a dek. Kendisiyle, onunla bire bir yüzleşmemişti. Aliyyü'l-velîyyullah'ın yanı başında olduğundan, bahr-i Hazer'in suyunu Erzincan'a, Sivas'a taşıracağından, tıpkı Temur gibi atını Ankara'ya, Akdeniz'e süreceğinden adı kadar emindi. Yavuz ki bön, bir o kadar da ahmaktı. Savaşmayı değil, sevişmeyi, vecdle, hınçla sevişmeyi dahi bilmezdi. Yunanlı hadımların, harem ağalarının, Sırp cariyelerin, Romalı hatiplerin, laf cambazlarının, Arap dalkavukların, köle tâcirlerinin arasında kendini bir şey sanıyordu. İsmail ki Anadolu'nun, Azerbaycan'ın, İran'ın, hatta Turan'ın bir simgesiydi, inancın ve aşkın mürşidi, bir sır kılavuzu. Yavuz'un karşısına dikeldiğinde, ona toparlanma ve mevzilenme fırsatı tanıdığında, mağrur, adil ve tebaasıyla yekvücuttu. Yoldaşlarının 'hepsi ve her biri'ydi. Lanet olsundu.

"Bismişah," dedi. "Şu kısa ömrümün kalanını çileyle, ibadetle tamamlayacağım. Hüseyin değilim ben, el-Hallac değilim, lakin bundan böyle onlarla bir olacağım. Adım üzerine, Hatayî üzerine yemin ederim."

Otuz yedi yıl yaşadı İsmail. On dört yaşında tahta çıktı. Yirmi üç yaşında en önemli zaferini kazandı: Özbeklere, Muhammed Şeybanî'ye karşı. Şimdiki İran topraklarını ve Irak'ın yarısını ele geçirdi. Yirmi yedi yaşında da en büyük yenilgisini aldı. Bayrağını yere, Çaldıran'a düşürdü. Osmanlılar kollarını sallayarak girdiler Tebriz'e... Ricat ve merhamet, perva ve cevaz, acz ve af; hodbin benliğine kara bir leke üşürdü, hudutsuz imgelemine bir musalla taşı. Öldü, evet. Hazar kaplanı 23 Ağustos 1514 tarihinde Çaldıran'da öldü, bir kûfi parantezin içine gömüldü. Nitekim son dönem şiirlerinde bu hâlet-i ruhiye açık biçimde görülür.

İsmail Ehl-i Beyt'ten değildi. Sahte şecere kayıtlarına, mesnetsiz iddialara rağmen ne Hz. Muhammed'le kan bağı vardı,

ne Oniki İmam'la. O, safkan bir Türkmen'di, Şamanizm'in töre ve törenlerini İslâmiyet'e şırınga etmiş bir bağatur. Dar anlamda 'herkes', daha dar anlamda 'kimse'. Fakat onu seküler, hatta Şiî lügatinin haricinde kelimelerle tasvir etmeye çalışmak maalesef olanaksızdır, zira İsmail semavî dinlerin hemen hepsinin ululadığı Hz. İsmail/Zül Karneyn arketipinin âdeta bir simetrisidir. Bu, hiç değilse Alevîler, Türk kökenli Şiîler indinde böyledir. Yine de Şah İsmail'in yazınsal kimliğine, din ve devlet adamlığına 'birlikte' bakmak gerektiği kanısındayım ben...

Şah İsmail, nam-ı diğer Hatayî, Alevîlerin yedi büyük, ulu şairinden biridir, diğerleri Seyyid Nesimî, Yeminî, Fuzûlî, Viranî Baba, Pîr Sultan Abdal, Kul Himmet. Yedi sayısında elbet mübalağa vardır, ama zaten Şah İsmail'in kendisi mübalağaydı. Hakikat dört yüz küsur yıl uzaktaysa *Dehname* buradadır, *Divan, Nasihatname* elimin altındadır.

Fakat şiir meraklıları hiç heveslenmesinler, amacım –hiç değilse bu yazıdaki amacım– şair atalarımı bulgulamak, Hatayî'yi poetik serüvenimizin bir menziline oturtmak değil, sırf onu görmek, kalem ve kılıç tutan ellerine dokunmak, üç kelimenin varsa arasındaki gizli bağlantıyı bizzat kendisine sormaktı.

Ah, yine unuttum. Sahi, neydi Şah İsmail'in Khatay ve Hatay'la ilişkisi?..

Kalbimin Yırtılan Yeri

Dünya keşfedilmişti. Harflerin şifresi çözülmüştü. Anahtar kelimeler bulunmuştu. Beşerin hafızasındaki boş kareler doldurulmuştu. Ünlem ve soru işaretlerine ihtiyaç yoktu artık. Artık coğrafyacılara kimse itibar etmiyordu. Nehirler geçilmişti. Göllere girilmişti. Çöller aşılmıştı. Dağlara çıkılmıştı. Yazıtlar okunmuştu. Otların sükûtu bozulmuştu. Haşhaşı çocuklar bile çiğniyordu Afganistan'da, Patagonya'da. Asya baştan aşağı fethedilmişti. İpek ve Baharat yolu sürülmüştü, haritalardan silinmişti. Avrupa ve Afrika samuraylar tarafından işgal edilmişti. Aşk hür esarete, adalet hür inisiyatifsizliğe dönüşmüştü. Dualar dağdağasızdı, tasvirler mübalağasız.

Şaman Akşit mağarasına geri döndü. Mumlarını yaktı. Pelerinini yere serdi. Arap seyyahların bütün eserlerini rahlesine yığdı. Hayatının son günlerini onlara ayırmıştı. Son nefesini verinceye dek bu "soytarı"ların "hayal cüzleri"ni okumak, kızmak, kalbini kışkırtmak, gençlik, çocukluk yıllarına geri dönmek, sonun sonsuzluğuna dinç, kin dolu göçmek istiyordu. Evet, Asya'yı muhasara eden, coğrafyanın belleğine nifak sokan sözüm ona bu ilim kılavuzlarının "name"lerini, "hatıra"larını buruşturup attıktan sonra ölmek istiyordu.

Uzun yaşamıştı Akşit. Çağların sisli patikalarında, kanyonlarında gereğinden fazla dolaşmıştı. Ufka, guruba gereğinden fazla bakmıştı. Arapların Maveraünnehir'i fethiyle başlayan, Moğol "galebe" siyle, Temur' un iktidarı ele geçirmesiyle ivme kazanan, yine Temur'un saltanat yıllarında biten –ama birden bire bitive-

ren– İslâm felsefesinin "altın çağ"ına bizzat tanık olmuştu. Bu dört yüz küsur yıl içinde, "insan"la Allah arasındaki görece ilişkiyi irdeleyen Batılıları, özellikle skolastik ve Rönesans "aydın"-larını derinden etkileyen, uzun yıllar Avrupa'da ders kitabı olarak okutulan eserler dâhil, binlerce kitap yazılmıştı. Çoğunluğu 'iman'la 'akıl' arasındaki çelişki üzerine, aklı red veya kabul eden, Hakikat'e, yani Allah'a akıl sezgisi veya imanla ulaşılabileceğini ileri süren yığınla yazı. Fasit bir daire. Yenenle yenilenin olmadığı bir düello. Ama tehditkâr, itham edici...

Kalemşorların hemen hepsi Türk düşmanıydı. Özellikle Meşaî ve Eşarî okuluna mensup seyyahlar iflâh olmaz cinstendiler. Onların indinde Türk demek şer demekti. Yecüc demekti. Akşit kimini şahsen tanırdı, fakat –niye yalan söylesindi– bu zamana kadar hiçbirini okumamıştı.

Pelerinin üstüne çöktü. Ağzındaki yeşil zeytin tanesini muhabbetle çiğnedi, çekirdeğini boş mürekkep hokkasına tükürdü. Bir adet yeşil zeytin çarpı kırk gün eşittir şu kadar yıl ederdi. Evet, insan ömrünün ellilere altmışlarda seyrettiği bir kıtada bin küsur yıl hayatta kalmasının sırrı, sihirli formülü bu diyetti. Tuhaftır, diyeti kendine öneren de bir Arap'tı. İranlı bir Arap muhacir. Cabir bin Hayyan, tam adıyla Ebu Musa Cabir bin Hayyan el-Azdî.

Şam'da tanışmışlardı onunla. Aynı yaşlardaydılar. Birlikte Bağdat'a, Kûfe'ye gitmişler, simya ve astronomi üzerine geyik muhabbetleri yapmışlardı. Yanlış anımsamıyorduysa, Cabir, İmam Cafer'in öğrencisiydi. Yine yanlış anımsamıyorduysa, ünlü "mizan teorisi"ni Cafer'in ağzından kaptığı şu cümleye borçluydu: "Zekâyı, evrenin ruhunu, doğayı, formları, küreleri, yıldızları, dört doğal niteliği, hayvanı, bitkiyi, madeni ölçmeye yarayan teraziler vardır; ama hepsinin içinde en yetkin olanı harfler mizanıdır." Cabir'e göre, terazilerin işlevi, cisimlerdeki 'görünen'le 'saklı olan' arasındaki nesnel bağlantıyı bulmaktı.

Bir maktul çocuğuydu Cabir bin Hayyan. Babası Emevî hanedanı tarafından boynu vurularak idam edilmişti. Kendisi de Arabistan'a gönderilmişti. Kırgındı. Onulmaz acılar içindeydi. Aklından kopan kayalar yankılarıyla birlikte yüreğine, ruhunun derinliklerine yuvarlanıyordu. Her şeye ama her şeye mistik bir hınç duyuyordu.

Haksız mıydı, hayır. Fakat Akşit'i alâkadar etmezdi, etmiyordu. Nitekim tespitlerinin leh veya aleyhine tek kelime sarf etmemişti, Cabir ne diyorduysa belleğine eksiksiz kaydetmeye özen göstermişti.

Sonunda patlamıştı üstad. "Sen kimsin," demişti. "Allah'ın düş torbamıza musallat ettiği bir cin mi?.."

Gülmüştü Akşit. "Ben şamanım. Gök Tanrının bir kılavuzuyum. Görevim yerküreyi onun adına temaşa etmektir."

"Yani putperestsin!"

"Adını sen koy. Öyle diyorsan..."

Cabir bakakalmıştı. Ezan sesleriyle çalkalanan coğrafyada putperest bir kalemşor; inanmak güçtü. Üstelik saklamıyordu da hazret. "Kader'e de inanmazsın o zaman sen," diye sormuştu Akşit'in gözlerine sokularak.

"Bizim Kader inancımız sizinkinden farklıdır. Oluş ve hareket, koruyucu ruhların icazetine ve Tanrı'nın rızasına bağlıdır."

"Anladım. Demek sen rafızî yola düşmediğin sürece ilelebet hayatta kalabilirsin. Tabiî gövden ufalanıp dağılmazsa..." Gri düşüncelere dalmıştı sonra.

Üç bin kitap (cüz demek daha doğru olur) yazmıştı Cabir. Esin perilerinin definesine erişmişti – ebedî hayatın gizine, edebî hayatın gizemine. Lakin İslâm topraklarını kana bulayan kabile savaşlarından, Şiî-Sünnî çatışmalarından bunalmıştı. Daha kötüsü; ümidini, yarınlara ilişkin büyük inancını yitirmişti. Yakında öldürülecekti, biliyordu. Sırlarıyla birlikte ahirete gideceği günü bir semender sabrıyla bekliyordu

ki Akşit'le tanışmıştı. Ona söz konusu diyeti önermişti

ki Akşit'i yol üstünde yek başına bırakıp sırra kadem basmıştı

Akşit'in gözleri doldu. Cabir bin Hayyan seçkin bir insandı. Şu sıra anımsamak istediği, hayal cüzlerini mıncıklamak için yanıp tutuştuğu kalemşorların haricinde bir Arap'tı. Şiî'ydi, mümindi. Yine de onun kutlu anısına kıbleye üç çamçak kımız saçmaktan kendini alamadı. Alelacele rahlesindeki kitaplardan birini çekti. Sırf Cabir'i unutmak, onun gülümser çehresini, ezilmiş zeytin tanelerine benzeyen gözlerini belleğinden kazımak amacıyla tam ortasından okumaya başladı. Küfrün tedavüle konduğu 'on üçüncü bab'dan:

"...Dilleri ve yapıları açısından bunlar dünyanın en iğrenç insanları. Dilleri tavuk gıdaklamasına benziyor. Buraya bir günlük yerde Ardkva adındaki kasabada Kardlar diye bir kabile yaşıyor. Onların dili de tam kurbağa viyaklaması gibi."

Akşit sağ işaret parmağını kitabın arasına koydu, kapattı, göğsüne bastırdı. Bu, ben-i Yasef'i sinek gibi gören bir ırkın sesiydi; Arapların. İçi şeneldi. Demek doğru kulvar üzerindeydi. Okumaya kaldığı yerden devam etti:

"Kar. Kar. Yine kar. Mihmandarımız dâhil hepimiz donuyorduk. Oysa mihmandarımız bir Türk'tü. Burada doğup büyümüştü. Soğuğa dayanıklı olması lazımdı. Yine de homurdanıp duruyordu. Halife ne istiyor bizden, diyordu. Cümlemizi öldürecek bu kışta kıyamette, diyordu. Arzu ettiği şeyi bilsek verir kurtulurduk, diyordu. Dayanamadım. Halife ne isteyecek sizden be adam, dedim. Allah'tan başka tapacak ilâh yoktur demenizi istiyor. Pis pis sırıttı. Doğru olduğunu bilsek söylerdik, dedi."

Zat-ı muhterem kimdi acaba? "Bu kitap Ahmet bin Fadlan bin Abbas bin Reşad bin Hammad'ın kitabıdır" ibaresini gördü. Ahmak herif, dedi. İyi tanırdı İbn Fadlan'ı. Şeceresi belirsizdi. Hatta Arap bile değildi. Abbasî komutanı Muhammed bin Süleyman'ın kölesiydi. Yıldızı, efendisiyle birlikte Halife

Muktedir adına elçi gittiği Batı Türkistan seferinde parlamıştı. Kitabında "iğrenç insanlar" diye aşağıladığı belki de akrabalarıydı, "tavuk gıdaklaması", "kurbağa viyaklaması" diye horladıkları da anadilinin lehçeleri.

Sevinci daha membasındayken pıhtılaşmıştı. Binbir zahmetle yakaladığı yeşil örümcek avuçlarından kayıp kumlara, Mecnun'un ayak izlerine karışmıştı. Akşit merak böceğinin itirazına rağmen okumaya devam etti:

"Kadınları ne kendi erkeklerinin ne de yabancıların yanında peçe kullanıyorlar. Vücutlarını bile örtmüyorlar. Dün bir Oğuz'un evinde oturuyorduk. Karısı da yanımızdaydı. Biz konuşurken kadın bir ara edep yerini açıp kaşıdı. Hepimiz gördük. Hemen ellerimizi yüzümüze götürüp Allah'a günah yazmaması için dua ettik. Kocası tercümanımıza ne derse beğenirsiniz: 'Sizin önünüzde açılmamızın nedeni, gördüğünüz halde kendinizi tutmayı öğrenesiniz diyedir. Çünkü ulaşamazsınız. Böyle olması, gizli olup da elde edilebilir olmasından daha iyidir.' Çok tuhaf, zina bu insanlara çok yabancı. Ama birinin zina işlediği öğrenilirse, onu hemen iki parçaya ayırıyorlar. Bunu yapmak için günahkârı önce iki ağacın dallarına bağlıyorlar, sonra ağaçları deviriyorlar. Akabinde de adam ikiye bölünüyor."

Yoo, hiç tanık olmamıştı böylesi bir infaza. Olmak da istemezdi. Fikrini sorsalar ne derdi, onu da bilmiyordu. Orta Asya step törelerinde değil zina, değil tecavüz, kabile içi evlilikler bile yasaktı. Nedeni; aile, kabile birliğini korumaktı elbet. Daha önemlisi; döl kadim atalarına meyleder, idoller tekrar ete ve kemiğe bürünür endişesiydi. Zira Akşit dâhil Türklerin hemen hepsi it baraktan, börtü böcekten türediklerine inanırlardı.

İbn Faldan elbette anlayamazdı Türkleri. Nüfus kütüğü gözyaşına banılmış bir dönekti o, bir cüce. *Risale*'de (ki kitabının adı *Risale*'ydi) de salt gördüklerini değil, duyduklarını, duymak istediklerini yazmıştı. *Risale*'nin son paragrafını yüksek sesle okudu:

"Hazarlar ve hanları hep Yahudi'dir. Bulgarlar da, öteki komşuları da onların buyruğundadırlar. Hepsi Hazar Kağanı'na taparcasına itaat ederler. Bazılarına göre, Yecüc'ler Hazarlardır."

Oysa Hazarların, genelde Türklerin indinde İslâmiyet kutsal yazılara sahip üç dinden biriydi. Hatta Müslümanları Hıristiyanlardan daha çok severlerdi, Musevîliğe İbrahim'in, İslâmiyet'e de İsmail'in dini, derlerdi.

Akşit belleğini yokladı, step insanının yücelişine tanık İbn Fadlan türünden fakat muhatap kabul edebileceği başka kalemşorlar arandı. Çok geçmeden de İbn Battûta'nın ismi akıl defterine düştü.

Görünmez bir el sağdan sola tam adını yazdı: Ebu Abdullah Muhammed bin Abdullah el-Levatî et-Tancî ibn Battûta. Arap yazarlar nedense çok uzun sıfatlarla anılmayı yeğler, şecerelerini tümüyle isimlerinin önüne istiflerlerdi.

İbn Battûta'nın eserinin adı da çok uzundu, kalındı: *Tuhfetü'n-Nüzzar fi Garaibi'l-Emsal ve acaibi'l-estar.*

Akşit rahlesindeki kitaplara baktı, bu adda bir yapıt yoktu. Olmaması da gerekirdi, çünkü bildik seyyahlardan değildi o. Vakurdu, insancıldı. Bu yüzden eserini de sırça sandığına kilitlemişti. Kalktı, *Tuhfetü'n-Nüzzar fi Garaibi'l-Emsal ve acaibi'l-estar*'ı mağarasının asma katındaki sırça sandığından çıkardı. Sayfalarını usulca, muhabbetle çevirdi. Daha önce mim koyduğu bölümü buldu. Hazarların yaşadığı coğrafyada, Dinyester'le İrtiş nehirleri arasında İbn Battûta'nın Deşt-i Kıpçak adını verdiği ülkede, İbn Fadlan'dan ve Hazarlardan dört yüz küsur yıl sonra hüküm sürmüş Özbek hanedanını resmettiği paragrafları tek tek ayıkladı.

İbn Battûta "Kadın efendi, Muhammed Özbek Han'ın iki oğlu Can Bey'le Tin Bey'in annesi Taytuglu Hatun'dur," diye bir girizgâh akabinde, büyük bir ciddiyetle şu "rivayet"i nakledIyordu:

"Ancak prenses İt Küçücek'in annesi olan Hatun'un yeri, ka-

dın efendi Taytuglu'dan bile önde gelmektedir. Özbek Han çoğu gecelerini onunla birlikte geçirmektedir. Halk da bu ilgiye mukabil en büyük saygıyı Hatun'a göstermektedir. Oysa Han'ın kadınlarının içinde en kısmık, eli sıkı olan da odur. Rivayete göre, Sultan Süleyman'ın saltanatının çökmesine sebep olan zen soyundan gelmekte imiş. Edep yeri yuvarlak ve her Cuma ilk hâline, kızoğlankıza dönüşen soydan. Mamafih Deşt-i Kıpçak dışında ne buna benzer bir söylenti duydum, ne de böylesi bir kadınla izdivaç eden biriyle karşılaştım. Ayıptır söylemesi; bendenizin toprağına da bu zenlerden biri ayak basmış değildir."

İbn Battûta Faslıydı. Soylu bir ailedendi. Fıkıh ve edebiyat öğrenimi görmüştü. Yirmi bir yaşında da dünyayı keşfe çıkmıştı. Hemen bütün Müslüman ülkelerini gezmiş, Çin'e, Sri Lanka'ya dek gitmişti. Malikî mezhebindendi. Yine de ziyaret ettiği halkların âdetlerine harfiyen uymuş, erişilmez bir bilgi ve tecrübe abidesi olmuştu.

Onunla ters bir zamanda karşılaşmıştı. Belh'te. Maveraünnehir üzerinden Afganistan'a geçerken. Maveraünnehir yıkık döküktü o sıra; fakirdi. İpek Yolu tekin değildi. Bu yüzden İbn Battûta ve maiyeti huzursuzdu. Bir an önce bu diyardan savuşmak istiyorlardı. Akşit ısrar etmedi. İyi; gitsinlerdi. Nitekim ertesi sabah yola koyuldular. Fakat İbn Battûta tuhaf bir önseziyle onun tay-i zaman kimliğini fark etmiş, altı yüz küsur yıl sonra bu yazıda ele alınacağını sihirli küresinde görürcesine Akşit'i kaldıkları kervansarayın tenha bir köşesine çekip Hatun'u ziyaretini de sol kulağına iliştirivermişti. "Mehemmed Özbek Han'la görüştükten hemen sonra o kadının çadırına girdim," demişti. "Çocuk yapma zamanı geçmiş on kadar kadın hizmetkâr arasında oturuyordu. Elli kadar cariye de önündeki altın ve gümüş tabaklardaki kirazları ayıklıyorlardı. O da sağ tarafındaki altın sinide bulunanları temizlemekle meşguldü. Kendisini selâmladık. Yol arkadaşlarım arasında güzel bir sesle ve Mısır usulünce *Kur'an*

okuyan bir hafız vardı. *Kur'an*'ı dinledi, teşekkür etti. Hepimize zarif ve hafif ağaç kadehlerle kımız ikram etti. Üstelik bana da kadehi kendi eliyle ikram etti. Bu hareket onlara göre ikramların en büyüğü sayılır. O güne dek kımız içmemişsem de ikramını geri çevirmem mümkün olmadı. Şöyle bir tattım, hoşlanmadığım için kadehi arkadaşlarımdan birine veriverdim. Seyahatimin nasıl geçtiğini uzun uzadıya sordu. Dilimin döndüğünce arz ettim. Eli sıkı ama hoş bir kadındı. Merakımdan, bir de Han'ın katında pek itibarda olmasından kadınları ziyarete (ki dört kişiydiler) ilk ondan başlamış idik."

Nüktedan bir insandı İbn Battûta. Bir şiir/kelam seyyidiydi. Akşit'in yanı başından ufka doğru çekilip gitmişti. Kim bilir, belki de hayatının geri kalan kısmında edep yeri yuvarlak zenlerle de halvet olmuştu. Her kalemşor bir parça teşhircidir, fakat *Tuhfetü'n Nüzzar fi Garaibi'l-Emsal ve acaibi'l-estar*'da bu meydanda başka enstantane yoktu. Akşit enikonu yorulduğunu hissetti. Onun kadim dostlara değil, mendebur hasımlara, inançlı düşmanlara ihtiyacı vardı şu sıra. Şövalye edasıyla, mücahid çalımıyla karşısına dikelsinler istiyordu. Kalbini kışkırtsınlar, yaralarını kaşısınlar, rüzgâra tükürsünler.

Yoo, aradığı ne İbn Fadlan'dı, ne İbn Battûta. O, zavallılara ve bilgelere el kaldırmayan bir ırkın temsilcisiydi, kayıp abdalıydı. Ölmeden önce tarih sahnesine fırlaması, harfler terazisinin sol kefesine yükünü yıkması gerekiyordu. Kılıçla, kalemle soydaşlarının üstüne üşüşen gaza ve cihad çığırtkanlarıyla, hiç değilse birisiyle dövüşmeye mecburdu. Ümitle el-Buharî'nin *Camiu's-Sahih*'ine uzandı. Bildiği kadarıyla; Ebu Abdullah Muhammed bin İsmail el-Buharî (ki tam adı buydu), sırf bu kitabı yazmak amacıyla Mısır'la Maveraünnehir arasında mekik dokumuş, binlerce anekdot devşirmiş, âdeta Sünnî ulemanın hafızasını didiklemişti. Akşit'in aradığı kem sözler yoktu belki ama büyük bir emek ürünüydü *Camiu's-Sahih*, bir başyapıt.

el-Buharî "Kitab-ı Cihad" adını verdiği en hacimli cildinde (ki tamamı dokuz ciltir), Hz. Muhammed'in bir hadisine atfen, "Küçük gözlü, kırmızı yüzlü, suratları kalın deriden yapılmış kalkanlara benzer Türklere karşı savaşlar yapılmadıkça hüküm günü gelmiş olmayacaktır," diyordu: "Hüküm günü gelmeyecektir, ta ki sizler kıvrık kıldan yapılmış sandal giyen Yecüc'lere karşı savaşana kadar!"

Ohoo, bırakalım kem sözü, Arapları resmen kışkırtıyordu hazret, Türkleri münafıklarla, Yecüc'lerle eşliyordu. Hoş, İbn Fadlan da aynı tabiri kullanıyordu, fakat o hiç değilse savaştan söz etmiyordu. Yoksa Akşit mi atlamıştı? Aklının kıvrımlarında uyuklayan Kızıl Elma ejderinin kımıldadığını, gözlerini kırpıştırdığını, keyifle esnediğini hissetti. Bu, iyiye işaretti. Akşit Yecüc sözcüğünün altını çizdi; el-Buharî'nin şeceresini kurcalayıp külliyatını şerhe geçmezden önce bu terimin etimolojisini tetkike karar verdi. Bu iş için el-Bağdadî'nin *Lûbabü't-Te'vil fi Maân'ı-t Tenzil*'i bulunmaz bir nimetti, biliyordu.

el-Bağdadî "Yecüc kelimesinin aslı, ateşin şeraresi ve ışığı anlamına gelen Ecic ünnar maddesindedir," diyordu. "Onların bu adla çağrılmalarının nedeni, kesret ve şiddet itibariyle Ecic'e benzetilmelerindendir. Neslen Yasef ibn Nuh evladındandırlar ve Türkler de onlardandır. Rivayete göre bunlardan bir taife talana çıkmıştı; o sırada Zül Karneyn seddi inşa ettiğinden o taife sed haricinde terk edildiler."

el-Bağdadî müphem bir lügatçiydi. Eserlerinde nesnelerden ziyade imgelere dokunmayı denemişti. *Lûbabü't-Te'vil fi maân'ı-ı Tenzil*'i de okunsun için değil arada bir bakılsın için yazmıştı. Akşit de öyle yaptı, tam adını dahi telaffuz edemeden el-Bağdadî'ye gönül kapısını kapadı.

Arap müellifler Türklerin Yecüc Mecüc'ler, özellikle Yecüc'ler olduğunda hemfikirdiler demek. Sırf Araplar mı? Dönmeler, Pers kökenli kalemşorlar da Türkleri öyle görüyorlardı. Örneğin

Sadi "Her ne kadar dış görünüşleri insana benzese de," diyordu *Gülistan*'da, "hiçbir kurt, kana susamışlıkta, hiddette, leş kuşlarının yırtıcılığındaki Türkleri geçemez."

Demek ki el-Buharî'nin savaş teklifini kabullenmekten başka bir seçeneği yoktu Akşit'in. Zira, o, "kıvrık kıldan yapılmış sandal giyen" Yecüc taifesinin şamanıydı, bir sır kâtibi. *Camiu's-Sahih*'i dizlerine sermeden önce, mağarasının teras katındaki kalemşorlar kütüğünü tebeşir dairesine taşıdı. Dilini şaplatarak mizan teorisinin harflerine başını soktu.

el-Buharî Maveraünnehir havzasındaki Buhara şehrinde doğmuştu. Mevâlî bir ailedendi. Çocuk denecek yaşta *Kur'an*'ı hatmetmişti, ezberlemişti. On altı yaşında da hacca gitmişti. Hayatı boyunca Kahire-Semerkant hattında...

Aa, bu, Merv'de karşılaştığı hafız çocuktu. Eflatun'la Platon'un akrabalığını sormuştu kendine. "Aynı kişidir," cevabına afallamış fakat hayretini kelimelere vurmaktan kaçınmıştı.

Sıçan yılıydı. Dün gibi hatırlıyordu. Kardan, tipiden göz gözü görmüyordu. Karşısına çıkan ilk konağın kapısını çalmıştı. Hoş bir rastlantı; burası umuma açık bir dergâhtı. Sıcaktı. Cemaat, ki çoğu gençti, kafiyesi bol veciz sözlerle Eflatun'un *Politeia*'sını tartışıyorlardı.

Akşit oldum bittim hoşlanmazdı bu tür tartışmalardan. Zira her münazara vukuatla sonuçlanır, biri veya birkaçı zındıklıkla suçlanır, sorunlar başka mecralara, bölge valisinin hakemliğine taşınırdı. En iyisi meclisin haricinde kalmaktı.

Lakin söyleşi tahmininin aksine mutedil bir havada seyrediyordu. Hatip (ki kırk yaşlarında erkândan bir zattı) âdeta fısıltıyla konuşuyor, soruları iddiasız bir üslupla yanıtlıyor, zeyl ve şerhleri tebessümle akıl defterine kaydediyordu. Akşit ihtiyatla yaklaştığı güruha, hararetle katılmaktan kendini alamamıştı.

Oturum sabaha dek sürmüş, Platon'un, Plotinus'un, Cabir bin Hayyan'ın risaleleri elden ele dolaşmıştı.

Evet, çok iyi hatırlıyordu el-Buharî'yi. Teneffüs saatlerinde *Kur'an*'dan sureler, Ali bin Ebu Talib'den şiirler okumuştu. Ürkek, saz benizli bir çocuktu. Aslen Türkmen'di. Soyadından nasıl da anlayamamıştı. Yukarıdaki satırları onun yazdığına inanmak sahiden güçtü, acı vericiydi. Hazret, İslâmiyet adına, Araplar adına, müminleri yekten Yecüc nesline karşı cihada çağırıyordu.

Ne denir? Kendi benliğini lanetleyen bir kalemşor hangi kelimelerle tenzih edilir?

Akşit aczini ifade edememenin ıstırabıyla dönendi, çırpındı; İbn Fadlan'ın, el-Buharî'nin üstünü çizdi.

Vaktiyle Bizanslılar, İran'a "Şeytanın ülkesi" derlerdi. Değil zapt etmeyi, sınır kentlerine sarkmayı, saldırmayı bile akıllarından geçiremezlerdi. Korkarlardı. Aynı şey Araplar için de geçerliydi. Fakat Hire'de Perslerle karşılaştıklarında, bunların "kızıl gözlü cinler" olmadıklarını görünce çok şaşırmışlardı. Akabinde de Mezopotamya'yı, İran'ı ilga, Maveraünnehir'i de işgal etmişlerdi. Üç asır gibi kısa bir süre içinde de *Kur'an*'ı İndus nehrine, Altay dağlarına ulaştırmayı başarmışlardı. Perslerin boyun eğmesine, Muhammed'e ve Allah'a biat etmesine karşın, Soğd ve Türk kavimlerinin İslâmlaşması uzun zaman almıştı. Sayılarının üçte ikisini kırpmak gerekmişti.

Ama IX. yüzyıldan itibaren, İran ve Maveraünnehir'de kendiliğinden oluşan ulema, münevveran (ki el-Buharî de bunlardandı), din ve "medeniyet" adına işlenen cinayetleri teyid etmekle kalmamış, Arap egemenliği dışındaki Orta ve Doğu Türkistan'ı da Bizanslıların tabirini anıştırır biçimde "Yecüc'ün ülkesi" diye tesmiye etmişlerdi.

Oysa Türkler kadim, görkemli bir geçmişe, kutlu bir şecereye sahiptiler. Din ve "medeniyet" yağmurları yağar geçerdi. Dün Musa, İsa, bugün Muhammed. Yarınlar yine en eskilerindi... Telaşlanmak, salvolarla cenk meydanlarına taşmak, budalaca, gündem harici taşkınlıklar yapmak anlamsızdı. Akşit bili-

yordu bunları. Fakat iğva ve ihanet erbaplarını bulgulamak, kökenlerini tetkik etmek de şarttı. Akşit'in zaman zaman başvurduğu Levh-i Mahfuz, Gizli Köğükler, Şuara Kütüğü, Resimli Lanetliler Kitabı; bu tür çalışmalardandı işte. Dört Rüzgâr tarikatınca hazırlanıp üyelerine (ki sayıları iki elin parmağı kadardı) ulaştırdıklarıydı.

Levh-i Mahfuz'da başka kimler vardı acaba? Akşit o değilden, şöylesine bir göz attı lanetliler listesine. İrkildi. Gözlerine inanamadı. İslâmiyet adına Türklerin yüzüne tükürmeyi hüner sayanların hemen hepsi maalesef Türk menşeliydi. İbn Sina'yla el-Bağdadî'nin de adlarını listede görünce içi bulandı, benzi attı. Araplar sırf Asya'nın Ön'ünü değil, Orta'sını da kalben fethetmişti demek. Yazıklar olsundu ben-i Yasef nesline...

Şaman Akşit aslen Kırgız'dı. Talas-Ala dağının eteklerinde dünyaya gelmişti. Orda da büyümüştü. Ufkun ve gurubun arkasını, ışığın ve karanlığın kaynağını merak etmiş, salt bu merakını gidermek amacıyla da yollara düşmüştü. Cabir bin Hayyan'ın verdiği ölümsüzlük iksirini eğnine zerk etmesiyle de elini kolunu sallayarak çağların labirentlerinde dolaşmaya başlamıştı. Gök Tanrı'nın bir sureti değildi o; biliyordu. Semavî dinlerde tarif edilen, örneğin İsa benzeri bir peygamber de değildi. Sıradan, alelade bir havariydi. Dört Rüzgâr'ın bir neferi. Dünyaya Gök Tanrı'nın adaletini hükümran kılmaya gelen "seçilmiş"lere yardıma mecbur, hatta mahkûm bir bilge...

Lakin bin küsur yıl uzun bir zaman dilimiydi. İğva ve ihanetin bin küsur defa yürürlüğe konup kaldırıldığı bir süreç. Artık yorulmuştu. Pasifik'ten Hazar'a, Akdeniz'e, Tuna'ya savrulan ırkının ardı sıra koşuşturmaktan bıkmıştı. Her seyahat sonrası buraya, Zerafşan'a dönmek de ayrı bir dertti. Üstelik tehlikedeydi de. Mağarasının bulunması ihtimal dâhilindeydi. Albert Einstein, Stephen Hawking türünden bir işgüzar sır düğümünü şıpınişi çözebilirdi. Fizikötesi denilen hudut ulaşılmayacak bir

mesafede değildi ki.

Rahlesindeki kitaplara tekrar baktı. Hevesi körelmişti. Hangisini eline alsa yazarı ya Türk menşeli çıkıyordu, ya Pers menşeli. Oysa İslâmiyet Arapların bir diniydi, Muhammed Arap ırkının bir peygamberi. "Allah, Hz. İbrahim'in evladından Hz. İsmail'i, Hz. İsmail'in evladından Haşimîleri, Haşimîler içinden de beni süzüp seçti," demişti. Yoo, kızmıyordu ona. O, Türkleri bilmezdi, bilmiyordu. Yecüc Mecüc tabirini de *Kitab-ı Mukaddes*'den almıştı. Türklerle malum "taife"leri eşleme "şeref"i, Arap menşeli, İslâm icazetli sözüm ona "belagat, talâkat, hazır cevap ehli" mezkûr kalemşorlara aitti. Akşit'in aradığı bunlardı, bunlardan biri.

Uzandı, meşin kaplı bir kitap seçti kendine. *İhya-u Ulumi'd-Din* serlevhasını birkaç kez tekrarladı. Satırların, paragrafların arasında koşuşturmaya başladı. Müellif Ebu Hamid bin Muhammed et-Tusî al-Gazzalî'ydi, nam-ı diğer Hüccetü'l-İslâm.

Akşit al-Gazzalî'de dişe dokunur bir paragraf, sivri bir cümle bulamadı.

Yoo, hayır, onun da diğerlerinden farkı yoktu. "...Vahşi hayvanlara benzer tüm yönlerine rağmen Türkler, Kürtler ve Bedevîler, doğal bir içgüdüyle yaşlılara saygı gösterirler," diyordu. "Çünkü yaşlıların tecrübeye dayalı olarak keskinleşen zekâları nedeniyle üstün oldukları kanısındadırlar."

Akşit delirecekti. Hışımla rahlesindeki al-Gazzalî külliyatını kaldırıp Asya'nın Ön'üne, ta Arap yarımadasına attı.

Tam bu sırada gözüne *Hududü'l Âlem* çarptı. Tipik bir coğrafya kitabıydı *Hududü'l Âlem*. Sırf dinlenmek, bin küsur yıl dolaştığı ülkeleri bu arkaik albümde, arz daireleri arasında tekrar temaşa etmek arzusu ile kucakladı. Sayfaları sağdan sola yeğnik bir güvenle çevirdi. Harflere, anahtar kelimelere büyüteçle baktı, çizgilere, mürekkep lekelerine dürbünle. Yanılmıyorduysa, bu atlas, Semerkant'ta hazırlanmıştı. Yanılmıyorduysa, Amr

Alü'l Harir Muhammed bin Ahmed'e sunulan bu eser, seyyahlarla vakanüvislerin ortak bir yapıtıydı. Yanılmıyorduysa, *Hududü'l Âlem* Türkî halklara önyargısızdı.

Yoo, yine yanılıyordu. Müellif(ler) her kim(ler)se, Türkleri, ama bu kez sadece Kırgızları, *Kur'an*'da adı geçen ve Hz. Muhammed tarafından tarif edilen Yecüc ve Mecüc'lerle eşliyordu: "Onların hükümdarları Kırgız Han diye bilinir. Bu millet vahşi yaratık tabiatındadır ve insanlarının haşin, sert yüzleri vardır ve sakalları seyrektir. Yasa nedir tanımazlar, merhamet nedir bilmezler, fakat iyi dövüşürler. Ve savaşçıdırlar. Çevrelerinde bulunan tüm ülkeler halklarıyla husumet ve savaş halindedirler. Ateşe taparlar. Ve ölülerini yakarlar."

Hududü'l Âlem'i yavaşça yere baktı. Elleri titriyordu. İçindeki nahoş sözlere karşın halkının hiç bu kadar yahşi bir tasvirini okumamıştı bu zamana dek. Gözleri yaşardı. Uzakta çok uzakta kalan dostlarını, akrabalarını düşündü. Şimdi mavi semalardan kendine sinsice bakıp kımız içiyor olmalıydılar. Sağ işaret parmağını kımız matarasına batırdı. Damarlarından kalbine, aklına yükselen kısrak sütünün ürpertisini dinledi. Cabir bin Hayyan'ın diyetini bozmaya, zaman tünelindeki yolculuğunu noktalamaya karar verdi.

Dışarı çıktı. Seher vaktiydi. Zerafşan'da sabah oluyordu yine. Kurtlar, kaplanlar inlerine çekilirlerdi birazdan. Puhular susarlardı. Akşit vakitlerden en çok geceyi severdi, özellikle Zerafşan gecelerini. Bu yüzden, son iki yüz yıl mesaisinin büyükçe bir bölümünü mağarasında geçirmişti. Gündüzleri uyumuş, geceleri muttarit adımlarla İpek Yolu'nu arşınlamıştı. Artık yeterdi. Ayak sürüyerek geniş bir daire çizdikten sonra mağarasına geri döndü. Sıkılıyordu evet. İçi daralıyordu. Üst üste üç çamçak kımız içti. Hırçın, suçlu bir çocuk gibi rahlesinin eşiğine çömeldi. Çağların arafından binbir zahmetle mağarasına taşıdığı eserlere hüzünle baktı. "Okumak amaç değil araçtır," dedi. "Oysa benci-

leyin küf kokuyor hepsi de. Pas ve neft..."

Yine de el-Mesudî'nin 'veda ürünü' sayılan *Kitabü't-Tenbih ve'l-İşrâf*'a şöyle bir göz atmaktan kendini alamadı. Ebu'l-Hasan Ali bin el-Hüseyin el-Mesudî (ki tam adı buydu), safkan bir Arap'tı. Arapların Herodotos'u olarak kabul ediliyordu. Tarihçi ve seyyahtı. İbn Haldun onun adını hürmetle anmış, hocam sayılır, demişti. Bu yüzden en alta koymuştu onun kitabını. Gerçi *Kitabü't-Tenbih ve'l-İşrâf*'ın dışında otuz küsur kitabı daha vardı el-Mesudî'nin, ama başyapıtı son nefesiydi, buydu.

Akşit el-Mesudî'nin coğrafyasında Türklerin, daha doğrusu Kırgızların yerini eliyle koymuş gibi buldu.

"Kuzeyin daha yukarılarında yaşayanlar daha aptal, daha kaba ve daha vahşi olurlar," diyordu el-Mesudî. "Kuzeye doğru gidildikçe bu nitelikler daha da artar. Örneğin Kırgızlar böyledirler. Ufka ve guruba uzakta yaşadıklarından (bulundukları yerde çok kar vardır ve oralarda çok soğuk yapar), şişman ve gevşek vücutludurlar. Fakat kemikleri öylesine elâstikidir ki, kaçarken arkalarına dönerek ok atabilirler, çok etli vücuda sahip olduklarından oynak yerleri oyuk oyuktur, yüzleri yuvarlak, gözleri küçüktür."

Evet, aradığı hasım el-Mesudî'ydi. Mağrur ve ukalaydı, bilgili ve inançlı. Türklerin, özellikle Kırgızların potansiyel düşmanı. Ne var ki, düellodan vazgeçmişti. Kılıcını ve eldivenlerini mağarasının eşiğine atmıştı. Cabir'in mizan teorisi tam anlamıyla Aziz Nesin'likti (ki hazret Türklerin yüzde altmışı aptaldır diye bar bar bağırıyordu), harfler terazisi de İlhan Arsel'lik (o da *Arap Milliyetçiliği ve Türkler* diye hacimli bir kitap kaleme almasına karşın halkının tarihini bir nebze olsun bilmiyordu).

Akşit veda seremonisine hazırlandı. Bir barbardı o, evet. Yasef ibn Nuh'un on üçüncü kuşaktan evladı; bir Yecüc. Tesadüfen, hatta yanlışlıkla, antikitenin imgelem rahlesinden XX. yüzyıla yuvarlanmıştı. Âl-i Osman'ın reddini, Jön Türklerin ilgasını mim

parmağının arkasından seyretmişti. Kalbinin yırtığının kendiliğinden kapanacağı hüküm gününü sabırla beklemişti. Ancak Zaman yaralarını sağaltacağına azdırmıştı. Yoo, istikbale ilişkin büyük ümidini yitirmemişti. Tam tersine, vakt eriştikte, soyunun Dört Rüzgâr Tarikatı'nı keşfedeceğini, rûy-i zemin'e hükümran kılacağını biliyordu. Tüm kalbiyle inanıyordu Kızıl Elma idealine, Ergenekon efsanesine, şafağın dor atlılarına. Ne var ki Akşit'ten bu kadardı. Mevâlî Türkler, özellikle IX-XIV. yüzyıl kalem efendisi münevveran iktidar meşalesini söndürmüştü. (Keşke daha evvel okusaydı bu "soytarı"ların "hayal cüzleri"ni.)

Sahtiyan çizmelerini giydi. Pelerinini sırtına, papağını başına geçirdi. Dışarı çıktı. Ufku ve gurubu kutsadı; koruyucu ruhlar adına Asya'nın Ön'üne ve Orta'sına üçer çamçak kımız saçtı. Mağarasını, mağarasının zahirî ve bâtınî katlarını tek tek ateşe verdi. Akabinde de harfler âleminden ebediyete, sonun sonsuzluğuna göçtü.

Mekânı Cennet olsun.

Âmin.

Hüseyin Ferhad'ın Notu

Yazı bir işaretler manzumesidir. Yerleşiktir, ovalıdır, çiftçi ve tüccar halkların icadıdır. Tarih'i yalınkat bir metin olarak okumak isteyenler Hunları, Moğolları anlayamadılar, farklı moral değerlerle karşılarına dikelen bu egzotik insanları yine tarihe havale ettiler. Unutulsunlar istediler.

Her halkın bir ruh kompozisyonu vardır. Persler, Soğdlar dâhil, Doğu halkları barışçıl bir ruh kompozisyonuna sahiptiler, onların torunlarının torunlarının torunları da. Aşk ve adaletin anayurdu Asya'dır, barışın görgü tanıkları pagan Asya dinleridir, kadim kutsal yazılardır, Hint destanlarıdır, Çin şiiridir, *Avesta*'dır, *İki Umde*'dir, *Dede Korkut Kitabı*'dır, *Şehname*'dir, *Mem û Zîn*'dir, hatta *İncil*'dir, *Kur'an*'dır. Asya'nın tarihi, sanılanın tersine, insanın bir 'kendilik' tarihidir.

Amacım Türklerin kısa tarihini yazmaktı. Hemen hepsi belleğimizde bir isimden, bir imgeden, flu bir enstantaneden ibaret "kahraman"ları, Pasifik'ten Ege'ye, Tuna'ya akan bir ırkın macerasındaki yerlerine konuşlandırmak, geniş bir zaman ve mekân içinde onlarla birlikte dolaşmaktı. Yalnızlığın, doğal aşkların, yırtılan, durmaksızın kanatılan, tekrar tekrar ateşe verilen bir coğrafyanın 'gizli' çehresini akıl tasıma tutmak, bulduğum tutamakları, soruları kelimelere vurmaktı. '80'li yılların sonlarında bu amaçla kalemi elime aldığımda, Türklerle ilgili bilgi kıtlığı karşısında afalladım, meslekten bir tarihçinin bile böylesi bir eseri kotaramayacağını dehşetle fark ettim.

Türkler eski bir halktır. Tarihleri Nuh'a, Yasef'e uzanır, fakat

göçebe yaşam biçimleri Yazı'dan uzak tutmuştur onları. Sesleri rüzgârda, karda, tipide kaybolmuştur. Selçuklulara, Osmanlılara dek kayda değer bir yerleşik kültürle, bayındır kentlerle, iş ve kast bölümüyle sınandıkları söylenemez. Çiftçilikleri rivayettir, Ötügen, Balasagun kentleri birer efsane. Dünya onları Arap istilasından sonra, Selçuklu ve Osmanlılarla, Moğol "galebe"siyle tanımıştır. Şecereleri sahiden bir soru işaretidir, maceralarına dair yazılanlar da laf-u güzaf...

Borges aklımdaydı. Onun uzak çağlardan, tarihin labirentlerinden devşirdiği enstantaneler, s'imgeler silsilesi belleğimde uğulduyordu. Asl'olan nesnel gerçeklik değildi; biliyordum. İnsanın dününü öğrenebilmek zaten mümkünsüzdü. Gereği de yoktu. Önemli olan Yazı'ydı. Hayata Jorge Luis Borges gibi bakabilmekti. Kalemimin kulağına bu tür heveslendirici sözler fısıldadım, açtıkta körelen ucunu bal ve şehvet kâsesine bandım; ilk anlatıyı (ki "Flagellum Dei Attila"dır) belki yirmi kez yazdım, ola ki nefesi açılır, tarihin, şeceremin karanlıklarına sefer kılar diye. Olmadı. Bir iki deneyin dışında, ucu hepten köreldi. "Meşalemi Attım Hazar'a", "Uluğ Türk Diye Biri" (ki daha sonra seyir defterimden çıkardım onları), "Amu Derya Siyah Akar", "Od Çiğin'in Ölümü"; bu çırpınışın 'ham' örnekleridir.

Ankara bana yüz vermiyordu, evet. Yazı, bencileyin bir 'çoban' için "lüks"tü, Cang Şian'ın adını 'Saray defterine yazdırma' rüyası gibi bir şey. Adana'ya böylesi küskün bir ruh haliyle göçtüm. '90'lı yılların ortalarında harf cinlerim beni tekrar kışkırttı. Düşlediğim fakat yazmaktan vaz geldiğim anlatılara Borges'ten başka örnekler de gösterdi: Mahmod Mamakayev'in *Zelimhan*'ını, Marguerite Yourcenar'ın *Doğu Öyküleri*'ni... *Doğu Öyküleri*'ni, özellikle "Wang-Fo Nasıl Kurtarıldı" ve "Prens Genci'nin Son Aşkı"nı tam on üç kere okudum. On üç sayısı uğurludur, ola ki kalemimi ölüm uykusundan uyandırır diye. *Cennet Diye Bir Yer* yazıldı. Yourcenar'ın katkısı oldu mu, ne ka-

dar oldu, emsal aldığım Borges düşsel yolculuklarımda bana eşlik etti mi, bilmiyorum. Dahası, *Cennet Diye Bir Yer*, halkına, tebaasına cennet vaad eden atalarımın bu çok rakik, hatta fantastik öyküleri, yazınsal açıdan bir anlam ifade eder mi, onu da bilmiyorum. Merak da etmiyorum; hayır!

Kitap okunsun içindir. Kimi kitaplar hem okunsun, hem bakılsın ve dokunulsun içindirler.

Doğrusu ya, ansiklopediler ve kutsal kitaplar, ateş istemek için çaldığım kapılar oldular hep. Hiçbir seferinde de elim boş dönmedim. Nitekim "kahraman"larıma ilişkin, hiç değilse onların kültürel donanımlarına, kozmogonilerine ve fikir haznelerine gömülü fetişlerine, totemlerine, düşlem dünyasına dair en doğru bilgileri *İslâm Ansiklopedisi* ve *Kitab-ı Mukaddes*'de buldum. Kaldı ki, *Kitab-ı Mukaddes* 'anlatı' türünün ilk örneğidir. Bu yüzden midir bilmem, salt *Cennet Diye Bir Yer*'i yazarken değil, son on üç yıldır elimden hiç düşmedi. *Kitab-ı Mukaddes*'in yanı sıra, *Kutadgu Bilig, Orhon Yazıtları, Moğolların Gizli Tarihi,* Wilhelm Radloff'un *Aus Sibirien*'i, Orhan Hançerlioğlu'nun *Düşünce Tarihi,* Bozkurt Güvenç'in *İnsan ve Kültür*'ü, Sencer Divitçioğlu'nun *Kök Türkler*'i de hep elimin altında oldular. Tuhaftır onca yıl A. Adnan Adıvar'ın *İlim ve Din*'i de sürekli rahlemde kaldı, fakat hâlâ ellenmeden duruyor. Lakin en önemli esin kaynağım Kavafis'in şiirleridir, sürdüğü izleklerdir, Helen kültürüne düşkünlüğü, Helen tarihine duyduğu sonsuz sevgidir. Kalbime sorduğum "Sen kimsin?" sorusu aslında onundur, onun şiirlerini okuyan her kalemşorun muhakkak sorduğu, fakat benim "sır"-larımı deşifre etmek pahasına kelimelere vurmaktan çekinmediğim bir soru.

Maskımı çıkardım işte. Gözlerime bakan herkes Bilge Kağan'ın ruhunu görebilir.

Anlatı, bence çağımıza en yakışan tür. Soft; lirik. Bir çeşit monografi. Eklektik; deneme, öykü karışımı bir tarz. Ülkemizde ör-

neği yok denecek kadar az. Bence her şairin böylesi bir düzlemde sınaması gerek kendini. Yazınsal kıstaslardan uzak, romancı, öykücü dev kalemşorlarla kıyaslanma endişesi duymadan...

dafnekitap

www.dafnekitap.com

Cennet Diye Bir Yer

Hüseyin Ferhad

“Dünya keşfedilmişti. Harflerin şifresi çözülmüştü. Anahtar kelimeler bulunmuştu. Beşerin hafızasındaki boş kareler doldurulmuştu. Ünlem ve soru işaretlerine ihtiyaç yoktu artık. Artık coğrafyacılara kimse itibar etmiyordu. Nehirler geçilmişti. Göllere girilmişti. Çöller aşılmıştı. Dağlara çıkılmıştı. Yazıtlar okunmuştu. Otların sükûtu bozulmuştu. Haşhaşı çocuklar bile çiğniyordu Afganistan’da, Patagonya’da. Asya baştan aşağı fethedilmişti. İpek ve Baharat yolu sürülmüştü, haritalardan silinmişti. Avrupa ve Afrika samuraylar tarafından işgal edilmişti. Aşk hür esarete, adalet hür inisiyatifsizliğe dönüşmüştü. Dualar dağdağasızdı, tasvirler mübalağasız. Şaman Akşit mağarasına geri döndü…”

/DafneKitap
/DafneKitap
/dafnekitap

www.dafnekitap.com